

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra společenských věd

JITKA SKŘEBSKÁ

III. ročník – prezenční studium

**Obor: Specializace v pedagogice – společenské vědy se zaměřením na vzdělání
a česká filologie**

**ODRAZ POLITICKÉ SITUACE U NÁS VE VÝUCE OBČANSKÉ VÝCHOVY
PO ROCE 1945**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Gabriela Medvěďová

Olomouc 2009

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a že jsem použila pouze těch zdrojů, které uvádím v bibliografii. U všech formulací, které nejsou mé vlastní, ale použité od jiných autorů, vyznačuji jejich rozsah a uvádím podle citačních zvyklostí daného jazyka jejich zdroj. U převzatých myšlenek též uvádím jejich zdroj, i když se jedná o mé vlastní formulace. V případě obhájení práce s kladným výsledkem souhlasím s tím, aby moje práce byla uložena v knihovně a sloužila ve shodě s mými autorskými právy zájemcům o moji práci, protože jsem si vědoma, že tato práce byla vypracována jako součást mých povinností v rámci studijního programu, jehož dílčí výsledky jsou zároveň plněním badatelských cílů ústavu, fakulty a univerzity.

V Olomouci 4. 5. 2009

.....
Vlastnoruční podpis

Děkuji především vedoucí své bakalářské diplomové práce Mgr. Gabriele Medvědové za její rady, konzultace a poskytnutý čas při vedení mé práce. Dále děkuji paní Mgr. Martě Konířové z oddělení dějin školství Muzea Komenského v Přerově, která mi ochotně pomáhala při výzkumu dobových učebnic. Mé poděkování patří také všem, kteří mi byli při mé práci nápomocni.

Obsah:

1. Úvod	6
2. Politický vývoj v Československu v letech 1945 – 1989	7
2. 1. Léta 1945 – 1948 – Československo v poválečné době	7
2. 1. 1. Poválečné důsledky	7
2. 1. 2. Košický vládní program a Národní fronta	8
2. 1. 3. Mocenskopolitické změny	9
2. 1. 3. 1. Stranicko-politická struktura	9
2. 1. 4. Parlamentní volby 1946	10
2. 1. 5. Krize národní fronty	11
2. 2. Léta 1948 – 1953 – Československo za Gottwalda	13
2. 2. 1. Tři politické síly	13
2. 2. 2. Únor 1948	14
2. 2. 2. 1. Co předcházelo osudným	14
2. 2. 2. 2. Únorové dny 1948	15
2. 2. 3. Vláda jedné strany	16
2. 2. 4. Mocenské a řídicí struktury, ústavní orgány	17
2. 2. 5. Masová nezákonnost a politické procesy	19
2. 3. Léta 1953 – 1968 – Destalinizace Československa	21
2. 3. 1. Nový kurz 1953 – 1956	21
2. 3. 2. Léta 1956 – 1960 - pád kultu osobnosti a konzervativní destalinizace	22
2. 3. 3. Dovězení socialismu 1960 – 1968	24
2. 3. 3. 1. Pražské jaro 1968	26
2. 4. Léta 1969 – 1989 – období normalizace	28
2. 4. 1. Rok 1969	28
2. 4. 2. Období umlčení	29
2. 4. 3. Charta 77	30
2. 4. 4. Na cestě k sametové revoluci	31
2. 4. 5. Sametová revoluce a její důsledky	31
3. Občanská výchova v kontextu politických událostí	33
3. 1. Pojetí občanské výchovy v kontextu politických událostí před rokem 1948	33
3. 2. Pojetí občanské výchovy v kontextu politických událostí po roce 1948	34

3. 3. Školské reformy a zákony 1945 – 1989	35
3. 4. Tři ministři československého školství 1945 – 1989	37
3. 4. 1. Jaroslav Stránský	37
3. 4. 2. Zdeněk Nejedlý	39
3. 4. 3. Ladislav Štoll	40
3. 4. 4. Ministři školství Československé republiky a Československé socialistické republiky 1945 – 1989	41
4. Analýza učebnic	42
4. 1. Vliv politické situace na učebnicové texty	42
4. 1. 1. Čtyřicátá léta	42
4. 1. 2. Padesátá léta	46
4. 1. 3. Šedesátá léta	51
4. 1. 4. Sedmdesátá léta	55
4. 1. 5. Osmdesátá léta	61
4. 2. Učebnicové doplňky	63
5. Rozhovor s učiteli občanské výchovy	65
5. 1. Školy, které jsem písemně oslovila	65
5. 2. Otázky položené učitelům občanské výchovy	66
5. 3. Odpovědi učitelů, kteří vyučovali před listopadem 1989 a odpověděli na můj dotazník	67
5. 4. Odpovědi ostatních učitelů, kteří začali vyučovat občanskou výchovu až po roce 1989 a reagovali na můj dotazník	69
5. 5. Zhodnocení výzkumu	71
6. Závěr	72
Použitá literatura	74

1. Úvod

Politická situace v letech 1945 až 1989 ovlivnila každého občana Československé republiky a zasáhla do všech oblastí státu - například hospodářství, vědy, práv, umění, kultury a nevyhnulo se jí ani školství. Školství by se tehdy dalo přirovnat k prodloužené ruce komunistického vedení, které sloužilo k ovlivňování myšlení a ideologickému přesvědčení snadno manipulovatelných žáků a studentů. K posilování socialistického vědomí a přesvědčení o správnosti komunistické vlády měl sloužit předmět občanská nauka.

Cílem mé bakalářské práce je ukázat, jaký vliv mělo nové politické zřízení v Československu po druhé světové válce a zejména pak po únoru 1948 na výuku politického systému v občanské výchově pomocí dobových materiálů a tehdejších učebnic občanské výchovy od druhé poloviny čtyřicátých let až k létům osmdesátým.

V období let 1945 – 1948, kdy československá politická scéna bojovala o svou další budoucnost, neměl nový vyučovací předmět možnost a čas najít si mezi ostatními školními disciplínami nejen své místo nebo odborné učitele, ale hlavně svůj program a cíl výuky. Komunistická propaganda využila občanskou nauku k posílení socialistického vědomí mládeže a k osvojení marxismu-leninismu jako jediné přípustné ideologie v republice.

První kapitola bakalářské práce je zaměřena na politický vývoj a nejdůležitější politické a státní události od roku 1945 až do roku 1989, které ovlivňovaly československou společnost. Podrobně jsem se věnovala kritickému období let 1945 – 1948, protože v něm spatřuji klíčové momenty, které zapříčinily na dalších čtyřicet let komunistickou vládu v naší zemi. Druhá kapitola se věnuje pojetí občanské výchovy v kontextu politických událostí během čtyřicetiletého období, kde uvádím velmi zajímavé pojetí občanské výchovy v podání demokratické ministra školství na jedné straně a v podobě komunistického ministra školství na straně druhé. Věnuji se také školským reformám a zákonům vydaným během let 1945 – 1989. Třetí kapitola je stěžejní částí mé práce. Na konkrétních dobových učebnicích ukazuji, jak se v nich odrazila dobová politická ideologie. Uvádím z učebnic ukázky, na kterých je patrný dobový reflex politické situace. Ve čtvrté kapitole chci na základě průzkumu podat vlastní zkušenosti učitelů s výukou občanské výchovy před rokem 1989.

Při psaní své bakalářské diplomové práce jsem použila metodu deskripce. Pracovala jsem s velkým množstvím literatury, kterou jsem vždy citovala.

2. Politický vývoj v Československu v letech 1945 – 1989

Politická situace, která nastala po druhé světové válce v naší zemi, změnila životy všech lidí a zasáhla do všech oblastí vědy, průmyslu a hospodářství. Bezpochyby ovlivnila vývoj a vzhled československého školství, kterému dala svoji tvář. Je proto tedy důležité, abych se obsáhleji věnovala politickému dění v naší zemi od roku 1945 až do roku 1989, které více osvětlí téma mojí bakalářské práce.

Toto více než čtyřicetileté období rozdělují pro přehled podle hlavních tehdejších mezníků, které znamenaly jistý přelom v tomto období.

2. 1. Léta 1945 – 1948 – Československo v poválečné době

2. 1. 1. Poválečné důsledky

Druhá světová válka změnila jak politickou mapu, tak velmocenské vztahy v Evropě. Do evropské politiky vstupovaly dvě nové velmoci – Sovětský svaz a Spojené státy americké. Na konci války obě velmoci disponovaly velkou vojenskou silou v Evropě a byly hlavními činiteli protihitlerovské koalice, která výrazně ovlivňovala poválečné uspořádání evropských poměrů. Po porážce nacistického Německa se zájmy velmocí při výstavbě poválečné Evropy stále víc rozcházely a střetávaly, až se vyvinuly dva protichůdné bloky – východní prezentovaný Sovětským svazem a západní v čele se Spojenými státy. Sovětský svaz usiloval o územní rozšíření své mocenské sféry v Evropě.

Druhým výrazným rysem poválečné Evropy byl její politický posun doleva. Druhá světová válka přinesla silný vzestup socialistického proudu, což se projevilo v značném rozšíření vlivu socialistických a zejména komunistických stran.¹

Tyto nové poválečné změny v evropské politice se přímo dotýkaly Československa, na jehož území se setkala sovětská a americká vojska, čímž československé území rozdělily do působnosti dvou mocenských center. Základní obrysy zahraniční československé politiky se rodily již za války – v londýnském a moskevském exilu. Formování zahraniční politiky bylo především dílem Edvarda Beneše. Páteří jeho zahraniční orientace se stala vazba a přátelství se Sovětským svazem, v čemž lze pozorovat nedůvěru vůči západním mocnostem kvůli Mnichovskému diktátu. Blízký vztah mezi Československem a SSSR byl stvrzen

¹ Kaplan, K. *Československo v letech 1945 – 1948. 1. část*. Praha: SPN, 1991, s. 7.

československo-sovětskou smlouvou o přátelství a spojení, která byla podepsaná 12. prosince 1943. Tato smlouva se později ukázala osudovou pro další vývoj Československa. Stala se totiž prostředkem nátlaku při vymáhání československé podpory sovětských zahraničněpolitických kroků.²

2. 1. 2. Košický vládní program a Národní fronta

Léta 1945 – 1947 lze také označit jako období Národní fronty, která v těchto letech reprezentovala politickou scénu. 5. dubna 1945 se sešla v Košicích první poválečná vláda s předsedou Zdeňkem Fierlingerem na první schůzi, kde vytvořila Košický vládní program. Tento program byl vypracován představiteli komunistického exilu v Moskvě a znamenal hluboké a rozsáhlé společenské změny, které daly základ novému, lidově demokratickému režimu. Ekonomickou základnu tvořily sociálně – ekonomické reformy, především znárodnění, pozemková reforma a sociální politika.³ Zejména znárodnění bylo hlavním zdrojem rozporů ve vládě (pozemková reforma, znárodnění klíčového průmyslu a peněžnictví).

Česká národní rada, která vzešla z pražského povstání v posledních měsících války, byla v prvních dnech osvobození rozpuštěna a její hlavní představitelé odsunuti do pozadí. Nedošlo ani ke slíbenému rozšíření vlády o představitele českého domácího odboje.⁴

Národní fronta disponovala rozsáhlou politickou mocí. Byla politickým základem státu, určovala linii státní politiky, rozhodovala o hlavních sporných politických a mocenských otázkách.⁵ Politické strany, které představovaly odboj proti nacistické okupaci, vytvořily Národní frontu. V českých zemích šlo o KSČ, sociální demokraty, národní socialisty a lidovce, na Slovensku o KSS a demokratickou stranu. Do politického života nebyla připuštěna pravice a ti, kteří byli ochotni za první republiky spolupracovat s fašisty – živnostníci a agrární strana. Tento fakt však znamenal jeden z prvních momentů posílení levicové orientace a hlavně ztrátu opozice. K dalšímu posílení pozice komunistů došlo díky tomu, že získali do rukou klíčová ministerstva vnitra, informací, zemědělství. Komunistům se podařilo dosadit jako ministra školství „nestranického“ Václava Noska. Předsedou vlády byl ustanoven komunisticky sympatizující československý velvyslanec v Moskvě Zdeňk Fierlinger. Výhodné pozice si představitelé KSČ zajistili i na národních výborech – ze

² Kaplan, K. *Československo v letech 1945 – 1948. 1. část*. Praha: SPN, 1991, s. 8.

³ Tamtéž, s. 20.

⁴ Tamtéž, s. 18.

⁵ Tamtéž, s. 31.

62 okresů získali komunisté 46% míst předsedů. To vše bylo výsledkem cílené organizační práce KSČ za současné pasivity demokratů, kteří nevyužili všeobecné nechuti ke starým politickým stranám a nepoložili za odboje základy k novým stranám. Režim Národní fronty postrádal podstatný rys parlamentní demokracie – tedy existenci legální, institucionalizované opozice.⁶

2. 1. 3. Mocenskopolitické změny

Za klíčovou změnu v poválečném Československu lze označit sociální přesun moci. Promítal se v mocenskopolitickém systému, včetně stranicko-politické struktury. Byl charakterizován těmito znaky:

- 1) likvidací ekonomické pozice velkého soukromého kapitálu dovršila ztrátu dřívější významné a silné účasti této vrstvy na politické a státní moci
 - 2) stranicko-politická struktura byla složena ze šesti politických stran, které tvořily vládní koalici a určovaly státní politiku. Vyjma komunistů se strany posunuly programově i politicky doleva. Na pravici stranicko-politického spektra se dostaly dvě nesocialistické strany, které byly stranami politického středu
 - 3) Revoluční odborové hnutí (ROH) jako společenská zájmová organizace zaměstnanců se stalo významnou mocenskopolitickou silou. Podílelo se na tvorbě hospodářské politiky státu a zdatelně ovlivňovalo i politické poměry
- Vedoucí představitelé exilu včetně prezidenta republiky zdůrazňovali kontinuitu Československé republiky, včetně platnosti ústavy z roku 1920. Prezidentské dekrety však provedly hluboký zásah do této ústavy, že v roce 1947 bylo obtížné určit, co ještě z ústavy platí. Proto mělo dojít po prvních parlamentních volbách k vytvoření nové československé ústavy, v které by byly zakotveny provedené změny po druhé světové válce.

2. 1. 3. 1. Stranicko-politická struktura

Spolu s Národní frontou tvořila páteř mocenskopolitického systému a byla jednou z hlavních rysů nového režimu. Jednalo se o představitele čtyř českých politických stran:

⁶ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 9 – 10.

lidové, národně socialistické, sociálně demokratické a komunistické a dvou slovenských stran: demokratické a komunistické. Tyto strany se dohodly na vytvoření vládní koalice. Zakázali obnovit předválečné pravicové strany, které se těžce provinily na zájmech republiky. Šlo zejména o agrární a slovenskou ľudovou stranu. Ve skutečnosti šlo o taktický tah komunistů posílit svůj mocenský vliv a zbavit se potenciálních soupeřů.

Omezení počtu politických stran zaznívalo jako častý požadavek jak domácího odboje tak exilu. Toto opatření bylo důsledkem Mnichova v roce 1938 a podlomené důvěry v politické strany a výrazem odporu k předválečnému přebujelému stranictví.⁷

Národní fronta byla lidově demokratickou koalicí zvláštního druhu, nerovnocenných a protichůdných sil. Komunisté usilovali o vedoucí pozici v Národní frontě, kterou si také vynutili a udrželi. Nekomunistické strany se naopak snažily o rovnoprávné postavení všech stran. Národní fronta byla pro komunisty prostředkem k dosažení mocenského monopolu. Na udržení Národní fronty měli zájem pouze za předpokladu, že poslouží jejich mocenskému cíli. Dvouletá historie koalice však pouze dokazuje, že komunisté pomalu, ale cíleně likvidovali Národní frontu.⁸

2. 1. 4. Parlamentní volby 1946

Po skončení války se konaly 26. května 1946 první a jediné demokratické parlamentní volby na základě rovného, tajného a přímého volebního práva za účasti více politických stran.⁹

KSČ se snažila termín parlamentních voleb co nejvíce odsunout. Všechny strany vystoupily se samotnými kandidátkami a každý občan mohl svobodně volit kteroukoliv z nich. Volby vyhrála KSČ a míra jejího úspěchu ve volbách všeobecně překvapila – v Čechách získala 43% a na Moravě 34% hlasů. Na Slovensku naopak získala velmi malý počet hlasů - 30%. Celorepublikový průměr tak činil 38% hlasů. Druhou nejsilnější stranou se stali národní socialisté. Na Slovensku triumfovali demokraté se 62% hlasů.¹⁰

⁷ Kaplan, K. *Československo v letech 1945 – 1948. 1. část*. Praha: SPN, 1991, s. 28 – 29.

⁸ Tamtéž, s. 32.

⁹ Kaplan, K. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 57.

¹⁰ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 15.

Celkové výsledky:¹¹

Strana	Počet hlasů v %	Počet poslanců v NF
KSČ	37,94	114
Národní socialisté	18,29	55
Lidová strana	15,64	46
Demokratická strana	14,07	43
Sociální demokraté	12,76	39
Strana slobody	0,85	3

Nová vláda byla jmenována 2. července 1946 a komunisté v ní měli devět členů, národní socialisté, lidovci a demokraté po čtyřech, sociální demokraté tři a dva byli bez politické příslušnosti,¹² což byl záměr Gottwalda nedat ministerský post některé ze stran. Šlo o komunisticky sympatizujícího Ludvíka Svobodu, který se stal ministrem obrany a Jana Masaryka jakožto ministra zahraničí.

Úspěch komunistů je nutno odvodit již ze zkušenosti Mnichova, kdy se komunisté rozhodně postavili na obranu republiky, na zkušenost masové nezaměstnanosti z let světové hospodářské krize i na zkušenost z odboje, kdy si komunisté dobyli respektu svou statečností, čínorodostí a vytrvalostí. V poválečné politice jim napomohla pozemková reforma a osídlování pohraničí, což byl dobře myšlený tah komunistů již krátce po skončení války.

Klement Gottwald se stal ministerským předsedou a komunisté získali další klíčové ministerstvo – financí. Podle výsledků voleb se upravilo také složení národních výborů. Přibylo komunistických předsedů a bezpečnostních referentů. Volby však byly svobodné a jejich provedení bylo výsledkem demokratického principu.¹³

Úkolem nové vlády mělo být především vytvořené nové československé ústavy.

2. 1. 5. Krize Národní fronty

Komunistická strana se obávala velkého vlivu Demokratické strany, která zvítězila v parlamentních volbách na Slovensku. Komunistická strana nejprve napadala Demokratickou stranu ve spolčování se s luďáckým režimem. Účinné oslabení demokratické strany spatřovali

¹¹ Kaplan, K. *Československo v letech 1945 – 1948. 1. část*. Praha: SPN, 1991, s. 48.

¹² Tamtéž, s. 57.

¹³ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 16.

v omezení pravomocí slovenských orgánů, což se jim podařilo v třetí pražské dohodě z 28. června 1946. Touto dohodou komunisté dosáhli prvního úspěchu na cestě nekonečnému cíli – k rozštěpení či likvidaci demokratické strany.

Největší spory uvnitř Národní fronty se však rozhořely kolem obsazování ministerstev. České nekomunistické strany požadovaly pro sebe ministerstvo vnitra, obrany a zemědělství, což Gottwald rezolutně odmítl. Spor o vnitro byl zvláště ostrý, jelikož klíčovým bodem sporu o vnitro byla Bezpečnost. Nekomunistické strany se snažily o to, aby ministr a pověřenec vnitra a bezpečnostní referenti zemských národních výborů nebyli příslušníky jedné strany, což neprosadily.¹⁴

Postupně docházelo ke sporům mezi komunisty a ostatními stranami v oblasti zemědělství, kde šlo zejména o pozemkovou reformu a další vyvlastnění půdy. V hospodářství se na přelomu let 1946/1947 rozhořel zápas o průmyslové konfiskáty. Šlo o závody pod národní správou, které nespádaly pod znárodnění.

Kritickým bodem v procesu dělení Evropy a zvláště likvidace československé demokracie se stalo odmítnutí Marschallova plánu americké hospodářské pomoci Evropě. O přípravě Marschallova plánu se mělo jednat 12. července 1947 na pařížské konferenci, kam byla přizvána i československá delegace. Na nátlak Sovětského svazu, kterému byl v Moskvě 9.- 10. července 1947 podroben Klement Gottwald, Jan Masaryk a Prokop Drtina, muselo Československo od přijetí plánu upustit. Pařížská konference se stala mezníkem v dosavadním vývoji Evropy na dva bloky.¹⁵

Důsledky sucha roku 1947 byly mnohem hlubší a rozsáhlejší než bývá u podobných přírodních úkazů obvyklé. Situaci ztěžovala velice omezená možnost dovozu obilovin a krmiv. K nedostatku potravin se přidaly velké poruchy v zásobování textilem a obuví a s tím spojený rozmach černého trhu. Prudce tím stoupala nespokojenost občanů, dělníci hrozili stávkami a docházelo k protestním manifestacím. Komunisté se však snažili využít sucha a zásobovacích potíží ve svůj prospěch. A tak se sucho a jeho následky staly faktorem, který přispěl k rozdělení Národní fronty a k rozrušení koalice.¹⁶

Dosud největší konflikt, který vyústil v podzimní politickou krizi Národní fronty, vznikl ze sporu o Milionářskou dávku. Vláda se usnesla napomoci zemědělcům, kteří byli suchem postiženi. Ministr financí Jan Dolanský navrhl tzv. milionářskou daň, kterou měli

¹⁴ Kaplan, K. *Československo v letech 1945 – 1948. I. část*. Praha: SPN, 1991, s. 56.

¹⁵ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 20.

¹⁶ Kaplan, K. *Československo v letech 1945 – 1948. I. část*. Praha: SPN, 1991, s. 88.

demagogicky platit ti, kdo vlastnili majetek v hodnotě 400 tis. Kčs, nikoli však poživatelé vysokých příjmů. Vláda tento návrh přijala.¹⁷

Komunisté již neskrývali svůj odpor k nekomunistickým stranám a svoji snahu ovládnout všechny důležité sektory československé politiky. V září 1947 obdrželi ministři Masaryk, Zenkel a Drtina poštou balíčky s výbušninou. Na Slovensku zlomili komunisté definitivně převahu demokratické strany. Vedení sociálně demokratické strany se bez vědomí ostatních členů dohodlo s KSČ na společném postupu obou stran ve všech aktuálních otázkách, čímž Gottwald opět posílil své pozice.¹⁸

2. 2. Léta 1948 – 1953 – Československo za Gottwalda

Šlo o období vyhocené studené války, charakterizované válečným konfliktem v Koreji a očekáváním obdobného stavu v Evropě. Pražská vláda se plně podřizovala sovětským velmocenským zájmům. Šlo o nejkřutější období komunistického režimu.

2. 2. 1. Tři politické síly

Od ledna 1948 komunisté jasně směřovali k zničení třísektorové ekonomiky a pozdějšímu přechodu k sovětskému modelu socialismu. Politický život stále silněji ovlivňoval a určoval zápas o mocenský monopol komunistické strany. V tomto zápase se vyhraňovala dvě politická seskupení – komunistická strana a jí ovládané mimostranické instituce a nekomunistická opozice. Od podzimu 1947 do tohoto mocenského střetu začala vstupovat další samostatná síla, která působila v pozadí a skrytě – komunisté v Bezpečnosti. Všechny tyto tři síly měly v zápase vymezené svoje pozice, prosazovaly své názory a rozhodovaly o taktických krocích. Komunistická strana se k rozhodujícímu mocenskému střetu připravovala už od poloviny roku 1947.¹⁹

Komunisté v postupu o získání mocenského monopolu usilovali o takovou přeměnu Národní fronty, aby přestala fungovat jako lidově demokratická koalice. Šlo o změnu, která by postihla základ mocenskopolitického systému a rušila jeho hlavní princip.

Nekomunistická opozice byla reprezentována národně socialistickou, lidovou a demokratickou stranou, které ovládaly zájmové organizace jako byl Sokol, Orel a některé

¹⁷ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 24.

¹⁸ Tamtéž, s. 25.

¹⁹ Kaplan, K. *Československo v letech 1945 – 1948. I. část*. Praha: SPN, 1991, s. 105.

organizace odbojářů, např. vojáky ze Západu a ze Slovenského povstání.²⁰ Tyto strany se věnovaly v době krize hlavně upevňování vlastních řad, politické aktivitě a náboru nových členů. Tato opozice však postrádala vůdčí postavu, která by byla uznávaná všemi nekomunistickými stranami a veřejností. Vedení nekomunistických stran se příliš upoutávalo na Beneše, přisuzovala mu roli, pro kterou neměl osobní ani objektivní předpoklady.²¹ Další slabinou nekomunistické opozice byla absence organizování masového hnutí za demokracii. Opozice chtěla v existujícím systému obhajovat principy parlamentní demokracie a podle možností je rozšiřovat. V této době už byl však takový postup nereálný. Opozice příliš podléhala parlamentaristickým iluzím. Souhrn aktivity a slabin nekomunistické opozice vyústil ve skutečnost, že se na jinou než volební formu rozhodujícího mocenského střetnutí nepřipravovala a ani připravena nebyla.²²

2. 2. 2. Únor 1948

2. 2. 2. 1. Co předcházelo osudným dnům

12. února 1948 rozhodlo ÚRO (Ústřední rada odborů) o svolání celostátního sjezdu národních rad. Na 22. února se měl schválit návrh KSČ, aby bylo provedeno další znárodnění, které se mělo týkat všech podniků nad 50 zaměstnanců. Bylo to hrubé porušení dohody, které bylo dosaženo při ustavování Gottwaldovy vlády v květnu 1946, že se do dalších voleb nebude provádět nové znárodnění.²³

Ministr spravedlnosti Prokop Drtina přednesl 13. února na schůzi vlády zprávu, v níž vypočítal, která velitelská místa v bezpečnostních sborech jsou obsazena komunisty a konstatoval, že domnělí cizí agenti zapletení v mostecké aféře, jsou ve skutečnosti provokatéři ve službách československé státní bezpečnosti. Během svého referátu dostal Drtina zprávu, že zemský velitel SNB (Sbor národní bezpečnosti) zbavil 8 obvodních velitelů v Praze, kteří nebyli členy KSČ, jejich míst. Vláda se usnesla, aby ministr vnitra Václav Nosek tyto kádrové změny zrušil a odvolaní členové zůstali na svých místech. Václav Nosek však rozhodnutí vlády neprovedl. Aby policie byla ve službách zákona a sama zákon respektovala, byla demokracie podmíněna tím, že policie bude pod kontrolou demokratických

²⁰ Kaplan, K. *Československo v letech 1945 – 1948. I. část.* Praha: SPN, 1991, s. 113 – 114.

²¹ Tamtéž, s. 117.

²² Tamtéž, s. 118 – 119.

²³ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989.* Praha: Karolinum, 1991, s. 29.

institucí – především vlády. Demokratičtí politikové se však touto zásadní otázkou začali s patřičnou intenzitou zabývat příliš pozdě.²⁴

Nekomunistické strany však nevytvořily prostředky a neseskupily síly k prosazení svých záměrů. Věřily, že rozuzlení přinesou parlamentní volby a z nich vyplývající nový poměr sil, počítaly totiž s porážkou komunistů.²⁵ Neuvědomily si že, nejde o pouhou politickou krizi, ale o krizi systému.

2. 2. 2. 2. Únorové dny 1948

16. února 1948 představenstvo národně socialistické strany schválilo Ripkův návrh na případnou demisi, nebude-li usnesení vlády o nápravě změn v SNB splněno. Další den se o demisi dohodli národní socialisté s vedením lidové strany a slovenských demokratů. 17. února se konala další schůze vlády, kde se mělo jednat o splnění vládního rozhodnutí z 13. února. I tomuto jednání byl Nosek nepřítomen. Gottwald ohlásil mimořádnou schůzi na 20. února.²⁶

Nejdůležitější událostí 19. února byl náhlý přilet náměstka sovětského ministra zahraničí Zorina a amerického velvyslance Steinhardta do Prahy. Zorin tlumočil sovětské obavy o vývoji v republice a Stalinovo naléhání, aby komunisté využili současné krize ke konečnému střetnutí, a také pokyn, aby Gottwald požádal sovětskou vládu o vojenskou pomoc, která byla už připravena u maďarských hranic. Steinhardt se netajil optimismem a nadějí, že v Československu zvítězí demokracie. Představitelům nekomunistické opozice opakoval ujištění o morální a diplomatické podpoře západního světa.²⁷

20. únor představoval v dosavadním průběhu politické krize prvý klíčový bod. Na společné poradě ministrů národně socialistických, lidoveckých a slovenských demokratů 20. února podal Prokop Drtina návrh na společnou demisi. Demisi však nepodal nestranický Jan Masaryk a ministři sociálně demokratické strany, kteří ji nepovažovali za správný krok. Výsledkem bylo, že z 26 členů vlády, demisi podalo 12 ministrů, tedy menšina.²⁸ Nekomunistická opozice se domnívala, že krize povede k předčasným volbám nebo že prezident demisi odmítne a donutí tak komunisty k ústupkům. Odchodem z vlády se však opozice zbavila institucí, ve kterých dosahovala ve sporech s komunisty úspěchu.

²⁴ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 30.

²⁵ Kaplan, K. *Československo v letech 1945 – 1948. I. část*. Praha: SPN, 1991, s. 146.

²⁶ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 31.

²⁷ Kaplan, K. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 155.

²⁸ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 35.

Od prvních chvil komunisté důsledně sledovali základní směr: vládní krizi nebudou řešit v trojúhelníku porad – vedení stran, prezident a parlament, ale na jiné základně - na ulici, kde jsou neporazitelní.²⁹

Jedinou sociální skupinou, která v únorových dnech zaujala veřejně zcela odmítavé stanovisko proti komunistickému převratu byla demokratická menšina studentů. V kritických dnech 23. a 25. února uspořádala shromáždění a protitotalitní pochody na Hrad. Protestující studenti v okolí Hradu byli zbiti a zatýkáni Lidovými milicemi a pohraničními oddíly SNB.³⁰

Akční výbory Národní fronty fakticky během pěti dní převzaly moc v zemi a nastolily mocenský monopol KSČ. Důležitá role patřila sjezdu závodních rad. 24. února proběhla jednohodinová generální stávka za masové účasti zaměstnanců.

Prezident Edvard Beneš demisi 12 ministrů 25. února přijal a jmenoval novou vládu, ve které měli komunisté většinu. Došlo tak k nastolení komunistického monopolu a přechodu do sovětského bloku. Nepřípravenost a špatný postup demokratických stran způsobily, že konflikt proběhl bez veřejně projeveného masového odporu obyvatel proti komunistickým plánům.³¹

2. 2. 3. Vláda jedné strany

Dnem zániku československé pluralitní demokracie se stal 25. únor 1948. Od prvních okamžiků únorového konfliktu byli z příkazu StB (Státní bezpečnost) nebo přímo ministerstva vnitra zatýkáni političtí odpůrci komunistů.³²

Po převzetí moci mohla KSČ uskutečňovat svůj program, aniž by jí v tom někdo bránil. KSČ provedla třetí pozemkovou reformu a znárodnila další podniky s více než padesáti zaměstnanci. Následoval zákon o jednotné škole, jímž bylo sloučeno dosavadní nižší gymnázium s měšťanskou školou a vznikla tak jednotná střední škola jako mezistupeň mezi národní školou a čtyřletým gymnáziem nebo odbornými školami.³³ Byly proklamovány zásady nové socialistické kultury, vědy a školství, byl přijat zákon o národním pojištění.

9. května 1948 Ústavodárné národní shromáždění schválilo Ústavu, která proklamovala jako cíl společnosti vybudování socialismu na zásadách marxismu-leninismu. 30. května proběhly volby do Národního shromáždění. Byla vytvořena jednotná kandidátka

²⁹ Kaplan, K. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 162.

³⁰ Rataj, J. *Komunistické Československo I. 1948 – 1960*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 15.

³¹ Kaplan, K. *Československo v letech 1945 – 1948. I. část*. Praha: SPN, 1991, s. 150 – 152.

³² Rataj, J. *Komunistické Československo I. 1948 – 1960*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 15.

³³ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 47.

Národní fronty. Nový volební zákon tímto způsobem likvidoval základní znaky svobodných voleb. KSČ, která sestavovala jednotnou kandidátku si vzala 70% mandátů, zbytek přidělila ostatním.³⁴ Jaký byl osud zbývajících stran Národní fronty po únoru 1948? Sociální demokracie byla sloučena s KSČ, národně socialistická a lidová strana byly přeměněny v bezvýznamné instituce a demokratická strana zanikla.³⁵ Řada nejvýznamnějších funkcionářů těchto stran buď včas emigrovala nebo byla brzy po únoru pozatýkána.

Veřejné mínění, tisk, rozhlas a veřejné sdělovací prostředky přestaly brzy po únoru 1948 plnit funkci informátora, pravdivého hlasu lidí, veřejné kritiky a kontroly moci. Staly se nástrojem oslavování vládní politiky, šíření oficiální ideologie a součástí mechanismu na výrobu veřejného mínění.³⁶

Prezident Edvard Beneš novou ústavu nepodepsal a 7. června po nových volbách abdikoval. Jeho nástupcem se stal 14. června 1948 Klement Gottwald a předsedou vlády Antonín Zápotocký.³⁷

2. 2. 4. Mocenské a řídicí struktury, ústavní orgány

Komunistický mocenský monopol zajišťovala nekontrolovatelná úzká skupina funkcionářů – stranické vedení. Vlastníci absolutní moci nebyli ústavně a zákonně ani politicky odpovědní občanům, pouze komunistickým institucím. Dělbá moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní formálně zůstala, ve skutečnosti však zanikla. Všechny články moci ztratily svou samostatnost nezávislost, sloužily k uskutečňování záměrů a směrnic mocenské skupiny. Kontrolní mechanismy jako byla občanská společnost, veřejné mínění, parlament, příslušné soudy či svobodné volby byly vyřazeny a nový účinný systém veřejné kontroly neexistoval. Znatelně stouplo mocenské postavení a nadřazenost represivních složek – Bezpečnosti a armády a naopak poklesla až zanikla pozice samosprávních a zákonodárných útvarů.³⁸ Bezpečnost patřila k nejdůležitějším zárukám režimu.

³⁴ Rataj, J. *Komunistické Československo I. 1948 – 1960*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 19.

³⁵ Kaplan, K. *Československo v letech 1948 – 1953. 2. část*. Praha: SPN, 1991, s. 18.

³⁶ Tamtéž, s. 36.

³⁷ Rataj, J. *Komunistické Československo I. 1948 – 1960*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 28.

³⁸ Kaplan, K. *Československo v letech 1948 – 1953. 2. část*. Praha: SPN, 1991, s. 39.

Komunistický monopol moci v Československu byl monopolem moci bez suverenity. Účast v sovětském bloku vedla k mnohostranné podřízenosti Moskvě a jejím velmocenským plánům.³⁹

Učení Marxe, Lenina a Stalina bylo prohlášeno za jedinou státní ideologii, závaznou pro školství, armádu i vzdělávání.⁴⁰

Přechod parlamentu k pounorovému režimu se uskutečnil ve dvou fázích. V první fázi působil parlament zvolený v roce 1946. Obavy komunistů a Benešova naděje, že se projeví odpor v parlamentě, se ani v nejmenším nesplnily. 30. května 1948 se konaly volby parlamentu a začala druhá fáze jeho přechodu k novému režimu. Volby se konaly v atmosféře strachu a voliči byli vystaveni silnému politickému a morálnímu tlaku. Parlamentní volby proběhly v rozporu s principy demokratických voleb.⁴¹

Všechny hlavní funkce parlamentu určené ústavou si přivlastnilo komunistické vedení. Nerozhodoval a ani se nepodílel na tvorbě státní politiky, pouze vykonával a schvaloval politické rozhodnutí učiněná mimo něj. Neplnil tedy funkci nejvyššího zákonodárského sboru, kontrolní funkci výkonné moci. Vláda a ministři neskládali účty za svou činnost parlamentu, ale pouze komunistickému vedení. Vláda se nadřazovala nad parlament a nerespektovala jej. Parlament se tak změnil v bezvýznamnou a bezmocnou instituci bez autority. Vláda neplnila funkci nejvyššího výkonného orgánu státu, jelikož komunistické vedení vyňalo z její pravomoci celé mocensky nejdůležitější oblasti a rozhodovalo o nich samo. Ministr byl v první řadě odpovědný komunistickému vedení, na druhém stupni jeho odpovědnosti figurovalo resortní oddělení ÚV KSČ a na třetím místě byla vláda.⁴² Během období 1948 – 1952 se měnila vnitřní struktura vlády a zvětšil se počet ministerstev – v roce 1948 jich bylo 18 a v roce 1952 36.⁴³ Vláda přestala fakticky fungovat jako orgán a nahradilo ji předsednictvo vlády, jež mělo 8 členů a každý z nich odpovídal za několik ministerstev. 31. ledna 1953 vznikl jeden stranicko-vládní vrcholný orgán ze sloučeného politického sekretariátu ÚV KSČ a předsednictva vlády, který rozhodoval o všech otázkách současně.⁴⁴

Do úplné mocenské bezvýznamnosti byly převedeny slovenské národní orgány. Zbavil je pravomoci autority a nepocíťoval potřebu jejich existence. Komunistické vedení

³⁹ Kaplan, K. *Československo v letech 1948 – 1953. 2. část*. Praha: SPN, 1991, s. 71.

⁴⁰ Rataj, J. *Komunistické Československo I. 1948 – 1960*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 31.

⁴¹ Kaplan, K. *Československo v letech 1948 – 1953. 2. část*. Praha: SPN, 1991, s. 41.

⁴² Tamtéž, s. 43.

⁴³ Rataj, J. *Komunistické Československo I. 1948 – 1960*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 23.

⁴⁴ Kaplan, K. *Československo v letech 1948 – 1953. 2. část*. Praha: SPN, 1991, s. 45.

uplatňovalo silnou centralizaci moci a řízení a slovenskému národu úplně potlačila jeho národní práva, což Slováci oprávněně považovali za českou nadvládu.⁴⁵

2. 2. 5. Masová nezákonnost a politické procesy

Masová nezákonnost měla svou ideologii v teorii o zostřování třídního boje. Masová nezákonnost v letech 1948 – 1953 měla dvě etapy. V první, do přelomu let 1948 a 1949, sloužila k zajištění únorového mocenského zvratu a k ustavení diktatury. Druhá etapa masové nezákonnosti začínala dovršením ztráty občanských a politických práv a svobod. V roce 1948 zanikl Ústavní soud a Nejvyšší správní soud. Od 1. října 1948 do 1. ledna 1953 fungoval jediný soud zabývající se protistátní činností - Státní soud a prokuratura.⁴⁶ Ústava 9. května zakotvila princip zlidovení soudnictví. U soudů rozhodovaly tříčlenné nebo pětičlenné senáty, ve kterých měli většinu soudci z lidu.⁴⁷

Plno občanů nesouhlasících s novým režimem, mezi nimiž byli významné a uznávané osobnosti vědy a umění, odešlo do zahraničí. Podruhé v rozmezí deseti let byl národ oslaben masovou politickou emigrací.

Komunisté své dřívější koaliční spojence prohlásili za nepřátele a vystavili je nejrůznějšími formám perzekuce – politické, sociální, existenční. V početné skupině „únorem postižených“ měli z hlediska sociální příslušnosti drtivou převahu dělníci, úředníci a příslušníci středních vrstev. Menší část tvořili majitelé znárodněných podniků a statků, kterých se týkala pozemková reforma. Lidé byli propouštěni ze zaměstnání, zbavováni svých funkcí v orgánech moci nebo byli postiženi zákazem přijímat jejich děti na studia. Na vysokých školách byla provedena tzv. demokratizace – ze studií byli vyloučeni studenti, kteří aktivně pracovali v potlačených stranách. Z politického hlediska šlo o funkcionáře a členy nekomunistických stran, kteří se stali obětmi rozsáhlých politických čistek zahájených komunisty hned po únoru 1948. Tyto čistky měly na starosti akční výbory Národní fronty.⁴⁸

Nezákonnost, kterou moc záměrně mířila proti středním vrstvám, měla dalekosáhlé společenské důsledky. Podílela se na likvidaci tradičních středních vrstev. Inteligence pocítila všeobecné podcenění své kvalifikace. Vláda nařídila, aby se při obsazování funkcí a výměře

⁴⁵ Kaplan, K. *Československo v letech 1948 – 1953. 2. část*. Praha: SPN, 1991, s. 48.

⁴⁶ Rataj, J. *Komunistické Československo I. 1948 – 1960*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 52.

⁴⁷ Kaplan, K. *Československo v letech 1948 – 1953. 2. část*. Praha: SPN, 1991, s. 51.

⁴⁸ Tamtéž, s. 9 - 12.

platu nepřihlíželo k předepsanému vzdělání. Znatelný úpadek společenské prestiže pedagogů, který byl důsledkem neúcty režimu k inteligenci a vzdělání, pocítili profesori a učitelé.⁴⁹

Následovala prudká redukce dosavadních spolků a organizací. Společenské orgány se staly nástrojem k prosazování své vůle. K nejostřejšímu konfliktu došlo se Sokolem, který se odmítl podříditi komunistickému diktátu. Sokol byl ve své podstatě sdružením vlasteneckých občanů s hlubokými tradicemi českého nacionalismu, kultury, československé státnosti, odboje, masarykovské a benešovské ideologie.⁵⁰ Mocenskému monopolu komunistů nejděle a nejhrouževnatěji odporovala katolická církev, k jejímuž vyznání se hlásilo kolem 70% občanů. Její mezinárodní vztahy a organizace tvořily příznivé podmínky pro odpor. Od května 1949 uskutečnily mocenské orgány řadu nejrůznějších omezení činnosti církve. Byly zrušeny církevní školy a omezena výchova kněží. K nejzávažnějším likvidačním akcím patřilo rušení klášterů a internování příslušníků mužských řádů, šlo o tzv. akce K, která byla provedena v dubnu 1950 a znamenala zánik řecko-katolické církve. Podle komunistů měla být vytvořena národní církev.⁵¹

Na základě rozhodnutí tříčlenných komisí byly prováděny mimosoudní perzekuce. V roce 1948 byly zřízeny tábory nápravné práce (TNP), kam byli posíláni lidé, kteří projevíli „nepřátelský postoj k lidově-demokratickému zřízení nebo k jeho výstavbě. 80% intervenovaných tvořili dělníci. Pomocné technické prapory (PTP, tzv. černí baroni) byly zřízeny pro politicky nespolehlivé brance. Tyto tábory s minimálním bojovým vojenským výcvikem byly zaměřeny na fyzickou práci.⁵²

Soudní perzekuce byly uskutečňovány na základě zákona č. 231/1948 na ochranu lidově demokratické republiky z 9. září 1948, kdy předsednictvo ÚV KSČ schválilo politiku „ostrého kursu proti reakci“.⁵³ Politické procesy tvořily vrcholný bod masové nezákonnosti, byly přirozenou součástí komunistického režimu. Politické procesy během let 1948 – 1954 lze členit podle několika kritérií – na procesy tzv. zákonné a nezákonné, vyprovokované, malé a monstrprocesy. U monstrprocesů šlo o zvlášť významné procesy, připravované jako velké politické divadlo, s organizovanou účastí posluchačů a s rozsáhlou propagandou.

Úsilí komunistů o ovládnutí armády bylo podnětem první vlny politických procesů s vojáky v letech 1948 – 1950. K nejvýznamnějším politickým procesům patřil soud s generálem Heliodorem Píkou, který byl náčelníkem československé vojenské mise v SSSR a

⁴⁹ Kaplan, K. *Československo v letech 1948 – 1953. 2. část*. Praha: SPN, 1991, s. 77.

⁵⁰ Rataj, J. *Komunistické Československo I. 1948 – 1960*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 25.

⁵¹ Kaplan, K. *Československo v letech 1948 – 1953. 2. část*. Praha: SPN, 1991, s. 30 – 31.

⁵² Rataj, J. *Komunistické Československo I. 1948 – 1960*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 60.

⁵³ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 50 – 51.

bránil pronikání komunistického a sovětského vlivu do československé armády. V lednu 1949 byl popraven.⁵⁴ Poté byla velká pozornost věnována bývalým funkcionářům nekomunistických stran, kteří byli považováni za potenciální nepřátele režimu - Ján Ursíny, Milada Horáková, Závaš Kalandra, Bohumil Laušman. Poté následovali i samotní komunisté, kteří byli odsouzeni pro výstrahu ostatních členů komunistické strany v zinscenovaných procesech (Rudolf Slánský, Gustav Husák, Vlado Clementis, Marie Švermová).⁵⁵

Mocenský monopol způsobil hluboký úpadek politického myšlení, politické kultury a kvalifikovaného řízení. Stal se brzdou společenského pokroku.⁵⁶

2. 3. Léta 1953 – 1968 – Destalinizace Československa

2. 3. 1. Nový kurz 1953 - 1956

Zakladatelské období komunistického režimu vyústilo v Československu ve společenskou krizi, která měla dvě fáze: první trvala mezi lety 1953 a 1957, druhá pak pokračovala v letech 1956 – 1957. Společenská krize propukla v roce 1953 v celém sovětském bloku.

Rok 1953 znamenal důležitý mezník jak pro samotné Československo, tak pro celý sovětský blok. 5. března zemřel Stalin a 14. března Klement Gottwald. Od tohoto roku nastalo také velmi pomalé uvolnění tuhého režimu. Novým československým prezidentem se stal Antonín Zápotocký, předsedou vlády Viliam Široký a prvním tajemníkem ÚV KSČ Antonín Novotný.⁵⁷

Nezbývalo než provést závažné změny, jež si vynutila dosavadní politika vystupňované militarizace společnosti.

U nás byla krize uspišena měnovou reformou, která byla provedena k 1. červnu 1953 a znamenala bezohlednou manipulaci s lidmi. Byl zrušen přídělový systém a vyměněno 300 Kč na osobu v poměru 1:5, ostatní peníze v poměru 1:50. Byl to doklad toho, že se hospodářství vymklo politickému vedení z rukou a že nedošlo k žádnému vědeckému plánování. Měnová reforma vyvolala obrovské pobouření lidu a vlnu nevole proti komunistické vládě.⁵⁸

⁵⁴ Rataj, J. *Komunistické Československo I. 1948 – 1960*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 78.

⁵⁵ Tamtéž, s. 67 – 69.

⁵⁶ Kaplan, K. *Československo v letech 1948 – 1953. 2. část*. Praha: SPN, 1991, s. 70.

⁵⁷ Kaplan, K. *Československo v letech 1953 – 1966. 3. část*. Praha: SPN, 1992, s. 4.

⁵⁸ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 64.

30. července 1953 se politický sekretariát ÚV KSČ zabýval změnami v současné hospodářské a politické situaci v Československu. V září 1953 byl vytvořen program, který zahájil nový kurz. Naprosto převažovala opatření v ekonomické a sociální oblasti, šlo hlavně o odpoutání se od těžkého průmyslu a zaměření se na výrobu spotřebního zboží. Nový kurz byl v rozporu se stávajícím policejním kurzem „tvrdé ruky“ a byl to také první kritický pohled komunistického vedení na výsledky vlastní politiky.⁵⁹

Nedostatek pracovních sil v továrnách a slabé vycházející ročníky ze škol byly vyřešeny školskou reformou. Povinná školní docházka byla zkrácena o rok a byly zřízeny osmileté střední školy. O další rok bylo zkráceno gymnázium a sloučeno s osmiletkou v jedenáctiletku. Studenti tak maturovali a odcházeli na vysokou školu v sedmnácti letech. Zkrácením školní docházky se znehodnotila školní reforma z roku 1948 a začala tak neblahá tradice školských reforem prováděných podle potřeb ekonomiky a zvýšení životní úrovně.⁶⁰

V prosinci 1953 vystoupil Antonín Novotný s vyhlášením boje proti sociáldemokratismu a masarykismu, došlo k likvidaci Masarykových pomníků a rozsáhlé zatýkání sociálnědemokratických funkcionářů. Na přelomu let 1953 – 1954 byly ukončeny zinscenované procesy s dříve zatčenými. Bylo zrušeno ministerstvo bezpečnosti a policie opět spadala pod ministerstvo vnitra.⁶¹

V květnu 1954 se konaly volby do národních výborů a v listopadu do Národního shromáždění podle jednotné kandidátky. Oficiální výsledek zněl 97, 89 % pro kandidáty Národní fronty.⁶²

Aktivní odpor proti komunistickému režimu z roku 1953 se přeměnil v politickou pasivitu a lhostejnost. Ustoupila naděje v intervenci západu. V roce 1955 se Československá republika stala zakládajícím členem Varšavské smlouvy.⁶³

2. 3. 2. 1956 - 1960 pád kultu osobnosti a konzervativní destalinizace

V únoru 1956 proběhl XX. sjezd KSSS, kde Nikita Chruščov přednesl tajný referát o Stalinových zločinech a kritice jeho osobnosti. Československé konzervativní vedení bylo vývojem v KSSS zaskočeno a chtělo Chruščovovu kritiku přejít mlčením. Pod tlakem obrovského ohlasu Chruščovova vystoupení však muselo vedení KSČ přistoupit na diskuzi

⁵⁹ Kaplan, K. *Československo v letech 1953 – 1966. 3. část*. Praha: SPN, 1992, s. 11.

⁶⁰ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 64.

⁶¹ Tamtéž, s. 66.

⁶² Rataj, J. *Komunistické Československo I. 1948 – 1960*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 144.

⁶³ Tamtéž, s. 146.

o osobě a fenoménu stalinismu, která se rozvinula v masovou kritiku stalinismu zdola – od řádových členů KSČ i nekomunistů.⁶⁴ V dubnu 1956 se konal II. sjezd Svazu československých spisovatelů, na kterém František Hrubín a Jaroslav Seifert ostře kritizovali zásahy stranických a státních orgánů porušujících tvůrčí svobodu. Sjezd spisovatelů probíhal ve dvou rovinách – jednak jako konflikt spisovatelů s komunistickým vedením přímo na sjezdu a jednak jako společenská veřejná událost. Ohlas sjezdu na veřejnosti byl značný.⁶⁵ Konzervativní vedení KSČ však postupovalo proti všem reakcím jednotně. Nepřipustilo personální změny ve vlastních řadách (kromě Alexandra Čepičky) a schválilo upevnění přímého stranického řízení a kontroly společnosti. Nejpronikavější oživení zaznamenala kultura. Politické změny ve vlastním slova smyslu se nekonaly.⁶⁶

Společenská krize v roce 1956 se v Československu projevila několik izolovanými konflikty a nepřerostla v masové střetnutí s komunistickou mocí. Podzim 1957 lze považovat z několika důvodů za konec či překonání společenské krize. Skončily úpravy mocenskopolitického systému a revize politických procesů, ustálily se sociálně-politické poměry, dotvořily se představy o ekonomickém vývoji a uzavřela se vývojová etapa komunistické strany a státu. Události roku 1956 pražské komunistické vedení sjednotily na konzervativní pozici.⁶⁷

V listopadu 1957 se stal novým prezidentem Československé republiky první tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný, který ve své funkci vytrval až do března 1968. Nejvyšší stranická a státní funkce se sloučily v rukou jedné osoby.⁶⁸ Předsedou vlády zůstal Viliam Široký a předsedou Národního shromáždění byl Zdeněk Fierlinger.

Během roku 1957 došlo k opětovnému utužení režimu. Léta 1957 – 1959 se dají charakterizovat jako boj proti revizionismu. Došlo k umlčení kritických hlasů, třídním politickým prověrkám a ateistické kampani. Byla dovršena kolektivizace a došlo k návratu k ocelové koncepci průmyslu.⁶⁹ Všichni učitelé a většina funkcionářů státního aparátu byli pod hrozbou ztráty zaměstnání donuceni k vystoupení z církve.⁷⁰

⁶⁴ Rataj, J. *Komunistické Československo I. 1948 – 1960*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 147.

⁶⁵ Kaplan, K. *Československo v letech 1953 – 1966. 3. část*. Praha: SPN, 1992, s. 48.

⁶⁶ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 71.

⁶⁷ Kaplan, K. *Československo v letech 1953 – 1966. 3. část*. Praha: SPN, 1992, s. 80 – 81.

⁶⁸ Čapka, F. *Dějiny země koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999, s. 763.

⁶⁹ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 77.

⁷⁰ Rataj, J. *Komunistické Československo I. 1948 – 1960*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 152.

Mocenskopolitický systém prodělal během společenské krize svou první „demokratizaci“, ke které patřila větší úcta úřadů k zákonům a nepatrné zlepšení právního stavu společnosti.⁷¹

2. 3. 3. Dovršení socialismu 1960 – 1968

V šedesátých letech se objevovaly známky politického uvolnění, které se postupně hromadily až převážily. Během let nabyly takové povahy a účinku, že způsobily liberalizaci režimu, která se stala hlavním znakem politického ovzduší šedesátých let. K liberalizaci režimu vedla jednak nová československá ústava a jednak hospodářská krize první poloviny šedesátých let.

Výrazným rysem života československé společnosti v počátcích šedesátých let byla změna politické atmosféry, která proběhla ve dvou etapách. Politickou atmosféru let 1957 - 1961 nejsilněji poznamenaly dvě skutečnosti: dědictví roku 1956 a komunistickým vedením prosazovaný cíl dovršit „vítězství socialismu“. Druhou událostí byly hospodářské krize 1961 - 1964 a rehabilitace vedoucích komunistů odsouzených v politických procesech.⁷²

Na zasedání ÚV KSČ 23. září 1959 prezident Antonín Novotný prohlásil: „*Shrneme-li vše, čeho již v našich zemích bylo dosaženo, je vítězství socialismu v Československu v podstatě skutečností.*“⁷³ V roce 1960 byla přijata nová ústava, která byla již nazývána socialistickou. Byla v ní výrazně zakotvena vedoucí úloha KSČ a marxismus-leninismus byl prohlášen za závaznou státní ideologii. Podle ústavy byla Československá republika doslova vazalem Sovětského svazu. Název státu byl pozměněn na Československou socialistickou republiku, státní znak byl ideologicky upraven. Po Sovětském svazu bylo Československo druhou zemí na světě, která vyhlásila, že vstupuje do výstavby komunismu.⁷⁴

V květnu 1960 došlo k rozsáhlé amnestii politických vězňů. Byl propuštěn mimo jiné i Gustav Husák. Další vlna amnestií následovala v roce 1962. V listopadu 1961 vyšel nový trestní zákoník, který odstraňoval doživotní vězení a stanovil nejvyšší hranici žaláře na 15 let. V Československu se opět začalo rozšiřovat studium práva.⁷⁵ Na XXII. Sjezdu KSSS byla hlavním tématem druhá vlna kritiky Stalina, která se v zemích sovětského bloku rozvinula v tažení proti dogmatismu. Poslední kapkou pro výbuch veřejné kritiky byly krize třetí

⁷¹ Kaplan, K. *Československo v letech 1953 – 1966. 3. část.* Praha: SPN, 1992, s. 78.

⁷² Tamtéž, s. 85 - 87.

⁷³ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989.* Praha: Karolinum, 1991, s. 77.

⁷⁴ Rataj, J. *Komunistické Československo I. 1948 – 1960.* Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 162.

⁷⁵ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989.* Praha: Karolinum, 1991, s. 78.

pětiletky vyhlášená na rok 1961 – 1965, která bývá označována za „plán ekonomické katastrofy“ a musela být v roce 1962 zrušena.⁷⁶ V pětiletce šlo o nereálné plány, v kterých figuroval nedostatek surovin a energie a základních potravin (maso, máslo, vejce, sýr). Tyto faktory způsobily, že si komunistická strana uvědomila, že je třeba začít nejen s ekonomickým řešením problému.

Kritika na Slovensku byla mnohem energičtější a aktivnější než na českém území. Novotný tuto situaci vyřešil výměnou nejzkompromitovanějších funkcionářů za mladší a nepoznamenané komunisty. V září 1963 se novým předsedou vlády stal Josef Lenárt a prvním tajemníkem ÚV KSS Alexander Dubček.⁷⁷ V lednu 1964 byl přijat ekonomický plán Oty Šika jako základ pro vypracování nové soustavy řízení našeho národního hospodářství.⁷⁸

Čím se kritika Novotného stávala silnější, tím více členů nejvyšších stranických struktur se přidávalo k opozici. Pozdní „novotnizmus“ se stal ve východní Evropě zvláštním fenoménem – oázou liberalizmu. V roce 1964 byl Chruščov sesazen, na jeho místo prvního tajemníka KSSS byl dosazen konzervativní Leonid Brežněv a veškeré pokusy o reformy v Sovětském svazu ustrnuly až do poloviny 80. let.⁷⁹ V Československu však byla situace jiná. Došlo k výraznému omezení cenzury, veřejně se mluvilo o aktuálních problémech společnosti, byly kritizovány hospodářské a politické postupy komunistického vedení a československá kultura zažívala obrovský rozkvět. Komunistická strana byla ochotná připustit určité korektury systému, nikoli však takové zásahy jaké požadovalo reformní křídlo komunistické strany. V květnu 1967 zablokoval ÚV KSČ na svém zasedání ekonomická opatření, která směřovala od centralisticko-byrokratického zřízení k decentralizovanému plánovitému řízení. Ekonomická reforma tak byla pozastavena.⁸⁰

V červnu 1967 se konal IV. Sjezd československých spisovatelů, kde došlo k dosud největšímu konfliktu mezi zastánci a odpůrci reformy. Spisovatelé volali po návratu do kulturně civilizační sféry, která odpovídá historii a tradicím českého národa. Antonín Novotný reagoval vyhlášením tvrdého kurzu, který znamenal konec liberalizace.

⁷⁶ Rataj, J. *Komunistické Československo I. 1948 – 1960*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 163.

⁷⁷ Čapka, F. *Dějiny země koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999, s. 771.

⁷⁸ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 85.

⁷⁹ Renner, H., Samson, I. *Dějiny Česko - Slovenska po roku 1945*. Bratislava: Slovak Academic Press, 1993, s. 57.

⁸⁰ Čapka, F. *Dějiny země koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999, s. 776.

2. 3. 3. 1. Pražské Jaro 1968

Poslední rozbuškou, která vedla k dalším klíčovým událostem, byl konflikt mezi Novotným a Dubčekem na ústředním výboru KSČ. V prosinci 1967 na zasedání předsednictva ÚV KSČ zazněla ostrá kritika Novotného, která vyvrcholila odstoupením Novotného stranické funkce. V lednu 1968 byla na plenárním zasedání ÚV KSČ rozdělena funkce prezidenta republiky a prvního tajemníka ÚV KSČ. Do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ zvolil ústřední výbor jednomyslně Alexandra Dubčeka.⁸¹ Tímto aktem začalo Pražské jaro, které znamenalo krátké období rozkvětu československého demokratického socialismu.⁸² 22. března 1968 odstoupil Antonín Novotný, který rezignoval na funkci prezidenta republiky. Za jeho nástupce byl Národním shromážděním zvolen generál Ludvík Svoboda. Sovětský svaz byl již v této době znepokojen událostmi v Československu, a proto se reformní komunisté rozhodli pro volbu, která se bude akceptovatelná i pro sovětské vedení. Od dubna 1968 se začala situace v mnohých státních institucích měnit ve prospěch reformátorů. Novým předsedou vlády se stal reformisticky smýšlející Oldřich Černík, předsedou Národního shromáždění Josef Smrkovský a předsedou Národní fronty, která všechny společenské organizace zastřešuje, byl zvolen František Kriegel. Všichni tito komunisté patřili spolu s Dubčekem k nejvýznamnějším osobnostem „pražského jara“.⁸³

23. – 24. března se v Drážďanech setkali vedoucí představitelé komunistických a dělnických stran a vlád SSSR, Polska, NDR, Maďarska, Bulharska a Československa. Českoslovenští zástupci si vyslechli kritiku za novou československou politiku. Českoslovenští zástupci se však bránili, že KSČ pracuje na dalším rozvoji výstavby socialismu ve své zemi.⁸⁴

5. dubna schválil Ústřední výbor KSČ tzv. Akční program KSČ, který měl navodit socialismus s lidskou tváří. Tento program obsahoval změny, které v příštích dvou letech chtěla komunistická strana uskutečnit v politické, ekonomické, kulturní oblasti a v zahraniční politice. Určujícím znakem změn měla být tzv. demokratizace. Vedoucí úloha KSČ měla být zachována.⁸⁵

4. května probíhala v Moskvě česko-sovětská jednání na nejvyšší úrovni, kde si čeští zástupci vyslechli velmi ostrou kritiku politických poměrů v Československu. 27. června

⁸¹ Benčík, A., Domaňský, J. *21. srpen 1968*. Praha: Delta, 1990, s. 130.

⁸² Renner, H., Samson, I. *Dějiny Česko - Slovenska po roku 1945*. Bratislava: Slovak Academic Press, 1993, s. 66.

⁸³ Tamtéž, s. 71.

⁸⁴ Benčík, A., Domaňský, J. *21. srpen 1968*. Praha: Delta, 1990, s. 137.

⁸⁵ Čapka, F. *Dějiny země koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999, s. 782.

uveřejnil československý tisk manifest Dva tisíce slov, jehož autorem byl Ludvík Vaculík vyzívající občany k politické angažovanosti a nápravě. Tato deklarace byla pro Brežněvovo vedení poslední kapkou k zahájení kontrarevoluce v Československu.⁸⁶

29. července – 1. srpna se setkali členové vedení KSČ a KSSS v Čierné nad Tisou. Jednání bylo tvrdé – sovětské představitelé žádali odvolání předních reformistů, kontrolu sdělovacích prostředků, zákaz Klubu angažovaných nestraníků, nepovolení sociálně demokratické strany.⁸⁷

Z 20. na 21. srpna začalo obsazování československého území vojsky „socialistické pětky“ (SSSR, NDR, Polska, Maďarska a Bulharska). Československá armáda nesměla klást odpor. Bylo vydáno „Provolání ke všemu československému lidu“, v němž se uvádělo, že vojska obsazují československé území proti vůli ústavních orgánů a bez jejich vědomí. V celé zemi rostl živelný lidový odpor k okupaci. Po selhání pokusu o ustavení prosovětské tzv. dělnicko-rolnické vlády, byli proreformní političtí představitelé KSČ v čele s Dubčekem odvezeni do SSSR.⁸⁸ V Moskvě došlo od 23. srpna k československým a sovětským politickým jednáním, která skončila moskevským protokolem, jenž obsahoval závazné úkoly pro vedení KSČ. Měly být splněny sovětské požadavky z Čierné nad Tisou, zákaz „protisocialistických organizací“ a sociální demokracie, upevnění orgánů Bezpečnosti a armády, stranická kontrola tisku, zbavení funkce těch, kteří vystupovali proti SSSR a zrušení všech dosud zavedených reforem.⁸⁹

18. října ratifikovalo Národní shromáždění Smlouvu o dočasném pobytu sovětských vojsk na československém území.

Slovenští komunisté se v reformním období snažili především o rovnoprávné postavení Slovenska a prosazení federalizace. Byl to také jediný výsledek pražské jara, kterého bylo dosaženo. V říjnu byl přijat zákon o federaci a vznikly tak dvě rovnoprávné části státu – Česká socialistická republika s českou vládou a Českou národní radou a Slovenská socialistická republika se slovenskou vládou a Slovenskou národní radou. Zaštiťujícím orgánem obou republik byla federální vláda a federální shromáždění. Zákon vešel v platnost od 1. ledna 1969 a přeměnil unitární stát ve federativní stát dvou rovnoprávných národů – Čechů a Slováků.⁹⁰

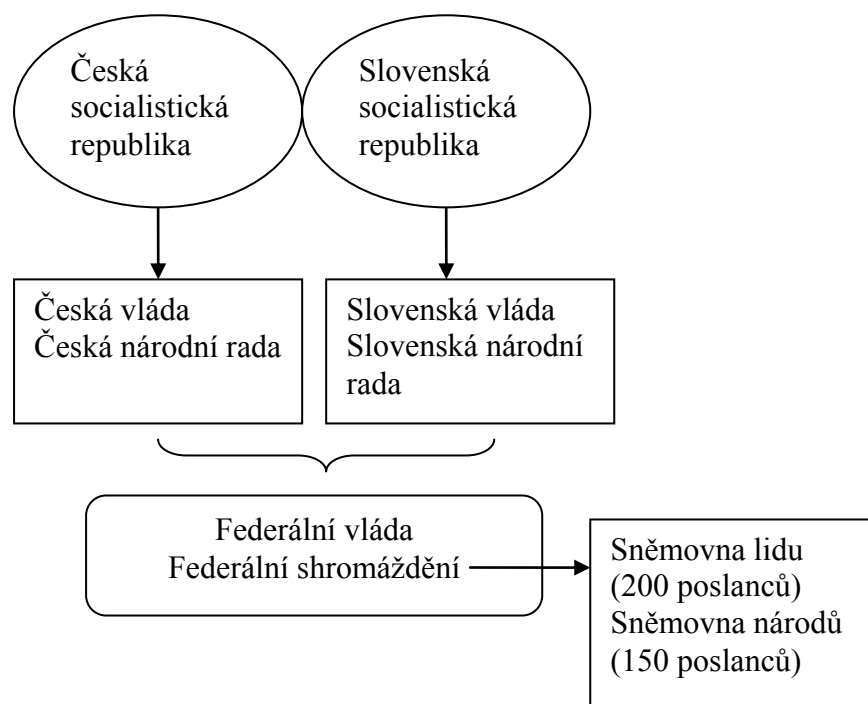
⁸⁶ Renner, H., Samson, I. *Dějiny Česko - Slovenska po roku 1945*. Bratislava: Slovak Academic Press, 1993, s. 86.

⁸⁷ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 101.

⁸⁸ Čapka, F. *Dějiny země koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999, s. 787.

⁸⁹ Kaplan, K. *Československo v letech 1967 – 1969. 4. část*. Praha: SPN, 1993, s. 70.

⁹⁰ Kopeček, P. *Přednášky České dějiny 19. a 20. století 2*. 2008.

2. 4. Léta 1969 – 1989 – období normalizace

2. 4. 1. Rok 1969

19. ledna 1969 se upálil dvacetiletý student filozofické fakulty Jan Palach na protest proti okupaci a ústupu od dřívější reformní politiky. V březnu došlo k bouřlivým demonstracím v Praze a dalších československých městech po vítězství nad sovětskými hokejisty na mistrovství světa. V Praze byla zdemolována kancelář Aeroflotu, sovětský ministr obrany maršál Grečko pohrozil, že v případě dalších nepokojů vyhlásí stanné právo. Nikdo z reformních politiků se však nepostavil do čela odporu, v dubnu ÚV KSČ přijalo rezignaci Alexandra Dubčeka na funkci prvního tajemníka a vyslovilo se pro ambiciózního Gustava Husáka. Tento akt byl jakýmsi epilogem pražského jara. KSČ tak uzavřela etapu za novou komunistickou politikou. Gustav Husák prohlašoval jako cíl své politiky – vyvést společnost z krizového stavu.⁹¹

21. srpna 1969 – v den výročí sovětské invaze se nedalo zabránit demonstracím. Stoupenci diktatury zasáhli obzvlášť tvrdě za vojenské asistence. Demonstrace posloužila jako záminka k vydání zákona o mimořádných opatřeních, který umožňoval okamžité propuštění ze zaměstnání nebo studia, zavedení zákazu pobytu na dobu až pět let či zvýšení

⁹¹ Čapka, F. *Dějiny země koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999, s. 792 – 793.

horní hranice trestů až o polovinu. Toto opatření se ukázalo být účinné, lidé přestali na veřejnosti mluvit, uzavírali se a vytrácelo se veřejné mínění. Z komunistické strany bylo vyloučeno na půl milionu členů.⁹² Srpnové nepokoje představovaly největší otevřeně vedený boj v Československu proti totalitní moci a jejím ozbrojeným silám. Byl to konec všem pokusům o demokratizaci společnosti, politického systému i hospodářství. Definitivně skončilo období koketování s reformami a začala éra normalizace.⁹³

2. 4. 2. Období umlčení

Lidé přestali na veřejnosti mluvit, bylo slyšet jen přitakávače a přísluhovače. Lidé byli tlačeni k tomu, aby zapřeli své odsouzení sovětské intervence. I v roce 1970 pokračovalo četné odvolávání členů komunistické strany, mezi nimi i Alexandr Dubček. Prezident Ludvík Svoboda nedokázal vzhledem ke svému věku a zdravotnímu stavu řádně plnit prezidentskou funkci, kterou odmítal i na nátlak vedoucích činitelů KSČ opustit. Proto došlo v květnu 1975 ke změně ústavního zákona, který by umožňoval prezidenta republiky funkci zbavit. ÚV KSČ opět souhlasilo se spojením nejvyšší stranické a státní funkce do rukou jedné osoby. Novým prezidentem Československé socialistické republiky se stal Gustav Husák.

30. července – 1. srpna 1975 se Československo zúčastnilo helsinské Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, která proběhla za účasti nejvyšších představitelů třiceti dvou evropských zemí, USA a Kanady. Na nátlak západních velmocí byl schválen tzv. třetí koš, který se týkal lidských a občanských práv. Tím vznikla pro československou výhodná pozice, kdy její činnost a kritika byla přes neustálou represi garantována mezinárodně platnou konvencí.⁹⁴

Od roku 1976 byla zavedena nová školská soustava, která měla za následek likvidaci 9. tříd základních škol. Byla to snaha o řešení nedostatečných výukových prostor pro početně silnější školní ročníky. Reforma však proběhla bez oznámení veřejnosti a ředitelům škol či bez úprav školních osnov. Okamžitě se projevila podstatná změna k horšímu – došlo k likvidaci humanitního směru na gymnáziích.⁹⁵

⁹² Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 114.

⁹³ Čapka, F. *Dějiny země koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999, s. 794.

⁹⁴ Tamtéž, s. 804.

⁹⁵ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991, s. 124.

2. 4. 3. Charta 77

V průběhu roku 1976 došlo v postojích a akcích československé opozice k důležitému zvratu. Rozdílné opoziční kruhy začaly navazovat vzájemné kontakty a uvědomovat si existenci těch druhých. Rozvinula se mezi nimi spolupráce a pocit vzájemné solidarity. Bezprostřední příčinou tohoto sblížení se stala akce v březnu 1976, kdy došlo k zatčení dvaceti dvou mladých lidí, kteří byli buď hudebníky nebo příznivci rockových skupin Plastic People of the Universe a DG 307. Většina z nich patřila k českému hudebnímu undergroundu. Za odsouzené mladíky se postavil Václav Havel, který svými argumenty přinutil spoustu lidí v disidentských kruzích nejrůznějšího zaměření, že v této otázce již není možné mlčet. Václav Havel a jeho přátelé nepovažovali věc za politickou záležitost, ale posunuli ji do všeobecné lidské a morální roviny.⁹⁶

Z prosincových soukromých setkání Václava Havla, Jiřího Němce, Pavla Kohouta, Zdeňka Mlynáře, Petra Uhla, Jiřího Hájka, Ludvíka Vaculíka, Jiřího Dientsbiera a mnohých dalších se v roce 1976 se zrodilo občanské hnutí s širokým politickým spektrem, v němž se setkali vyloučení komunisté i zásadní odpůrci komunismu. Toto hnutí vydalo k 1.lednu 1977 prohlášení *Charta 77*, jehož název vymyslel Pavel Kohout. Hlavním iniciátorem textu byl Václav Havel, kterému asistovali Zdeněk Mlynář a Pavel Kohout.⁹⁷ Charta vyzývala normalizační režim, aby na legálním základě umožnil demokratickou otevřenou diskuzi. Náplní činnosti Charty 77 byl občanský dohled nad dodržováním lidských práv v Československu, upozorňování na nezákonnosti a porušování ústavy a snaha o jejich zahraniční publicitu. Na veřejnosti zastupovali Chartu její tři mluvčí: prvními byli bývalý ministr zahraničí Jiří Hájek, filozof Jan Patočka a dramatik Václav Havel. Do roku 1989 podepsalo Chartu 1883 signatářů. 28. ledna 1977 podepsali provládní umělečtí a kulturní pracovníci v Národním divadle tzv. Antichartu, což byl dokument, který odsuzoval vznik a činnost Charty 77.⁹⁸

24. dubna 1978 založila skupina aktivistů Charty 77 nezávislou instituci Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), která sledovala osudy osob, které byly trestně stíhány za vyjádření svého mínění nebo se staly obětí policejní či justiční zvrůle.

⁹⁶ Renner, H., Samson, I. *Dějiny Česko - Slovenska po roku 1945*. Bratislava: Slovak Academic Press, 1993, s. 157 – 159.

⁹⁷ Tamtéž, s. 160.

⁹⁸ Čapka, F. *Dějiny země koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999, s. 805.

Upozorňovala na ně domácí i zahraniční veřejnost a snažila se postiženým a jejich rodinám pomáhat.⁹⁹

2. 4. 4. Na cestě k sametové revoluci

Zvláštní chování československé delegace v Moskvě v listopadu 1987 při příležitosti 70. letého výročí říjnové revoluce naznačovalo, že se v Praze něco děje.

17. prosince 1987 rezignoval Gustav Husák na svoji funkci generálního tajemníka ÚV KSČ, na uvolněnou funkci byl obsazen Miloš Jakeš. Husákovi tak zůstala funkce prezidenta a člena předsednictva ÚV KSČ.¹⁰⁰ Na jaře roku 1988 vyrostla celá řada nových nezávislých iniciativ, mezi nejznámější patřilo Nezávislé mírové sdružení.¹⁰¹ V říjnu 1988 podala demisi federální vláda Ladislava Štrougala. Štrougal byl první z vedení strany a vlády, kdo veřejně upozorňoval, že se prohlubuje odcizenost vedení společnosti, narůstá pasivita a lhostejnost ke společenským záležitostem. Odpovědnost za závažné poruchy v ekonomice kladl na centrální plánovací orgány a ministerstva. Pár dní nato byla jmenována nová federální vláda v čele s neznámým a v očích veřejnosti méně kompromitovaným Ladislavem Adamcem. Patřil k nejostřejším komunistickým kritikům výsledků normalizační politiky. Stoupenci Charty 77 založili jako nezávislou občanskou iniciativu Hnutí za občanskou svobodu (HOS), která požadovala nastolení pluralitní demokracie a umožnění drobného a středního podnikání.¹⁰²

V roce 1989 zažilo Československo nejradikálnější změnu za posledních sedmdesát let. V červnu Miloš Jakeš výslovně odmítl jakékoliv reformy v politice KSČ.¹⁰³

2. 4. 5. Sametová revoluce a její důsledky

Předobrazem hlavních událostí byla mohutná demonstrace na Václavském náměstí v Praze v den výročí vzniku Československé republiky 28. října 1989. 17. listopadu odpoledne začala v Praze na Albertově povolená studentská manifestace k uctění památky Jana Opletala. Část shromážděného davu postupovala do středu města k Národní třídě, kde došlo k brutálnímu zásahu příslušníků veřejné bezpečnosti. Tento zákrok vyvolal všeobecné

⁹⁹ Čapka, F. *Dějiny zemí koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999, s. 806.

¹⁰⁰ Renner, H., Samson, I. *Dějiny Česko - Slovenska po roku 1945*. Bratislava: Slovak Academic Press, 1993, s. 191.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 193.

¹⁰² Čapka, F. *Dějiny zemí koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999, s. 818.

¹⁰³ Renner, H., Samson, I. *Dějiny Česko - Slovenska po roku 1945*. Bratislava: Slovak Academic Press, 1993, s. 197.

rozhořčení veřejnosti a bezprostřední protestní akce, které přerostly ve státní převrat, který byl pro svůj mírný průběh nazýván „sametovou“ revolucí. Tento den přinesl zhroucení komunistické vlády a předání moci do rukou opozičních sil.

19. listopadu vytvořila skupina intelektuálů, umělců a studentů širokou základnu všech občanských aktivit Občanské fórum (OF), které usilovalo o obnovu politického pluralismu. 29. listopadu zrušilo Federální shromáždění na své mimořádné schůzi 4. článek ústavy o vedoucí úloze KSČ ve státě, čímž formálně skončilo 41 let vlády komunismu v zemi. Na vysokých školách byla zrušena výuka marxismu-leninismu. Do konce roku byla obnovena Československá strana sociálně demokratická, byla ustavena Křesťansko-demokratická strana jako strana pravého středu, Strana zelených jako ekologická strana, pravicová politická strana Občanská demokratická aliance jako součást Občanského fóra a radikálně pravicová strana Sdružení pro republiku-Republikánská strana Československa.

10. prosince byla nově ustavená federální vláda v čele s Mariánem Čalfou, v níž byli poprvé po 41 letech komunisté v menšině. Vznikal tak vláda národního porozumění. Gustav Husák abdikoval ze své funkce prezidenta a 29. prosince 1989 byl novým československým prezidentem zvolen Václav Havel.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Čapka, F. *Dějiny země koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999, s. 825 – 829.

3. Občanská výchova v kontextu politických událostí

Občanská výchova se stala jako zcela nový školní předmět vzniklý po válce jedním ze sporů mezi demokraty a komunisty. Každá strana viděla v pojetí tohoto předmětu rozdílné cíle. Snaha demokratické strany, která požadovala ve školní výuce naprostou apolitičnost, byla ukončena počátkem roku 1948. Od převzetí moci komunistickou stranou byla výuka občanské výchovy v područí komunistické ideologie a sloužila jako nástroj socialistické propagandy mezi mládeží. S výukou mladého člověka k občanství měla pramálo společného.

3. 1. Pojetí občanské výchovy v kontextu politických událostí před rokem 1948

Občanská výchova byla zavedena do škol jako nový vyučovací předmět po květnovém osvobození Československa 1945. Ideový a věcný základ občanské výchovy tvořil Košický vládní program z dubna 1945. Jejím úkolem bylo zvýšit výchovné působení škol. Občanská nauka dostala dvojí poslání. Dočasné poslání mělo za úkol odstranit důsledky ideologického působení na českou mládež za německé okupace. Trvalé poslání bylo určeno k výchově československé mládeže, aby se z ní stali vzdělaní a charakterní občané, kteří by dovedli politicky myslet a správně jednat.¹⁰⁵

Občanská výchova navázala na zkušenosti s občanskou naukou a výchovou, které byly zavedeny jako vyučovací předmět do československých škol za první republiky. Členila se na dvě části – nauku a výchovné činnosti neboli žákovskou samosprávu. V naukové části šlo především o výuku intelektu a citu, ve výchovných činnostech se směr výuky ubíral k výchově vůle. Obě tyto složky se navzájem prolínaly, doplňovaly a podmiňovaly.

Pojetí a náplň předmětu byla stanovena výnosem o osnovách, které byly vydány jako předpis ministerstva školství a osvěty závazné pro všechny učitele občanské výchovy a ředitele škol.

Úkol a cíl občanské výchovy z výnosu vydaného 20. září 1946:

„Vychovávat aktivní, demokraticky smýšlející, charakterově pevné a hrdé občany československé republiky, vlastence a Slovany, ukázněné a snášenlivé členy lidské společnosti. Tato výchova se opírá o poznání a srovnávání národní minulosti a přítomnosti po stránce

¹⁰⁵ Z komise občanské výchovy při MŠO: *Učitelům občanské výchovy*. Občanská výchova, č. 4, 1947, s. 98.

politické, kulturní, hospodářské a sociální v souvislosti s životem ostatních národů, především slovanských.“¹⁰⁶

Občanská výchova byla podle těchto osnov hlavně naukovým předmětem se zdůrazněním výchovného poslání. Výnos zdůrazňoval, že jde o nadstranický předmět, protože Československá republika, jakožto lidová demokracie, nebyla budována na principu jedné strany, ale několika stran, jejichž programy spočívaly na různých ideových základech.¹⁰⁷

3. 2. Pojetí občanské výchovy v kontextu politických událostí po roce 1948

Po únorových událostech 1948 udělali komunisté ze školy a výchovy mládeže kulturně-politickou záležitost. Výuku občanské výchovy využily jako aktivní politickou složku k výstavbě „lidové demokracie“. Občanská výchova měla být stavěna na základech vědeckého socialismu a měla přispět k tomu, aby mládež považovala socialismus za své jediné životní vodítko.¹⁰⁸

Komunisté požadovali, aby občanská výchova měla charakter otevřené politické výchovy pro lidovou demokracii. Z výuky a učebnic měl být odstraněn kapitalismus a veškeré demokratické kroky a osobnosti známé svým hájením demokracie před rokem 1948. Komunisté tak chtěli vytvořit z občanské nauky občanskou a politickou výchovu, tedy přesně to, čemu se Jaroslav Stránský bránil. Nechtěli, aby československá mládež měla cokoliv společného s opravdovou demokracií.¹⁰⁹

Za prvotní úkol občanské výchovy stanovili noví školní zaměstnanci „napravení škod“, které způsobily pracovníci před únorem 1948. Podle nových pracovníků došlo ke špatné výchově, protože mládež nebyla dostatečně poučena o československém hospodářském a politickém životě a žáci tak musí dohnat zameškanou látku.¹¹⁰ A tak se tehdejší mládež, ale i učitelé začali učit hlavně o vývoji společnosti v pěti formách – prvotně pospolitě, otrokářské, feudální, kapitalistické společnosti a beztřídním socialismu. Komunističtí pracovníci považovali za nezbytné, aby žákům byl osvětlen význam a průběh únorových událostí, význam Revolučního organizačního hnutí, dějiny a program komunistické strany.

„Únorové události ukázaly, že se v občanské výchově má soustavně politicky vzdělávat a že tzv. „apolitická škola“, která chtěla v občanské výchově jen vychovávat – tj. nepoučovat

¹⁰⁶ Z komise občanské výchovy při MŠO: *Učitelům občanské výchovy*. Občanská výchova, č. 4, 1947, s. 99.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 99.

¹⁰⁸ Angelis, K. *Občanská a politická výchova po únorových událostech*. Občanská výchova, č. 9. 1948, s. 273.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 274.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 274.

o současné výstavbě republiky - zcela zklamala a vychovala studentské únorové demonstranty.“¹¹¹

Pro výchovu politicky uvědomělé mládeže bylo však zapotřebí, aby učitel sám byl politicky uvědomělým a aktivním socialistou.¹¹²

Pro vyřešení základní otázky komunistické výchovy mládeže posloužil vedoucím školním pracovníkům stranický dokument z usnesení ÚV KSČ v dubnu 1959 o těsném spojení školy se životem. Byla tak podle komunistického vedení odstraněna izolace školy od života, která byla podporována demokratickými politiky před únorem 1948. V roce 1962 bylo schváleno usnesení o zvýšení komunistické výchovy z roku 1962: *„Výchova uvědomělých, obětavých, aktivních mladých lidí je jedním z velmi důležitých činitelů výstavby rozvinuté socialistické společnosti, k němuž je nutno mobilizovat všechny materiální a morální síly.“* V těchto souvislostech je třeba hledat nutnost komunistické strany pro zavedení občanské výchovy do škol. Měl být zaveden předmět, který by novým způsobem cílevědomě posiloval utváření komunistického přesvědčení mládeže, prohluboval její výchovu v duchu marxisticko-leninského světového názoru a stal se účinným nástrojem její mravní výchovy podle zásad morálního kodexu budovatele komunismu.¹¹³

Pro mnoho učitelů nebylo snadné téměř ze dne na den změnit své zásady a přesvědčení a učit žáky něčemu, s čím sami nesouhlasí. Komunisté tak nově zaběhlý předmět využili zcela ke svému vlivu a zajištění si nových členů komunistické strany z řad těch nejsnadněji ovlivnitelných – mládeže.

3. 3. Školské reformy a zákony 1945 – 1989

Výuce jako takové neprospívaly změny školských zákonů, které upravovaly bez větší přípravy délku povinné školní docházky.

Politické změny po únoru 1948 ovlivnily zásadním způsobem koncepci československého školství. 21.dubna 1948 došlo ke sloučení dosavadního nižšího gymnázia s měšťanskou školou a vznikla tak jednotná střední škola. Prověřený a propracovaný systém osmiletých škol

¹¹¹ Angelis, K. *Občanská a politická výchova po únorových událostech*. Občanská výchova, č. 9. 1948, s. 275.

¹¹² Tamtéž, s. 276.

¹¹³ Lukš, J. *Občanská výchova jako součást systému komunistické výchovy*. Příspěvek k teorii i praxi občanské výchovy na škole II. cyklu. SPN, Praha, 1963, s. 7.

byl nahrazen povinnou devítiletou školní docházkou a bylo dosaženo úplného postátnění veškerého školství.¹¹⁴

V květnu 1951 provedl ÚV KSČ hodnocení nových učebnic pro národní a střední školy. Kritice byly podrobeny dosavadní učební osnovy a výchovně vzdělávací práce škol. Ústřední výbor vyzdvihl přednosti nových učebnic ve srovnání s učebnicemi dřívějšími, ale i jim vytkl řadu nedostatků. Za největší chybu byla označena ústupnost v zásadách marxismu-leninismu a kompromisnost v otázkách světového názoru.¹¹⁵ Ve vyučování občanské výchovy bylo kritizováno dosavadní pojetí, které z občanské výchovy vytvářelo předmět shrnující učivo ostatních předmětů a politicky je zhodnocovalo. Vyučování občanské nauce se napříště mělo opírat o výklad československé a sovětské ústavy, politiky KSČ, Národní fronty a vlády republiky.¹¹⁶

Kvůli urychlení přílivu učňů do továren byla školskou reformou z 24. dubna 1953 povinná školní docházka zkrácena o rok a byly tak zavedeny osmileté školy. O rok byla zkrácena gymnázia a byla sloučena s osmiletkou v jedenáctiletku. Studenti tak maturovali v sedmnácti letech!¹¹⁷ Tímto zákonem bylo dovršeno vytvoření jednotné školy.

15. prosince 1960 schválilo Národní shromáždění ČSSR zákon o soustavě výchovy a vzdělání. Základní vzdělání bylo povinné pro všechny děti od 6 do 15 let. Povinná školní docházka se tak opět stala devítiletou.¹¹⁸ Důvodem nového zákonného opatření byla náprava neosvědčeného školského zákona z roku 1953. Zkrácením střední školy o jeden rok došlo k zavedení většího počtu hodin polytechnické výchovy a zařazení nových předmětů (předvojenská výchova, později civilní obrana, psychologie a logika, astronomie), což vedlo k omezení počtu hodin u tradičních naukových předmětů.¹¹⁹

21. června 1978 federální shromáždění schválilo zákon, který přinášel přechod na desetiletou povinnou školní docházku.¹²⁰ Pro zajímavost po listopadové revoluci v květnu 1990 došlo opět ke zkrácení povinné školní docházky na 9 let.

¹¹⁴ Kolektiv autorů. *Dějiny školství v Československu. Díl I.* Praha: Univerzita Karlova, 1982, s. 21.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 53.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 54.

¹¹⁷ Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989.* Praha: Karolinum, 1991, s. 64.

¹¹⁸ Kolektiv autorů. *Dějiny školství v Československu. Díl I.* Praha: Univerzita Karlova, 1982, s. 35.

¹¹⁹ Několik kapitol z historie naší školy [online]. Svitavy: Gymnázium Svitavy, 2008 [citováno 10. března 2009]. Dostupný z: <<http://www.gy.svitavy.cz/stale-clanky/historie-nasi-skoly>> Historie naší školy.

¹²⁰ Čapka, F. *Dějiny země koruny české v datech.* Praha: Libri, 1999, s. 806.

Rok školské reformy	Délka povinné školní docházky v letech
1948	9
1953	8
1960	9
1978	10
1990	9

O školských reformách se ředitelé škol a učitelé dozvídali až na poslední chvíli. Neměli čas novému právnímu předpisu přizpůsobit organizaci a způsob nové výuky. Nebyla ani možnost vytvořit pro žáky nové učebnice. Tyto negativní faktory se samozřejmě odrážely v kvalitě vyučování a v samotném studiu žáků. V důsledku těchto uvedených změn se po každé reformě měnily obsahy učebnic pro jednotlivé ročníky. Vyučovací látka tak nebyla ustálená.

Učebnice se musely upravovat také podle nově nastalých politických, hospodářských a správních událostí. První velká úprava musela být provedena po únoru 1948, kdy došlo ke změně režimu. Komunistická strana byla jedinou vládnoucí složkou a jedinou povolenou ideologií se stalo učení marxismu-leninismu. Dalším důvodem změn byla socialistická ústava z roku 1960, v tomto roce také došlo k nové územní organizaci státu a novým volebním zákonům. Rok 1969 pak přinesl československou federaci. Podrobněji jsem změnu politického života po komunistickém převratu zpracovala v první kapitole Politický vývoj v Československu v letech 1945 – 1989.

3. 4. Tři ministři československého školství 1945 – 1989

V československém školství se v letech 1945 – 1989 vystřídalo 14 ministrů školství. Zaměřila jsem se na první tři z nich. Jaroslava Stránského a Zdeňka Nejedlého jsem uvedla pro jejich protikladné pojetí školství.

3. 4. 1. Jaroslav Stránský

Jaroslav Stránský byl výraznou politickou osobností již za první republiky, kdy působil jako přední člen Československé strany národně socialistické. Byl to řečník, jehož

nadání a příměst si vždy získávaly úctu.¹²¹ Jako odpůrce mnichovské kapitulace a vývoje po ní emigroval do Velké Británie, kde působil v exilových vládách v letech 1940 - 45 jako ministr spravedlnosti.¹²² Stránský se už v londýnském exilu za druhé světové války stavěl proti návrhům komunistů, proti jejich novému programu a obsazování klíčových ministerských resortů komunisty. V květnu 1945 Stránský vedl jako nový poválečný ministr spravedlnosti útok proti velkému komunistickému zastoupení v národních a závodních výborech na velké manifestaci národních socialistů v sále Lucerna v Praze, v němž zdůraznil svobodu tisku, spolčování a shromažďování. *"Kde není svobody myšlení a souzení, tam není svobody žádné a tam nemůže být také žádný demokratický stát."*¹²³ Ve vládě Národní fronty v čele s Gottwaldem se Stránský stal 2.7.1946 ministrem školství a osvěty. Stránský odmítal ve výuce občanské výchovy řešení politické situace a preferoval nadstranické vyučování. V době své působnosti na ministerstvu školství nebyl spokojen se současnou výukou občanské výchovy.

Proslov Jaroslava Stránského jako ministra školství a osvěty v československém rozhlase dne 7. září 1947:

*„Mějme všichni, ale opravdu všichni bez rozdílu politického přesvědčení, odvahu přiznat si, že jsme s celou tou slavnou občanskou naukou prakticky tak trochu ve slepé uličce, protože jsme si v revolučním elánu vytkli úkol, který revoluce může uložit, ale který lze řádně splnit jen nerevoluční metodou, tj. po bedlivé a soustavné přípravě, při níž nesmí být pokusným materiálem dítě a soulad mezi školou a rodinou. Dobrá osnova a učebnice občanské nauky je teprve před námi.“*¹²⁴

„Jednotný výklad politických zásad a politických událostí je možný jen ve školách, které si zřizuje pro svoje účely vládní soustava totalitní, založená na monopolu jedné strany. V našem demokratickém Československu takové nadiktované, tak říkajíc osnované jednoty ve výkladu politických zásad a v posouzení politické praxe nebude. Naše ústava dovolí a dovoluje

¹²¹ Ripka, H. *Únorová tragédie*. Brno: Atlantis, 1995, s. 46.

¹²² Bartoš, J., Kovářová, S., Trapl, M. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc: Alda, 2005, s. 358 – 359.

¹²³ *Tři roky : Přehledy a dokumenty k československé politice v letech 1945 až 1948. Díl I. Události od osvobození na jaře 1945 do provedení voleb v květnu 1946*. Melantrich, Praha, 1991, s. 11 – 12.

¹²⁴ Ministr školství a osvěty prof. Dr. Jaroslav Stránský o občanské výchově. *Občanská výchova*, č. 2, 1947, s. 33.

i v budoucnosti politiku opoziční. Představte si, kam by to vedlo, kdyby jedna část učitelů v občanské výchově vykládala politické aktuality vládně a jiná opozičně.“¹²⁵

3. 4. 2. Zdeněk Nejedlý

Hlavní osobností, která určovala podobu školství před i po nástupu komunistů k moci byl Zdeněk Nejedlý. Ve Fierlingerově vládě v letech 1945 - 1946 zaujal místo ministra školství a osvěty. Po komunistickém převratu od února 1948 až do ledna 1953 působil jako ministr školství, věd a umění. Patřil mez výrazné osobnosti komunistické strany a její ideologii podřizoval i školství. Reformu o jednotné škole prosazoval Nejedlý již v roce 1947, ale ve vládě narazil na odpor a reforma byla zamítnuta. Až po únorovém převratu se mu podařilo zavést devítiletou školní docházku a otevřít tak cestu ke komunistické a ateistické ideologizaci školství a likvidaci církevních škol. S Nejedlým jsou také spojeny „čistky“ na vysokých školách v řadách studentů a mezi pro komunisty nepohodlnými vysokoškolskými učiteli. V roce 1952 se stal Nejedlý prezidentem čerstvě založené Československé akademie věd.¹²⁶

Programový projev ministra školství a osvěty Zdeňka Nejedlého k pražskému učitelstvu přednesený 27. února 1948 ve Slovanském domě v Praze:

„Politickou školu v pokrokovém smyslu nechtěli mít ti, kteří ji chtěli mít politickou v reakčním smyslu. Jako v armádě musí každý voják vědět, zač bojuje, tak i naše učitelstvo musí být uvědomělou pokrokovou armádou.“¹²⁷

„Zejména na středních a vysokých školách je někde dusná atmosféra, kterou bude třeba provětrat, protože reakční otravování mládeže nemůžeme trpět. Naším prvním úkolem po této stránce bude připravit dobrou učebnici politické výchovy.“¹²⁸

„Musíme také odsoudit některé zjevy, které se udály na našich školách kolem Stalinova obrazu ve třídách, zejména po vydání podivných předpisů bývalým ministrem školství

¹²⁵ Ministr školství a osvěty prof. Dr. Jaroslav Stránský o občanské výchově. Občanská výchova, č. 2, 1947, s. 34.

¹²⁶ Churaň, M. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století. II, N – Ž*. Praha: Libri, 1994, s. 379.

¹²⁷ Programový projev ministra školství a osvěty k pražskému učitelstvu. Občanská výchova, č. 8, 1948, s. 241.

¹²⁸ Tamtéž, s. 242.

*a osvěty. Nejde tu o obraz, ale o ten hrozný nevděk vůči tomu, kdo má největší zásluhu o celou naši dnešní existenci. Vždyť v květnu 1945 jsme slzeli radostí a vděkem a po dvou letech již o tom nic nevíme?“*¹²⁹

Příklad jednoho ze stanovisek Zdeňka Nejedlého na IX. sjezdu KSČ v roce 1949 o školství:

*„Provedli jsme značnou očistu, jak učitelských tak i žakovských (studentských) kádřů, abychom z našich škol vyplenili nejhorší aspoň plevel. A pozitivně vychováváme novou inteligenci po dvou zvláště liniích, i mimo pravidelnou výchovu na školách. Otevřeli jsme zvláštní kursy pro mladé, schopné dělníky, abychom si vychovali studenty s jiným třídním vědomím, než byli dosavadní buržoasní studenti. Na těchto kursech pak připravujeme tyto dělníky tak, aby byli schopni složit maturitu a tím si otevřít cestu na universitu i jiné vysoké školy. A konstatuji s radostí, že se nám tyto kursy velmi dobře osvědčují a daří.“*¹³⁰

3. 4. 3. Ladislav Štoll

S jménem toho českého literárního kritika je spjat nejhrubší a mocensky nejmasivnější tlak totalitní ideologie na literaturu a kulturu obecně. Jeho výrazným přičiněním se z literární vědy stal prostředek k prosazování komunistické ideologie. Po roce 1945 se mu díky silné oddanosti Stalinovi podařilo stát se na přelomu čtyřicátých a padesátých let hlavním oficiálním kritikem literatury, ač neměl žádné umělecké nadání a významnými umělci byl pokládán za neschopného. Již v roce 1946 se mu podařilo stát se profesorem a později rektorem Vysoké školy sociální a politické, i když neměl vysokoškolské vzdělání! V padesátých letech se stal ministrem školství a později i ministrem kultury. Nechvalně proslulé bylo jeho vystoupení na první konferenci Svazu československých spisovatelů v lednu 1950. Ve svém referátu za jediné přípustné literární vzory označil Wolkeru a Neumana. Štoll jakožto umělecký pracovník napáchal na československé kultuře velkou řadu škod.¹³¹ Jaký mohl být takový člověk jako ministr školství příkladem pro mládež? Během své působnosti ve školství vnesl do výuky stejně jako do kultury socialismus a komunistickou ideologii.

¹²⁹ Programový projev ministra školství a osvěty k pražskému učitelstvu. Občanská výchova, č. 8, 1948, s. 242.

¹³⁰ Zdeněk Nejedlý [online]. Praha: Totalita, 2009[citováno 10. března 2009]. Dostupný z <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_nejedlyz_01.php>. Jmenný rejstřík N-Ž.

¹³¹ Churaň, M. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století. II, N – Ž*. Praha: Libri, 1994, s. 532.

3. 4. 4. Ministři školství Československé republiky a Československé socialistické republiky 1945 – 1989: ¹³²

Období československé vlády	Ministr školství
5. dubna 1945 – 6. listopad 1945	Zdeněk Nejedlý
2. července 1946 – 25. února 1948	Jaroslav Stránský
25. února 1948 – 15. června 1948	Zdeněk Nejedlý
15. června 1948 – 12. prosince 1954	Zdeněk Nejedlý, Ernest Sýkora (od 31. ledna 1953), Ladislav Štoll (od 14. září 1953)
12. prosince 1954 – 11. července 1960	František Kahuda
11. července 1960 – 20. září 1963	František Kahuda
20. září 1963 – 8. dubna 1968	Čestmír Císař, Jiří Hájek (od 10. listopadu 1965)
8. dubna 1968 – 31. prosince 1968	Vladimír Kadlec
8. ledna 1969 – 27. září 1969	Vilibald Bezdíček, Jaromír Hrbek (od 27. srpna 1969)
29. září 1969 – 9. prosince 1971	Jaromír Hrbek, Josef Havlín (od 8. července 1971)
9. prosince 1971 – 4. listopadu 1976	Josef Havlín, Milan Vondruška (od 8. října 1975)
4. listopadu 1976 – 18. června 1981	Milan Vondruška
18. června 1981 – 18. června 1986	Milan Vondruška
18. června 1986 – 29. června 1990	Milan Vondruška, Karel Juliš (od 8. května 1987), Jana Synková (od 5. prosince 1989)

¹³² Čapka, F. *Dějiny země koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999, s. 905 – 922.

4. Analýza učebnic

4. 1. Vliv politické situace na učebnicové texty

V této kapitole dokazuji, jak se politické události a tehdejší politická ideologie v Československé republice odrazily do učebnic občanské výchovy. Z každého desetiletí jsem se snažila doložit aspoň jednu učebnici. Bohužel z druhé poloviny čtyřicátých let se mi dostala do rukou jen jedna učebnice pro menší žáky a plán osnov. Zdrojem pro mé bádání mi byla Vědecká knihovna v Olomouci a Oddělení dějin školství Muzea Komenského v Přerově.

V socialistických učebnicích jsem se zaměřovala zejména na výuku politického systému a komunistické ideologie. Vybírala jsem texty a pasáže, které byly příznačné pro svoji dobu a byly utvářeny nastalou politickou situací.

4. 1. 1. Čtyřicátá léta

Daněk, J., Macháček, M., Málek, J., Struška, E. *Děti republiky. Učivo a četba z občanské výchovy pro žactvo škol I. stupně. Praha: Státní nakladatelství, 1947.*

Učebnice obsahuje učivo pro 3., 4. a 5. postupový ročník:

3. ročník:

1. O Československé republice
2. Československá hymna
3. Rodina a příbuzenstvo

4. ročník:

1. Sbor národní bezpečnosti
2. O naší armádě
3. Právo na práci

5. ročník:

1. O národních výborech
2. Samospráva (Žáci si zakládají samosprávu)
3. Národní shromáždění
4. O výrobě
5. Vydáváme si vlastní časopis

6. Čtenářský kroužek

5. ročník - O národních výborech:

*„Od květnové revoluce si vládne lid sám. Lid – to jsou všichni bez rozdílu. Volí si své zástupce a ti dnes mají nejvyšší moc. Úředníci vykonávají jen to, na čem se usnesou volení zástupcové lidu.“*¹³³

Místní národní výbory MNV

*„Je v každé obci. Jsou to zástupcové lidu, které si zvolili všichni občané, aby za ně rozhodovali v obci. Starají se o pořádek v obci, o čistotu, o obecní hospodaření, o výživu, o školy, cesty a silnice. V okrese vládne okresní národní výbor a stará se o věci celého okresu.“*¹³⁴

*„I žáci mají svoji dvouletku, kterou chtějí pilně plnit. Heslo žakovské dvouletky zní: vysvědčení bez pětky.“*¹³⁵

Významná data:¹³⁶

- 29. srpna 1944 v Banské Bystrici vypuklo Slovenské národní povstání
- 1. září 1939 přepadení Polska Německem
- 14. září 1937 zemřel Tomáš Garygue Masaryk (moje poznámka: Z vybraného článku je patrná úcta k TGM jako prezidentu osvoboditeli)
- 29. září 1938 porada v Mnichově
- 12. prosinec 1943 uzavřena smlouva o přátelství mezi SSSR a ČSR – básnička *Věčné bratrství*
- 21.12. 1879 – narození Stalina (moje poznámka: uvedené povídky o Stalinovi byly od levicových autorů)

¹³³ Daněk, J., Macháček, M., Málek, J., Struška, E. *Děti republiky. Učivo a četba z občanské výchovy pro žactvo škol I. stupně*. Praha: Státní nakladatelství, 1947, s. 13.

¹³⁴ Tamtéž, s. 14.

¹³⁵ Tamtéž, s. 20.

¹³⁶ Tamtéž, s. 35.

- 26.12. 1938 – zemřel velký český spisovatel Karel Čapek (moje poznámka: V člancích hodnocen jako výborný český spisovatel a přítel Tomáše Garygua Masaryka)

Národní shromáždění

Před volbami

„Ploty, nároží a pouliční lampy byly polepeny pestrými plakáty s čísly. Chystaly se volby do Národního shromáždění. Každý československý občan starší 18 let obdržel kandidátní listiny, na nichž byl seznam občanů navrhovaných za poslance. Každá politická strana připravila svůj seznam. V den voleb odevzdá každý občan ve volební místnosti jednu z kandidátních listin. Tu, s kterou souhlasí.“

Po volbách

„Při volbách bylo zvoleno 300 poslanců. Jsou to nejlepší občané republiky. Oni pak společně s prezidentem a s vládou řídí všechny záležitosti celé republiky. Shromáždění, ve kterém se radí a usnášejí, se nazývá Národní shromáždění. Všichni občané pak plní to, na čem se usnesli.“

Národní shromáždění volí prezidenta republiky

„Je to jeden z velkých úkolů našich poslanců. Také po posledních volbách 1946 čekal poslance tento úkol. A oni moudře a jednomyslně volili tak, jak si přál celý náš národ. Zvolili dr. Edvarda Beneše.“

Jaké úkoly mají poslanci

„V naší republice je třeba udělat mnoho věcí. Musíme stavět, budovat, zlepšovat. Abychom mohli dobře pracovat, musí být v republice pořádek. Pořádek je ve státě tehdy, když všichni občané zachovávají zákony. Zákony schvaluje národní shromáždění. Zvolili jsme poslance a oni nám dávají zákony a my se podle nich řídíme.“¹³⁷

¹³⁷ Daněk, J., Macháček, M., Málek, J., Struška, E. *Děti republiky. Učivo a četba z občanské výchovy pro žactvo škol I. stupně*. Praha: Státní nakladatelství, 1947, s. 45.

Zákon o dvouletém plánu

„Jedním z takových důležitých zákonů je zákon o dvouletce. Všichni občané ji rádi plní. Dělníci vyhlásili heslo: Dvouletka všem – všichni pro dvouletku. To nám nejlépe vysvětluje, že dvouletý plán má přinést prospěch všem občanům bez rozdílu.“

Národní shromáždění dá naší republice novou ústavu

„Ústava je nejvyšší zákon a jím bude stanoveno, že ČSR bude vždy lidově demokratickou republikou. Budeme žít spokojeně, protože každý bude pracovat a nikdo nebude žít bez práce a nebude těžit z práce druhého. Každému občanu bude zajištěno, aby měl práci a za ni slušný plat. Stát bude dbát, aby žádnému čestnému člověku nemohlo být ublíženo.“¹³⁸

Nejedlý, Z. *Ideová výchova na střední škole. Osnovy z občanské nauky, dějepisu a literární výchovy.* Praha: Státní nakladatelství, 1949.

Pomocná kniha obsahuje osnovy z občanské výchovy pro 1. – 4. třídu s metodickými poznámkami pro učitele. Dále osnovy dějepisu pro 2- 4. třídu a literární výchovy pro 1.- 4. třídu.

Úvod Vojtěcha Pavláška

„Od 1. září 1948 se v našich mateřských, národních a středních školách pracuje podle nových učebních osnov. Ještě nikdy nevzbudily učební osnovy ve veřejnosti tolik zájmu jako tyto. V létě 1948, kdy byly vydány se staly právem nejčtenější školskou publikací, jelikož byly vypracovány podle nového školského zákona, který staví celý náš školský systém zavedením jednotné školy na zcela nový základ. Nové osnovy vznikly za vedení ministra školství, věd a umění Zdeňka Nejedlého. Je to poprvé v historii československé školy, že sám ministr pracuje na učebních osnovách.“¹³⁹

¹³⁸ Daněk, J., Macháček, M., Málek, J., Struška, E. *Děti republiky. Učivo a četba z občanské výchovy pro žactvo škol I. stupně.* Praha: Státní nakladatelství, 1947, s. 46.

¹³⁹ Nejedlý, Z. *Ideová výchova na střední škole. Osnovy z občanské nauky, dějepisu a literární výchovy.* Praha: Státní nakladatelství, 1949, s. 3.

Úkol a cíl občanské výchovy v osnovách pro občanskou výchovu:

„Vychovávat poučováním a organizováním žákovské společnosti mládež tak, aby vyrůstala v politicky uvědomělé, činorodé a mravně odpovědné občany lidově demokratické republiky Československa, v hrdé vlastence a Slovany, statečné obránce vlasti, oddané zastávce pracujícího lidu a socialismu.“

„Dát základní znalosti národohospodářské a o ústavě Československé republiky. Vším tím vytvářet nové pojetí státnosti a klást ideový základ brannosti.“¹⁴⁰

4. 1. 2. Padesátá léta

Kolektiv autorů. *Občanská nauka pro III. a IV. třídu středních škol. Politické a hospodářské zřízení v ČSR. Část 1. Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1950.*

Obsah učebnice:

1. Československá republika – lidově demokratický stát
 - 1.1. Lidová demokracie – cesta k socialismu
 - 1.2. Boj o lidově demokratickou republiku
 - 1.3. Ústava 9. května – ústava lidové demokracie
2. Lid – jediný zdroj moci ve státě
 - 2.1. Národní výbory
 - 2.2. Národní shromáždění
 - 2.3. Prezident republiky
 - 2.4. Vláda
 - 2.5. Slovenské národní orgány
 - 2.6. Soudy
 - 2.7. Práva a povinnosti občanů lidově demokratického státu
 - 2.8. Lidově demokratická armáda, Sbor národní bezpečnosti, lidová milice
 - 2.9. Státní občanství, hranice a hlavní město republiky, státní symboly

¹⁴⁰ Nejedlý, Z. *Ideová výchova na střední škole. Osnovy z občanské nauky, dějepisu a literární výchovy.* Praha: Státní nakladatelství, 1949, s. 5.

Kapitola 1.1.

Lidová demokracie – cesta k socialismu:

„Někteří kapitalisté se nehodlají smířit s budováním socialismu a snaží se škodit naší lidově demokratické republice a rozvracet ji. Pracující lid, Sbor národní bezpečnosti, lidová milice a lidově demokratická armáda jsou však na stráži proti všem nepřátelům republiky. Nikdy nepřipustí, aby lidé, kteří by chtěli žít z práce ostatních, opět se u nás ujali vlády.

Budování socialismu u nás i v ostatních lidově demokratických zemích je umožněno a zajištěno tím, že máme pevnou oporu v Sovětském svazu. Bez Sovětského svazu by nebylo lidově demokratického Československa.“¹⁴¹

„Kapitalistické mocnosti ve snaze rozvrátit naše hospodářství usilovaly o to, abychom přijali domnělou pomoc, tzv. Marschallův plán. Kdybychom to učinili, bylo by to znamenalo, že dovolíme velkým americkým bankám, aby se staly podílňiky v našich dolech, hutích a největších průmyslových podnicích a že přerušíme přátelství se Sovětským svazem. Bylo by to znamenalo návrat ke kapitalismu. Takovou „pomoc“ náš pracující lid ostře odmítl.“¹⁴²

Kapitola 1.2.

Boj o lidově demokratickou republiku: Únorové vítězství – zajištění cesty k socialismu

„Už od počátku budování lidově demokratické republiky někteří lidé u nás si nepřáli, aby v naší republice vládl a hospodařil pracující lid. Na oko souhlasili s košickým vládním programem i s jeho prováděním, ale ve skutečnosti se přičiňovali o návrat starých časů, kdy mohli žít pohodlně a bez práce na úkor jiných. Chtěli zrušit znárodnění továren, byli proti spravedlivému rozdělení půdy do rukou pracujících, brzdili a rozvraceli dvouletku, šířili falešné zprávy a snažili se odvrátit český a slovenský lid od Sovětského svazu.“¹⁴³

„Rozvratníci, zvláště vedoucí příslušníci československých národních socialistů, lidovců a slovenských demokratů se nejvíce báli voleb, které měly být v roce 1948. Správně se domnívali, že komunisté zvítězí, a proto je chtěli ještě před volbami zbavit veškeré moci. Zrádní ministři se smluvili a v únoru 1948 vystoupili z vlády Národní fronty. Chystali dokonce silný převrat (puč) za podpory zahraničních nepřátel republiky. Ale rozvratníci se

¹⁴¹ Kolektiv autorů. *Občanská nauka pro III. a IV. třídu středních škol. Politické a hospodářské zřízení v ČSR. Část I.* Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1950, s. 12.

¹⁴² Tamtéž, s. 9.

¹⁴³ Tamtéž, s. 30.

přepočítali. Nejen že komunisté z vlády neodešli, ale z celé republiky počaly ihned docházet tisíce telegramů a usnesení, aby prezident republiky přijal demisi zrádných ministrů. “¹⁴⁴

„25. únor se tak stal historickým dnem naší republiky, dnem konečného vítězství dělnické třídy a všeho pracujícího lidu.“ ¹⁴⁵

*„Vítězství pracujícího lidu v únoru 1948, dobyté zásluhou Komunistické strany Československa a Revolučním odborovým hnutím, na vždy znemožnilo nepřátelům republiky, aby vlastními silami zvrátili naši cestu k socialismu. Lid se stal trvale pánem ve své vlasti.“*¹⁴⁶

Kapitola 2.1.

Národní výbory – nositel a vykonavatel státní moci v obcích, okresích a krajích

„Základním pilířem našeho lidově demokratického zřízení a bezpečnou oporou a zárukou opravdové vlády lidu v naší vlasti jsou národní výbory. Ještě nikdy v našich dějinách neměl lid takovou možnost samostatně a svobodně rozhodovat o svých věcech, řídit veřejné záležitosti a spravovat stát k prospěchu všech, jako to může činit a opravdu činí ve svých lidových orgánech – v lidových výborech.“ ¹⁴⁷

Přímá účast lidu na správě státu

„Lid si národní výbory sám volí, v tom je veliký rozdíl proti kapitalistickým zemím, kde státní orgány jsou tvořeny z úředníků (byrokratů) jmenovaných představiteli vládnoucí třídy.“ ¹⁴⁸

Kapitola 2.4.

Vláda a její složení:

„Jedině lid má u nás moc vydávat zákony, má moc zákonodárnou. Volby jsou vždy včas vyhlášeny a konají se zpravidla v neděli, aby všichni občané měli dosti času ke splnění volebních povinností.“ ¹⁴⁹

¹⁴⁴ Kolektiv autorů. *Občanská nauka pro III. a IV. třídu středních škol. Politické a hospodářské zřízení v ČSR. Část I.* Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1950, s. 33.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 35.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 39.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 59.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 69.

„Úkolem vlády je provádět zákony a řídit správu státu. Vláda tedy vládne, vykonává svoji vůli lidu, je nejvyšším orgánem moci vládní a výkonné.“¹⁵⁰

Činnost vlády

„V kapitalistických státech vlády mají také vládní a výkonnou moc jako u nás. Nevládnou však podle vůle lidu, ale naopak vůli lidu potlačují. Pracují ve prospěch kapitalistů, posílají proti stávkujícím dělníkům policii a vojsko, zakazují dělnické schůze a potlačují dělnické organizace.“¹⁵¹

Kolektiv autorů. *Občanská nauka pro III. a IV. třídu středních škol. Politické a hospodářské zřízení v ČSR. Část 2. Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1951.*

Obsah učebnice:

3. kapitola: Lid hospodářem a budovatelem

- 3.1. Budování socialistického hospodářství
- 3.2. Lid hospodaří na svém
- 3.3. Pětiletý plán – plán rozvoje Československé republiky
- 3.4. Účast pracujících na plnění plánu, zvyšování produktivity práce

4. kapitola: Záruky výstavby lidově demokratické republiky a naší cesty k socialismu

- 4.1. Dělnická třída v ČSR a její předvoj Komunistická strana Československa
- 4.2. Svazek dělníků s rolníky a pokrokovou inteligencí
- 4.3. Revoluční odborové hnutí, Československý svaz mládeže, ostatní masové organizace, Národní fronta
- 4.4. Klement Gottwald – budovatel lidové demokracie a socialismu v naší zemi
- 4.5. Po boku Sovětského svazu a lidových demokracií za socialismus a světový mír
- 4.6. Jednota dělnické třídy – záruka světového míru a výstavby socialismu

¹⁴⁹ Kolektiv autorů. *Občanská nauka pro III. a IV. třídu středních škol. Politické a hospodářské zřízení v ČSR. Část 1.* Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1950, s. 96.

¹⁵⁰ Tamtéž, 1950, s. 96.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 100.

Kapitola 4.1.

Dělnická třída v ČSR a její předvoj Komunistická strana Československa:

„Dělnická třída si ke svému vítěznému boji všude vytvořila mocný nástroj – komunistickou stranu. Po vzoru slavné Všesvazové komunistické strany (bolševiků), vybudované Leninem a Stalinem, bojují dnes komunistické strany jako jednotný vedoucí štáb a organizovaný předvoj dělnické třídy za osvobození pracujících ve svých zemích. Komunistické strany jsou nejbezpečnější zárukou šťastné budoucnosti všeho pracujícího lidu.“¹⁵²

Kapitola 4.3.

Revoluční odborové hnutí, Československý svaz mládeže, ostatní masové organizace, Národní fronta:

„Spolupráci jednotlivých složek Národní fronty zajišťují akční výbory Národní fronty, které v únoru 1948 očistily náš veřejný život od zrádců a rozvratníků, řídí činnost Národní fronty v každé obci, v každém okrese a kraji. V čele akčních výborů Národní fronty je ústřední akční výbor Národní fronty se sídlem v Praze.“¹⁵³

Machač, B., Paulik, J., Valchář, L. *Občanská výchova*. Praha: SPN, 1958.

Obsah učebnice:

1. kapitola: Naše slavná minulost – posila v boji za šťastnou budoucnost
 - 1.1. Husitské revoluční hnutí
 - 1.2. Selské bouře
 - 1.3. Národní obrození
 - 1.4. Revoluční rok 1848
2. kapitola: Boj dělnické třídy za zničení kapitalistického řádu
 - 2.1. Vznik dělnické třídy a počátky jejího živelného odporu
 - 2.2. Organizování proletariátu do boje proti kapitalismu
 - 2.3. Vznik marxismu a jeho význam pro boj dělnické třídy
 - 2.4. Spojení vědeckého socialismu s dělnickým hnutím

¹⁵² Kolektiv autorů. *Občanská nauka pro III. a IV. třídu středních škol. Politické a hospodářské zřízení v ČSR. Část 2*. Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1951, s. 129.

¹⁵³ Tamtéž, s. 152.

- 2.5. Pařížská komuna
- 2.6. Rozvoj dělnického hnutí a formy boje dělnické třídy v našich zemích
- 2.7. Boj bolševické strany za vítězství proletářské revoluce
- 3. kapitola: Lid naší vlasti v boji za socialistický stát
 - 3.1. Vznik ČSR a boj o její politický charakter
 - 3.2. Vytváření Komunistické strany Československa a její boj v období dočasné stabilizace kapitalismu
 - 3.3. Boj KSČ za proletářské východisko z krize a za obranu republiky
 - 3.4. KSČ v čele osvobozenického boje
 - 3.5. Vznik lidové demokracie v Československé republice a její vývoj

Kapitola 3.5.

Vznik lidové demokracie v Československé republice a její vývoj:

„Dělníci se nedali oklamat. Proti snahám buržoazie a jejích mluvčích, kteří zaujímali vedoucí místa v některých stranách Národní fronty, prosadili znárodnění klíčového průmyslu, zahraničního obchodu a provedení pozemkové reformy zbavili tak nejsilnější část buržoazie její hospodářské moci. Upevňovaly se i národní výbory jako orgány politické moci lidu. To vše dokazovalo, že KSČ splní tužby lidu. Lid poznal v KSČ strůjce historických a revolučních přeměn, moudrého vůdce, který umí nejen bořit staré, přežilé kapitalistické pořádky, ale budovat též nový, lidu sloužící lidově demokratický stát.“¹⁵⁴

„Slavné únorové vítězství pracujícího lidu nad reakcí, jehož organizátorem byla KSČ, otevřelo plně cestu budování socialismu v naší vlasti. Byly rozbity pokusy mezinárodních imperialistů odtrhnout Československo od tábora míru a socialismu.“¹⁵⁵

4. 1. 3. Šedesátá léta

Z období šedesátých let se mi do rukou dostávaly především vybrané texty pro učitele na školách a pro žáky škol, dějiny dělnického hnutí, utváření komunistického přesvědčení v občanské výchově a teorie a praxe občanské výchovy na školách.

¹⁵⁴ Machač, B., Paulik, J., Valchář, L. *Občanská výchova*. Praha: SPN, 1958, s. 89.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 90.

Machač, B., Paulik, J., Valchář, L. *Občanská výchova 1. Dějiny dělnického hnutí. Praha: SPN, 1961*

- pro odborná učiliště a učňovské školy

Obsah učebnice:

1. Pokrokové tradice našich dějin
2. Počátky dělnického hnutí a boj za vytvoření dělnických stran
3. Masový rozvoj dělnického hnutí
4. Boj bolševické strany za vítězství proletářské revoluce a jeho vliv na dělnické hnutí v našich zemích
5. Národně osvobozenecý boj českého a slovenského lidu v letech 1. imperialistické světové války
6. Boj o politický charakter Československé republiky a vznik Komunistické strany Československa
7. Boj komunistické strany v období poválečných úspěchů kapitalistického hospodářství
8. Boj Komunistické strany Československa za proletářské východisko z krize a za obranu republiky proti nebezpečí fašismu
9. Komunistická strana Československa v čele národně osvobozenecého boje v letech 2. světové války
10. Vznik lidové demokracie v Československé republice a boj Komunistické strany Československa za výstavbu socialismu v naší vlasti

Kapitola 10.

Vznik lidové demokracie v Československé republice a boj Komunistické strany Československa za výstavbu socialismu v naší vlasti:

„Významnou úlohu při osvobozování vlasti měl i náš pracující lid, který pod vedením KSČ bojoval po celou dobu války proti okupantům. V boji pracujícího lidu se vytvořila Národní fronta, v níž byli sdruženi všichni pracující bez rozdílu politické příslušnosti. Komunistická strana, vedená soudruhem Gottwaldem, se stala strůjcem revolučních přeměn v osvobozené, nyní již lidově demokratické Československé republice.“¹⁵⁶

¹⁵⁶ Machač, B., Paulik, J., Valchář, L. *Občanská výchova 1. Dějiny dělnického hnutí. Praha: SPN, 1961, s. 93.*

„Svým příkladem strhli komunisté všechn náš lid k budovatelské práci. Zničené závody vyvstávaly z trosek, úroda z opuštěných polí byla včas sklizena. Do voleb 1946 šla strana s heslem „republice více práce – to je naše agitace“. Lid poznal pravdivost a užitečnost tohoto hesla a volil komunistickou stranu Československa, jež se stala nejsilnější stranou v republice.

V období od května 1945 do roku 1948 probíhal urputný boj mezi buržoazií a dělnickou třídou, vedenou KSČ, jež tento stát budovala. Postupně se všechn pracující lid a tedy i všichni poctiví příslušníci ostatních politických stran Národní fronty, přesvědčovali o zrádné politice představitelů buržoazie.“¹⁵⁷

„Postrašena pevnou politikou strany a jejím ohlasem mezi pracujícími, urychlila reakce přípravy ke kontrarevolučnímu puči, kterým chtěla znovu dobýt ztracené moci. Demisi, kterou podalo 20. února 1948 dvanáct zrádných ministrů za podpory tehdejšího prezidenta Beneše a zahraniční reakce, byla vyvolána vládní krize, jež měla sloužit k odstranění komunistů z vlády a z rozhodujících míst ve státě a jmenováním úřednické vlády dopomoci buržoazii k podobnému vítězství jako roku 1920. Lid se však semkl kolem strany a žádal, aby zrádci, kteří žádali o pomoc zahraniční reakci, byli z vlády vyhnáni.“¹⁵⁸

„Prezident Beneš byl tlakem lidu a pevnou politikou strany donucen demisi zrádných ministrů přijmout. Předseda vlády, soudruh Klement Gottwald, sestavil pak 25. února 1948 novou vládu obrozené Národní fronty, vládu očištěnou od sabotérů, rozvratníků, zrádců lidu a vlasti.“¹⁵⁹

Rosenzweig, M., Sukuba, D., Prášilová, O. Občanská výchova 9. Praha: SPN, 1969.

Obsah učebnice:

1. Mravní a charakterové vlastnosti. Vztahy mezi lidmi.
 - 1.1. Co je morálka
 - 1.2. Vývoj a společenská podmíněnost morálky
 - 1.3. Význam morálky pro společnost a jednotlivce
 - 1.4. Socialistická morálka
 - 1.5. Základní mravní hodnoty
 - 1.6. Společenské mravní hodnoty

¹⁵⁷ Machač, B., Paulik, J., Valchář, L. *Občanská výchova 1. Dějiny dělnického hnutí*. Praha: SPN, 1961, s. 94.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 95.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 96.

- 1.7. Osobnost člověka, charakter
- 1.8. Vůle a city
- 1.9. Výchova a sebevýchova
- 1.10. Přátelství, láska
- 2. Vědecký světový názor
 - 2.1. Co je světový názor
 - 2.2. Vědecký světový názor
 - 2.3. Jak člověk poznává svět
 - 2.4. Vědecký pohled na společnost
 - 2.5. Perspektivy výboje socialistické společnosti
 - 2.6. O smyslu života

Kapitola 2.4.

Vědecký pohled na společnost – Vědecký socialismus:

„Dosavadní utopické představy o socialismu postavili na vědecký základ Marx a Engels. Byli velmi vzdělaní, studovali dějiny, filozofii, přírodní vědy a zvláště pak hospodářství. Pochopili, že základem vývoje společnosti je vývoj výrobních sil. Podle něho se mění i uspořádání společnosti, vztahy mezi lidmi a myšlení lidí. Dějinami probíhá neustálý třídní boj mezi vykořisťovateli a vykořisťovanými. Tento boj vrcholí v 19. století bojem mezi dvěma velkými třídami – proletariátem a kapitalisty. Marx se zvláště věnoval studiu politické ekonomie současného kapitalismu. Odhalil přitom podstatu kapitalistického vykořisťování. Jeho základem je soukromé vlastnictví výrobních prostředků.“¹⁶⁰

„Podle společenského charakteru výroby je třeba zespolečenštit i vlastnictví výrobních prostředků. To bude možné jen tehdy, převezme-li dělnická třída moc ve státě. Dělnictvo se musí organizovat, musí si vytvořit politickou stranu, která ho povede do revoluce proti buržoazii. Po vítězství revoluce převezme dělnická třída řízení státu, zespolečenší výrobní prostředky a začne uskutečňovat socialismus.“¹⁶¹

¹⁶⁰ Rosenzweig, M., Sukuba, D., Prášilová, O. *Občanská výchova 9*. Praha: SPN, 1969, s. 95.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 96.

4. 1. 4. Sedmdesátá léta

Slouka, T. *Občanská nauka pro 7. ročník*. Praha: SPN, 1974.

Obsah učebnice:

1. Vyrůstáme v socialisticky uvědomělé občany
 - 1.1. Jaké jsou vlastnosti mladého člověka
 - 1.2. Kázeň jako předpoklad úspěchu ve škole a v životě
 - 1.3. Kdo je čestným, statečným a obětavým člověkem
 - 1.4. Osvojujeme si socialistický vztah k práci a k společenskému vlastnictví
 - 1.5. Pečujeme o své sebevzdělání a sebevýchovu
 - 1.6. Učíme se být kolektivní. Chápat jednotu osobních a společenských zájmů
 - 1.7. Jsme hrdí na svou socialistickou vlast a jsme připraveni bránit vymoženosti socialismu
 - 1.8. Zajímáme se o náš veřejný život, a o život našich přátel v socialistických zemích, o boj pracujících na celém světě
 - 1.9. Prohlubujeme a upevňujeme přátelské vztahy k SSSR a jeho lidu, k zemím světové socialistické soustavy
 - 1.10. Podporujeme boj za mír a osvobození od vykořisťování
2. Čerpáme poučení z revolučních bojů dělnické třídy
 - 2.1. Dělnická třída – proletariát – nová síla v třídním boji
 - 2.2. Dělnická třída v čele budování socialismu naší vlasti
 - 2.3. Proč je dělnická třída hlavním bojovníkem za pokrok a socialismus. Proletáři všech zemí, spojte se!
 - 2.4. Karel Marx, Bedřich Engels, Vladimír Ilji Lenin
3. Základy socialistické společnosti
 - 3.1. Socialistické společenské vlastnictví, odstranění vykořisťovatelských tříd
 - 3.2. Moc ve státě je v rukách dělnické třídy a ostatních pracujících
 - 3.3. Pevný svazek pracujících v čele s dělnickou třídou
 - 3.4. V čele socialistického státu a společnosti je KSČ, jak KSČ uplatňuje svoji vedoucí úlohu
 - 3.5. Cílem socialistického státu je zajišťovat blahobyt a všestranný rozvoj společnosti
 - 3.6. Národní fronta – politický základ naší společnosti
 - 3.7. Socialistický svaz mládeže

- 3.8. Revolučního odborové hnutí
- 3.9. Svaz československo-sovětského přátelství
- 3.10. Československý svaz tělesné výchovy
- 3.11. Svaz pro spolupráci s armádou
- 3.12. Československý svaz žen
- 3.13. Svaz protifašistických bojovníků
- 4. Pracujících uskutečňují svou moc prostřednictvím zastupitelských sborů
 - 4.1. Význam zastupitelských sborů
 - 4.2. Národní výbory – nejširší zastupitelské orgány
 - 4.3. Složení a činnost národních výborů
 - 4.4. Poslanci národních výborů, jejich spolupráce s občany
 - 4.5. Práce národních výborů
 - 4.6. Práce sborů pro občanské záležitosti
 - 4.7. Národní výbor a škola

Kapitola 2.1.

Dělnická třída – proletariát – nová síla v třídním boji:

*„Způsob, jak může proletariát porazit kapitalisty (buržoazii) a vybudovat společnost bez vykořisťování, je vědecky vypracován v dílech Karla Marxe, Bedřicha Engelse a Vladimíra Iljiče Lenina. Tomuto učení říkáme marxismus-leninismus. Ukazuje, že buržoazie bude svržena proletariátem.“*¹⁶²

Kapitola 3.3.

Pevný svazek pracujících v čele s dělnickou třídou:

„Buržoazní ideologové se snaží zastírat třídní charakter státu. Vysvětlují stát jako organizaci sloužící celé společnosti, všem třídám a vrstvám, jako organizaci, která je vždy potřebná, neboť slouží blahobytu celé společnosti. Pravda je však právě opačná – současné buržoazní státy jsou hlavním mocenským nástrojem buržoazie, sloužícím k ochraně jejího panství, jsou nejdůležitější zárukou ochrany soukromého vlastnictví a vykořisťování. Také v Československu se po roce 1945 buržoazie pokoušela oklestit pravomoc národních výborů,

¹⁶² Slouka, T. *Občanská nauka pro 7. ročník*. Praha: SPN, 1974, s. 47.

objevily se pokusy učinit z nich jen poradní orgány, podřízené úředníkům, notářům a okresním hejtmanům. To však odporovalo demokratickému duchu našeho lidu a KSČ nepřipustila, aby tato myšlenka byla přijata.“¹⁶³

Kapitola 3.6.

Národní fronta – politický základ naší společnosti:

„Vedoucí silou Národní fronty je Komunistická strana Československa, která vytyčuje a stanoví generální linii celé Národní fronty. XIV. sjezd Komunistické strany Československa uložil Národní frontě a v ní sdruženým organizacím zajišťovat, aby se pracující v co nejširší míře podíleli na politickém, hospodářském a kulturním rozvoji celé naší socialistické společnosti. Jejich společným úkolem je získat všechny své členy pro politiku KSČ, rozvíjet mezi lidmi socialistické vztahy, uvědomělou pracovní a společenskou činností prohlubovat lásku k socialistické vlasti, k Sovětskému svazu a k bratrským socialistickým zemím a solidaritu ke všem, kteří bojují za svobodu, mír a pokrok.“¹⁶⁴

Kapitola 3.9.

Svaz československo-sovětského přátelství:

„Svaz československo-sovětského přátelství podporuje další rozvoj dobrých vzájemných styků mezi oběma zeměmi, napomáhá při výměně zkušeností v oblasti kultury, vědy, techniky i v oblasti hospodářské. V krizovém období let 1968 a 1969 se pravicově oportunistické síly pokoušely toto spojení narušit avšak většina našich občanů zůstala věrna zásadám marxismu-leninismu a postavila se na obranu socialismu v naší vlasti.“¹⁶⁵

Kapitola 4.1.

Význam zastupitelských sborů:

„Vláda lidu – demokracie – může být skutečná, ale i klamná. I v kapitalistických státech existuje demokracie, ale ta nemá s opravdovou vládou lidu nic společného. Tímto „lidem“, který v kapitalistickém světě vládne, je skupina bohatých, zatímco tisíce prostých dělníků,

¹⁶³ Slouka, T. *Občanská nauka pro 7. ročník*. Praha: SPN, 1974, s. 74.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 86.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 92.

zemědělců či řemeslníků prakticky nemají vliv na to, jak tato hrstka bohatých vládne. Skutečná moc lidu je ve státech, v nichž má moc v rukách dělnická třída a ostatní pracující – ve státech socialistických.“¹⁶⁶

Ladman, J. *Občanská nauka pro 8. ročník*. Praha: SPN, 1975.

Obsah učebnice:

1. Poznáváme náš socialistický stát – ČSSR

- 1.1. Co je stát – co je právo
- 1.2. Revoluce a její význam
- 1.3. Ústava – základní zákon státu
- 1.4. ČSSR – federativní stát
- 1.5. Zastupitelská soustava ČSSR
- 1.6. Národní výbory – politický základ ČSSR
- 1.7. Vláda ČSR – vláda SSR
- 1.8. Česká národní rada, Slovenská národní rada
- 1.9. Federální vláda ČSSR
- 1.10. Prezident ČSSR
- 1.11. Naši socialističtí prezidenti
- 1.12. Federální shromáždění
- 1.13. Jak vzniká zákon
- 1.14. Proč je třeba zachovávat zákony
- 1.15. Poslání soudu a prokuratury
- 1.16. Význam kontroly v našem státě

2. Poznáváme československé socialistické hospodářství

- 2.1. Světové hospodářské soustavy
- 2.2. Hospodářský základ ČSSR
- 2.3. Základní úkoly našeho národního hospodářství
- 2.4. Státní pětiletý plán rozvoje národního hospodářství
- 2.5. Úloha KSČ v řízení národního hospodářství
- 2.6. Skladba národního hospodářství
- 2.7. Úloha vědeckotechnické revoluce

¹⁶⁶ Slouka, T. *Občanská nauka pro 7. ročník*. Praha: SPN, 1974, s. 99.

- 2.8. Význam vzdělání a zvyšování kvalifikace
- 2.9. Produktivita práce
- 2.10. Socialistický vztah k práci
- 2.11. Odměna za vykonanou práci
- 2.12. Důležitost správné volby povolání
- 2.13. Mezinárodní hospodářská spolupráce
- 2.14. SSSR – náš nejspolehlivější a nejvýznamnější přítel a spojenc

Kapitola 1.2.

Revoluce a její význam:

„Světovým příkladem pro veškerou dělnickou třídu je KSSS, která za vedení V.I. Lenina v říjnu 1917 svrhla kapitalistické panství a poprvé v dějinách lidstva nastolila vládu pracujících a vytvořila nový stát – stát dělníků a rolníků. Velká říjnová revoluce odstranila nejen vykořisťovatele, ale i vykořisťování. Proto je Velká říjnová socialistická revoluce největší událostí v dějinách lidstva.“¹⁶⁷

Kapitola 1.3.

Ústava - základní zákon státu:

„Ústava byla přijata v den výročí osvobození Prahy Sovětskou armádou, a proto nesla název Ústava 9. května. Ústava 9. května otevřela našemu pracujícímu lidu cestu k novému společenskému řádu, v němž je zcela odstraněno vykořisťování člověka člověkem – k socialismu. Když byla Ústava 9. května překonána v tom, že se její programová část stala skutečností, byl z podnětu KSČ vypracován návrh nové ústavy – socialistické. Po široké všenárodní diskuzi byl návrh projednán celostátní konferencí KSČ (červenec 1960) a slavnostně schválen Národním shromážděním 11. července 1960 jako Ústava ČSSR. Ústava ČSSR ve svém úvodním prohlášení slavnostně prohlašuje: “Socialismus v naší vlastní zvítězil.“¹⁶⁸

¹⁶⁷ Ladman, J. *Občanská nauka pro 8. ročník*. Praha: SPN, 1975, s. 13.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 20.

Kapitola 1.6.

Národní výbory – politický základ ČSSR:

*„První český národní výbor vznikl v roce 1848, v době buržoazní revoluce. Podruhé to bylo v roce 1918, kdy po vzniku samostatné buržoazně demokratické ČSR si náš lid vytvořil podle vzoru sovětů národní výbory a dělnické rady jako revoluční orgány. Neměly však dlouhé trvání. Na konci roku 1918 byly buržoazní vládou zrušeny. Myšlenka národních výborů opět ožila na počátku okupace zásluhou Komunistické strany Československa. Z její iniciativy vznikly již v roce 1940 národní výbory jako revoluční orgány boje lidu proti okupantům.“*¹⁶⁹

*„Česká a slovenská buržoazie, které byla vzata politická a hospodářská moc, nepřestávala usilovat nejen o zvrácení poměrů ve svůj prospěch, ale také o odstranění národních výborů. Pomlouvala je, štvála proti nim a snažila se zneužít každé chyby, které se funkcionáři národních výborů dopustili.“*¹⁷⁰

Kapitola 1.10.

Prezident ČSSR:

„Do únorových událostí v roce 1948 zastávali úřad prezidenta představitelé buržoazie, kteří hájili nejen její zájmy, ale často zneužívali prezidentského úřadu proti lidu. Prezidenti buržoazní ČSR podporovali politiku západních imperialistických mocností a posilovali pozice československé buržoazie. Zdržovali vývoj k socialismu.

*Po únoru 1948, kdy bylo jednou provždy rozhodnuto o tom, že v našem státě bude vládnout dělnická třída, stal se i prezident představitelem moci pracujícího lidu. Od té doby je tato funkce pevně spojena s dělnickou třídou a ostatními pracujícími. Prezident ČSSR hájí a prosazuje jejich zájmy svou osobností a za výkon funkce odpovídá lidu.“*¹⁷¹

¹⁶⁹ Ladman, J. *Občanská nauka pro 8. ročník*. Praha: SPN, 1975, s. 37 – 38.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 38.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 64.

4. 1. 5. Osmdesátá léta

Čihák, J., Tyrychtr, Z. *Občanská nauka pro 8. ročník základní školy*: Praha: SPN, 1985.

Obsah učebnice:

1. Státní zřízení ČSSR

- 1.1. Vznik a úloha státu a práva ve společnosti
- 1.2. Ústava – základní zákon státu
- 1.3. Federativní uspořádání ČSSR – spravedlivé řešení vztahů mezi dvěma národy
- 1.4. Soustava státních orgánů ČSSR. Národní výbory – místní orgány státní moci
- 1.5. Nejvyšší orgány státní moci národních republik
- 1.6. Vláda ČSR a vláda SSR
- 1.7. Federální shromáždění a vláda ČSSR
- 1.8. Prezident republiky a jeho poslání
- 1.9. Úloha soudů a prokuratury v socialistické společnosti
- 1.10. Socialistická zákonnost
- 1.11. Československé státní občanství
- 1.12. Sociálně ekonomická práva občanů ČSSR
- 1.13. Politická práva a osobní svobody
- 1.14. Základní práva a povinnosti občanů
- 1.15. Jednota práv a povinností československých občanů
- 1.16. Poslání ozbrojených sil ČSSR
- 1.17. Varšavská smlouva – spolehlivá záštita míru a socialismu

2. Základy marxisticko-leninského světového názoru a komunistické morálky

- 2.1. Člověk je schopen poznávat a měnit svět
- 2.2. Marxisticko-leninský světový názor
- 2.3. Vědecký a nevědecký výklad světa
- 2.4. Nesprávnost, reakčnost a škodlivost náboženství
- 2.5. Rozhodující úloha výroby ve výboji společnosti
- 2.6. Řešení třídních rozporů ve vykořisťovatelské společnosti
- 2.7. Třídní boj v současném třídně rozděleném světě
- 2.8. Socialistická morálka
- 2.9. Zodpovědný přístup mladého člověka k lásce, manželství a rodičovství
- 2.10. Socialistický humanismus. Socialistický způsob života.

2.11. Socialistické vlastenectví, proletářský a socialistický internacionalismus.

Kapitola 1.2.

Ústava – základní zákon státu:

*„Hlavním posláním kapitalistických ústav je zabezpečení existence kapitalistického společenského řádu. Kapitalistické ústavy chrání soukromé vlastnictví výrobních prostředků, majetek kapitalistů a umožňují vykořisťování pracujících. Z toho důvodu kapitalistické ústavy mají protilidový a reakční charakter. Socialistická ústava je poprvé v dějinách ústavou skutečně lidovou. Posláním socialistických ústav je chránit a upevňovat moc pracujících, vedených dělnickou třídou v čele s komunistickou stranou.“*¹⁷²

*„V Ústavě ČSSR se zdůrazňuje, že naše republika je socialistický stát. Svrchovanou moc v tomto státě má lid. Dalšími důležitými články Ústavy ČSSR je ustanovení o vedoucí úloze dělnické třídy ve společnosti a státě a vedoucí úloha komunistické strany ve společnosti.“*¹⁷³

*„V období kapitalistické republiky u nás odmítala česká buržoazie dát Slovákům stejná práva, jaká měli občané české národnosti. Vědomě udržovala Slovensko v hospodářské a kulturní zaostalosti. Jedině komunistická strana důsledně bojovala za práva národů a národností, které buržoazie milosrdně utlačovala a vykořisťovala. Komunisté především prosazovali rovnoprávné postavení slovenského národa v jednotném československém státě.“*¹⁷⁴

Kapitola 1.13.

Politická práva a osobní svobody:

*„Všichni občané ČSSR mají právo veřejně projevit svoje mínění v tisku, rozhlase, televizi či na schůzích a shromážděních. Samozřejmě to nesmí být projev, který ohrožuje zájmy naší společnosti (nacionalistické a rasistické názory, protistátní, protisocialistické projevy, propaganda války atd.). Každý občan má právo upozorňovat na nedostatky, chyby, podávat stížnosti a návrhy zastupitelským sborům nebo místním orgánům a žádat nápravu.“*¹⁷⁵

„Jsou to práva, která se vztahují přímo na soukromý život občana. Ústava ČSSR zaručuje tyto osobní svobody: nedotknutelnost osoby, nedotknutelnost obydlí, listovní tajemství,

¹⁷² Čihák, J., Tyrychtr, Z. *Občanská nauka pro 8. ročník základní školy*: Praha: SPN, 1985, s. 12.

¹⁷³ Tamtéž, s. 13.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 14.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 43.

*svobodu pobytu a svobodu vyznání. Všechna tato práva vyjadřují vztah socialistické společnosti a státu k občanovi, chrání jeho lidskou důstojnost a soukromý život.“*¹⁷⁶

Kapitola 2.2.

Marxisticko-leninský světový názor:

*„Celosvětový vývoj potvrzuje vědeckost a pravdivost marxismu-leninismu. Vítězství Velké říjnové socialistické revoluce, vznik a rozvoj prvního socialistického státu, existence a dynamický rozvoj zemí světové socialistické soustavy a rozvoj světového revolučního hnutí v současné době jednoznačně dokazují, že marxismus-leninismus se zakládá na vědeckém, pravdivém poznání zákonitostí vývoje přírody, společnosti a člověka. Marxismus-leninismus je nástrojem revolučního boje dělnické třídy a její komunistické strany při přetváření světa a budování spravedlivé, svobodné a beztřídní společnosti.“*¹⁷⁷

Kapitola 2.7.

Třídní boj v současně třídně rozděleném světě:

„Celý svět je třídně rozdělen na dvě úplně protichůdné soustavy – společenství socialistických zemí, ve kterých vládne dělnická třída, družstevní zemědělci a pracující inteligence, a na kapitalistické státy, kde vládne menšina – buržoazie – proti zájmům velké většiny, proti pracujícím.“

*„Forma nepřátelské buržoazní propagandy všemožným způsobem zkresluje hospodářské a kulturní úspěchy socialistických států, nepravdivě informuje občany svých zemí o skutečně politických a společenských poměrech v socialistických zemích. Všechna tato činnost, nazývaná ideologická diverze, je přímo zaměřená proti komunismu. Proto ji nazýváme společným jménem – antikomunismus.“*¹⁷⁸

4. 2. Učebnicové doplňky

Při hledání učebnic z dob komunismu jsem nejčastěji narážela na pomocné materiály k výuce občanské výchovy. Velmi často to byly metodické stati a příručky pro učitele. Hlavní

¹⁷⁶ Čihák, J., Tyrychtr, Z. *Občanská nauka pro 8. ročník základní školy*: Praha: SPN, 1985, s. 44.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 61.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 71.

náplní pomocných knih pro výuku občanské výchovy bylo upevnění socialistického přesvědčení.

Pomocné knihy a učebnice, které používaly žáci při výuce občanské výchovy:

- Hanuš, K. Lenin. O jeho životě a díle. Praha 1950.
- Ústava Československé republiky ze dne 9. května 1948.
- Procházka, Jaroslav: Ústava (základní zákon) Svazu sovětských socialistických republik. Praha 1951.
- Ústava Československé socialistické republiky z roku 1960.
- Vorlíček, Chrudoš: Pionýrská organizace Československý svaz mládeže. Praha 1964.
- Ernest, Josef: Výběr z díla V. I. Lenina. Praha 1972.
- Reljičová, Jarmila: Estetika práce, výroby a socialistického způsobu života. Praha 1972.
- Marx, Karel – Engels, Bedřich: Manifest komunistické strany. Praha 1972.
- Slouka, Tomáš: Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ. Praha 1972.
- Slouka, Tomáš: Výběr z dokumentů mezinárodního komunistického a dělnického hnutí. Praha 1973.
- Sýkorová, Helena – Sýkora Vojtěch – Vrbata Jan: Dokumenty k československo-sovětským vztahům 1917 – 1971. Praha 1973.
- Popel, Jan: Budování vyspělé socialistické společnosti. Praha 1974.
- Průša, Ivan – Podmele Ladislav: Výběr ze zákonů ČSSR. Praha 1974.
- Slouka, Tomáš: Čtení o Leninovi. 1. díl. Praha 1974.
- Rosenzweig, Milan: Čtení o Leninovi. 2. díl. Praha 1974.
- Marx, Karel – Engels, Bedřich – Picmaus, Karel: Výběr z díla Karla Marxe a Bedřicha Engelse. Praha 1977.
- Tůma, Miroslav: Vybrané materiály XXV. sjezdu KSSS. Praha 1977.
- Rosenzweig, Milan – Dunovský, Jan: Utváření komunistického přesvědčení v občanské výchově. Praha 1966.
- Rosenzweig, Milan – Dunovský, Jan – Kopecký, František – Prchšilová, Olga: Občanská výchova, vybrané texty pro učitele na škole. Praha 1964.

5. Rozhovor s učiteli občanské výchovy

Jak se odrazila politická situace do učebnic občanské výchovy, jsem prezentovala v předcházející kapitole. Situace v samotné výuce však může být jiná, protože výuka je dána učitelem, který vede hodinu a rozhoduje si sám o způsobu výuky. Výuka je tedy dána jeho osobním přesvědčením a politickým zaměřením. Proto jsem se rozhodla oslovit učitele, kteří vyučovali občanskou výchovu před rokem 1989, aby mi poskytli svoje vlastní zkušenosti s dobovou výukou.

Odeslala jsem celkem 116 emailů na 38 základních škol a gymnázií vyučujícím občanské výchovy nebo základů společenských vět. Došlé odpovědi od učitelů občanské výchovy jsem následně rozdělila do dvou částí – na odpovědi od učitelů, kteří vyučovali před rokem 1989 a na odpovědi od učitelů, kteří učili až po roce 1989.

5. 1. Školy, které jsem písemně oslovila:

Základní škola Arménská Brno (dále jen ZŠ)

ZŠ Bosonožská Brno

ZŠ Heyrovského Brno

ZŠ Heyrovského Olomouc

ZŠ Jevíčko

II. ZŠ Moravská Třebová

Biskupské gymnázium Bohuslava Balbína Hradec Králové

Biskupské gymnázium Brno

Biskupské gymnázium Ostrava

Církevní gymnázium Plzeň

Gymnázium Boženy Němcové Hradec Králové

Gymnázium Brno, třída Kapitána Jaroše 14

Gymnázium Brno – Sečkovice

Gymnázium Brno, Vídeňská

Gymnázium Čajkovského Olomouc

Gymnázium Čáslav

Gymnázium České Budějovice, Česká

Gymnázium Český Těšín
Gymnázium Hladnov Slezská Ostrava
Gymnázium Cheb
Gymnázium Chotěboř
Gymnázium Jana Palacha Turnov
Gymnázium a Jazyková škola s právem státní jazykové zkoušky Břeclav
Gymnázium Jevíčko
Gymnázium Jiřího Ortena Kutná Hora
Gymnázium Moravská Třebová
Gymnázium Kroměříž
Gymnázium Olomouc – Hejčín
Gymnázium Ostrava – Hrabůvka
Gymnázium Praha 4, Jižní Město
Gymnázium Praha 4, Postupická
Gymnázium Praha 9, Českolipská
Gymnázium Sušice
Gymnázium Teplice
Klasické a španělské gymnázium Brno-Bystřice
Masarykovo gymnázium Plzeň
Matičnické gymnázium Ostrava
Sportovní gymnázium Ostrava
Wichterlovo gymnázium v Ostravě-Porubě

5. 2. Otázky položené učitelům občanské výchovy

Učitelům občanské výchovy jsem odeslala tyto otázky:

1. Od kterého roku učíte občanskou výchovu?
2. Na jaké škole jste vyučoval/la a vyučujete občanskou výchovu?
3. Působily na vaši výuku politické události? Jaké události to byly a jak se projevovaly?
4. Které politické události podle Vás nejvíce ovlivňovaly výuku občanské výchovy a učebnice občanské výchovy?
5. Vytkl Vám někdy váš nadřízený nebo váš kolega, že vyučujete občanskou výchovu málo politicky a ideologicky?

5. 3. Odpovědi učitelů, kteří vyučovali před listopadem 1989 a odpověděli na můj dotazník:

Tat'ána Szlaurová – Ostrava

- 1) Občanskou výuku jsem začala učit ihned po absolvování vysoké školy (FTVS UK) od roku 1978.
- 2) Hned po škole na Pražské konzervatoři a od roku 1979 již jen na Gymnáziu v Ostravě-Hrabůvce. Občanskou výchovu vyučuji na nižším gymnáziu, Základy společenských věd na vyšším gymnáziu.
- 3) Ano. Začala jsem učit za totalitního komunistického režimu a samozřejmě jsem zažila i jeho i pád, tj. „sametovou revoluci“. V obou případech jsem pocítovala silný tlak na obsahovou náplň výuky, která ne vždy byla shodná s mým přesvědčením a názory (zejména ze strany vedení školy a kraje). V rámci výchovně vzdělávacího procesu jsem však učila pouze to, co nebylo v rozporu s mým svědomím. Zajímavé je však, že i dnes občas pocítím narážku na to, že jsem studovala a vystudovala za totality. O to musím být horším pedagogem?
- 4) Odpověď je stejná jako předchozí otázky. A co se týče učebnic, málo existující učebnice používám, vycházím z vlastních textů. Zatím jsem dobrou a všeobsahující učebnici ZSV nezaregistrovala, snad novou verzi *Odmaturuj ze společenských věd* (nakladatelství Didaktis).
- 5) Jednoznačně za totality !!!!

Jiří Řehák – Teplice

- 1) Od roku 1992.
- 2) ZŠ Bílina Aléská, Gymnázium Teplice.
- 3) Ano, jsem revoluční dítě. Komunismus považuji za zvrhlost a dělám vše proto, aby v hodinách Občanské výchovy a Základů společenských věd studenti znali zvěrstva totality, v našem případě vlády KSČ.
- 4) Byly to roky 1948, 1968, 1977 a 1989.
- 5) Ne, naopak, naše vedení se domnívá, že by se politika do školy neměla vůbec infiltrovat.

Gabriela Papoušková – Kutná Hora

- 1) Od roku 1989.
- 2) ZŠ Praha, ZŠ Červené Janovice, ZŠ Kutná Hora, Gymnázium Jiřího Ortena Kutná Hora.
- 3) Školství jako takové je vždy obrazem státního zřízení. Školství je institucí konzervativní, tudíž veškeré změny, které jsou ve společnosti, se odrazí na všech úrovních škol a navíc s několikaletým zpožděním.
- 4) Všechny, které znamenaly mezník ve vývoji naší společnosti.
- 5) Nikdy.

Olga Žďárková – Gymnázium Jevíčko

- 1) Od roku 1973.
- 2) Gymnázium Jevíčko.
- 3) Normalizace!! A pak změny po roce 1989.
- 4) Nejvíce normalizace – výklad událostí 1968 – 69. „Poučení z vývoje...“
- 5) Ne, vše po řádku.

Robert Jordán – Gymnázium Jevíčko

- 1) Od roku 1989
- 2) VLU Přerov, ZŠ Letovice, Gymnázium Jevíčko.
- 3) Ano, listopadové události 1989, vznik Československé republiky a nové parlamentní volby. Tyto události se projevovaly živými debatami ve výuce.
- 4) Listopad 1989. Pak nebyly delší dobu vhodné učebnice občanské výchovy.
- 5) Ne.

Blanka Stehlíková – Gymnázium Cheb

- 1) Od roku 1988.
- 2) Gymnázium v Chebu.
- 3) Začala jsem učit těsně před revolucí, někdy jsem měla obavy, jestli nebudu napomenuta, jak učím, co říkám, že vyučuji jinak, než je v osnovách nebo málo ideologicky... Byla jsem čerstvě vystudovaná a měla jsem odpovědnost sama za sebe, je možné, že kdybych měla rodinu, byla bych méně odvázná...

- 4) Nedokážu posoudit před r. 1989, neboť jsem učila 1 rok, po revoluci jsem nastoupila až v roce 1995 a nemám pocit, že by mě něco svazovalo, navíc je nutné dodat, že učebnice vesměs neexistovaly a já se snažila sehnat materiály různým způsobem.
- 5) Měla jsem v r. 1988 hospitaci u paní ředitelky a velmi korektně mi naznačovala, jak bych měla v Ústavu našeho státu učit, ano, více politicky a s přesvědčením...

5. 4. Odpovědi ostatních učitelů, kteří začali vyučovat občanskou výchovu až po roce 1989 a reagovali na můj dotazník :

Jakub Vojta – Gymnázium Brno - Řečkovice

Dobrý den.

Bohužel Vás zklamal, ale před rokem 1989 jsem občanskou výchovu nevyučoval; ani ostatní kolegové z naší školy (Dudek, Vybíral). Takže Vám nepomůžeme.

S pozdravem

Jakub Vojta

Miroslav Hřebecký – Gymnázium Praha 4, Jižní Město

Zdravím z GJM, obávám se, že Vám tady nikdo nepomůže. Všichni jsme tu mladí, studování po revoluci a učíme celou dobu v nových poměrech. Doporučuji obrátit se na státní gymnázia, tam jsou vesměs mnohem starší kolegové. Hřebecký, GJM.

Jakub Hučín – Gymnázium Praha 4, Jižní Město

Milá kolegyně,

Učím od roku 1996, tedy až po roce 1989, takže asi pro Váš výzkum neposloužím.

Šárka Sekaninová – Gymnázium Moravská Třebová

Milá, Jitko, občanskou výchovu učím až od roku 1994 a jiný aprobovaný učitel občanské výchovy u nás není.

Hana Nováčková – Wichterlovo gymnázium, Ostrava-Poruba

Dobrý den,

Obávám se, že Vám s vaší bakalářskou prací nepomůžu. Před rokem 1989 jsem občanskou výchovu neučila (ani nikdo z mých kolegů).

Zkoušejte štěstí jinde

Petr Halajčuk – Církevní gymnázium Plzeň

Vážená kolegyně!

Musím vás zklamat, občanskou výchovu jsem nikdy nevyučoval, takže se k Vaším otázkám nemohu vyjádřit.

S přátelským pozdravem Petr Halajčuk

Štanglová – Gymnázium Kroměříž

Paní Štanglová učila občanskou výchovu až od roku 1990. Předtím pracovala převážně mimo školství (z politických důvodů).

S pozdravem Jiří Kubáček, zástupce ředitele

Alena Macků – Gymnázium Chotěboř

Bohužel Vám nemohu pomoci, občanskou výchovu už léta neučím, učím pouze angličtinu.

S pozdravem Alena Macků

Miroslav Vartecký – Gymnázium Teplice

Dobrý den, Jitko, mnoho Vám nepomůžu, protože občanskou výchovu učím až od roku 1999.

Vartecký

Stanislav Vašků – Gymnázium Teplice

Zdravím, před rokem 1989 jsem OV/ON/ZSV neučil.

Vašků. Hezký den.

Martin Mühlfait – Gymnázium Teplice

Občanskou výchovu učím až od roku 1997. Přeji hezký den a úspěšně obhájenou bakalářskou práci. M. Mühlfait.

Štěpánka Podloucká – Gymnázium Sušice

Nepomůžu Vám, před rokem 1989 jsem neučila.

Klára Jarošová – Gymnázium České Budějovice, Česká

Dobrý den, bohužel Vám asi mnoho nepomohu. Letos vyučuji občanskou výchovu prvním rokem, tudíž nemohu žádnou z otázek zatím odpovědět.

Romana Čápková – Gymnázium Praha 9, Českolipská

Dobrý den.

Omlouvám se, že jsem neodpověděla dříve. Nezkontrolovala jsem si tuto schránku. Bohužel Vám asi moc nepomůžu. Vedu totiž pouze maturitní seminář z filozofie a ze „společenek“ učím jen dějiny filozofie pro maturitní ročník. Jinak nemám s učením klasické občanky žádnou zkušenost. Učebnice nepoužívám. Přípravy si dělám ze svých poznámek a skript pro vysoké školy. Taky používám vybrané texty z filozofie.

Navíc je mi 30 let a učím jen 4 roky. Hodně zdaru s Vaší prací.

Romana Čápková

5. 5. Zhodnocení výzkumu

Aprobovaní učitelé občanské výchovy nebo základů společenských věd vyučují v dnešní době převážně na gymnáziích. Na základních školách jich je poskrovnu a výuku občanské výchovy zastávají neaprobovaní učitelé. Proto jsem oslovovala hlavně gymnázia.

Najít učitele občanské výchovy, kteří vyučovali před rokem 1989, bylo pro mne velkým problémem. Ze 116 poslaných dotazníků mi odpovědělo pouze šest učitelů, kteří vyučovali před rokem 1989. 14 učitelů mi obratem odpovědělo, že s výukou občanské výchovy začali až po roce 1989. Víc odpovědí jsem již neobdržela. Svůj průzkum hodnotím jako nedostatečný, protože na základě pouze 6 odpovědí nelze vysledovat žádný podstatný výsledek.

6. Závěr

Občanská výchova si během svého čtyřicetiletého působení mezi školními vyučovacími předměty prošla nezáviděhodným vývojem.

Když byla jako nový školní předmět zařazena do výuky na základních školách, středních školách a učilištích, snažil se ministr školství Jaroslav Stránský, aby občanská výchova pomáhala učitelům vychovávat ze svých žáků demokraticky smýšlející, charakterově pevné a hrdé občany Československé republiky. Jeho plánům však zabránil rok 1948, kdy se dostali k moci komunisté a novým ministrem školství se stal Zdeněk Nejedlý. Jeho jedinou snahou bylo podříditi výuku občanské výchovy stejně jako všechny oblasti školství a vědy službám komunistické strany. Občanskou výchovu měli vyučovat pouze učitelé, kteří byli politicky uvědomělí v duchu socialismu. Pro demokraticky smýšlející učitele znamenal nový řád většinou nucený nebo v lepším případě dobrovolný odchod ze zaměstnání ve státním školství.

Komunistická vláda nepromyšleně zasahovala do školní výuky školskými reformami, jak se to hodilo potřebám státního vedení, nikoli ve prospěch žáků a studentů. Učebnice se nestačily přizpůsobovat novým změnám a nařízením, podle kterých se musely upravovat osnovy a učebnice. Úroveň výuky se vlivem těchto negativních elementů značně snižovala. Občanská výchova tak neměla možnost vypracovat si svůj řádný program a systém výuky.

Učebnice se věnovaly socialistickému hospodářství, socialistickému politickému řádu, socialistické morálce, československé socialistické vlasti a společnosti, socialistickému pracujícím lidu, vědeckému světovému názoru či počátkům dělnického hnutí a boji za vytvoření dělnických stran. Učebnicové texty podléhaly socialistické terminologii. Dobové učebnice jsem analyzovala pomocí konkrétních příkladů z učebnic. Pomocné materiály používané při výuce občanské výchovy sloužily opět jen k posílení až přílišného socialistického přesvědčení.

Znalosti o náboženství, o křesťanské, středověké či renesanční filozofii, zásady demokratického systému nebo druhy ekonomického zřízení byly žákům odepřeny. To, co ve skutečnosti mělo prohlubovat jejich občanské cítění, uvědomění si, kam člověk opravdu patří, kde má své místo, jaké jsou jeho životní hodnoty, zásady a cíle, žáci ve výuce občanské výchově nenašli. Ty šťastnější děti k opravdovému poznání o smyslu života a lidských hodnotách naučili jejich rodiče, z ostatních dětí se staly bezduché a poslušné loutky ve službách socialistické republiky.

V závěrečné kapitole jsem provedla průzkum s učiteli občanské výchovy, kteří vyučovali před rokem 1989. Průzkum se však nezdařil. Očekávala jsem, že mi odpoví mnohem více učitelů a já budu moci z jednotlivých odpovědí učinit konkrétní výsledek a přínos průzkumu. Z došlých odpovědí se však dají vyvodit určité závěry. Ve většině případů se učitelé občanské výchovy před rokem 1989 stěžovali na nedostatek vhodných učebnic a materiálů pro výuku. Z uvedených zkušeností a určitých náznaků v došlých odpovědích lze vypořizovat, jak učitelé pocířovali tehdejší výuku občanské výchovy.

Použitá literatura:

Monografie:

- Bartoš, J., Kovářová, S., Trapl, M. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc: Alda, 2005.
- Benčík, A., Domaňský, J. *21. srpen 1968*. Praha: Delta, 1990.
- Čapka, F. *Dějiny zemí koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999.
- Kaplan, K. *Československo v letech 1945 – 1948. 1. část*. Praha: SPN, 1991.
- Kaplan, K. *Československo v letech 1948 – 1953. 2. část*. Praha: SPN, 1991.
- Kaplan, K. *Československo v letech 1953 – 1966. 3. část*. Praha: SPN, 1992.
- Kaplan, K. *Československo v letech 1967 – 1969. 4. část*. Praha: SPN, 1993.
- Kaplan, K. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993.
- Kolektiv autorů: *Dějiny školství v Československu. Díl I*. Praha: Univerzita Karlova, 1982.
- Lukš, J. *Občanská výchova jako součást systému komunistické výchovy. Příspěvek k teorii i praxi občanské výchovy na škole II. cyklu*. Praha: SPN, 1963.
- Niklíček, V. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. Praha: Libri, 1994.
- Procházka, J. *Poválečné Československo 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 1991.
- Rataj, J. *Komunistické Československo I. 1948 – 1960*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995.
- Renner, H., Samson, I. *Dějiny Česko - Slovenska po roku 1945*. Bratislava: Slovak Academic Press, 1993.
- Ripka, H. *Únorová tragédie*. Brno: Atlantis, 1995.
- Tři roky: Přehledy a dokumenty k československé politice v letech 1945 až 1948. Díl I. Události od osvobození na jaře 1945 do provedení voleb v květnu 1946*. Praha: Melantrich, 1991.

Učebnice:

- Čihák, J., Tyrychtr, Z. *Občanská nauka pro 8. ročník základní školy*. Praha: SPN, 1985.
- Daněk, J., Macháček, M., Málek, J., Struška, E. *Děti republiky. Učivo a četba z občanské výchovy pro žactvo škol I. stupně*. Praha: Státní nakladatelství, 1947.
- Kolektiv autorů: *Občanská nauka pro III. a IV. třídu středních škol. Politické a hospodářské zřízení v ČSR. Část I*. Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1950.

Kolektiv autorů: *Občanská nauka pro III. a IV. třídu středních škol. Politické a hospodářské zřízení v ČSR. Část 2.* Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1951.

Ladman, J. *Občanská nauka pro 8. ročník.* Praha: SPN, 1975.

Machač, B., Paulik, J., Valchář, L. *Občanská výchova.* Praha: SPN, 1958.

Machač, B., Paulik, J., Valchář, L. *Občanská výchova 1. Dějiny dělnického hnutí.* Praha: SPN, 1961.

Nejedlý, Z. *Ideová výchova na střední škole. Osnovy z občanské nauky, dějepisu a literární výchovy.* Praha: Státní nakladatelství, 1949.

Rosenzweig, M., Sukuba, D., Prášilová, O. *Občanská výchova 9.* Praha: SPN, 1969.

Slouka, T. *Občanská nauka pro 7. ročník.* Praha: SPN, 1974.

Časopisy:

Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů, č. 2, Praha: Státní nakladatelství, 1947.

Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů, č. 4, Praha: Státní nakladatelství, 1947.

Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů, č. 8, Praha: Státní nakladatelství, 1948.

Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů, č. 9, Praha: Státní nakladatelství, 1948.

Internetové zdroje:

<http://www.gy.svitavy.cz/stale-clanky/historie-nasi-skoly>

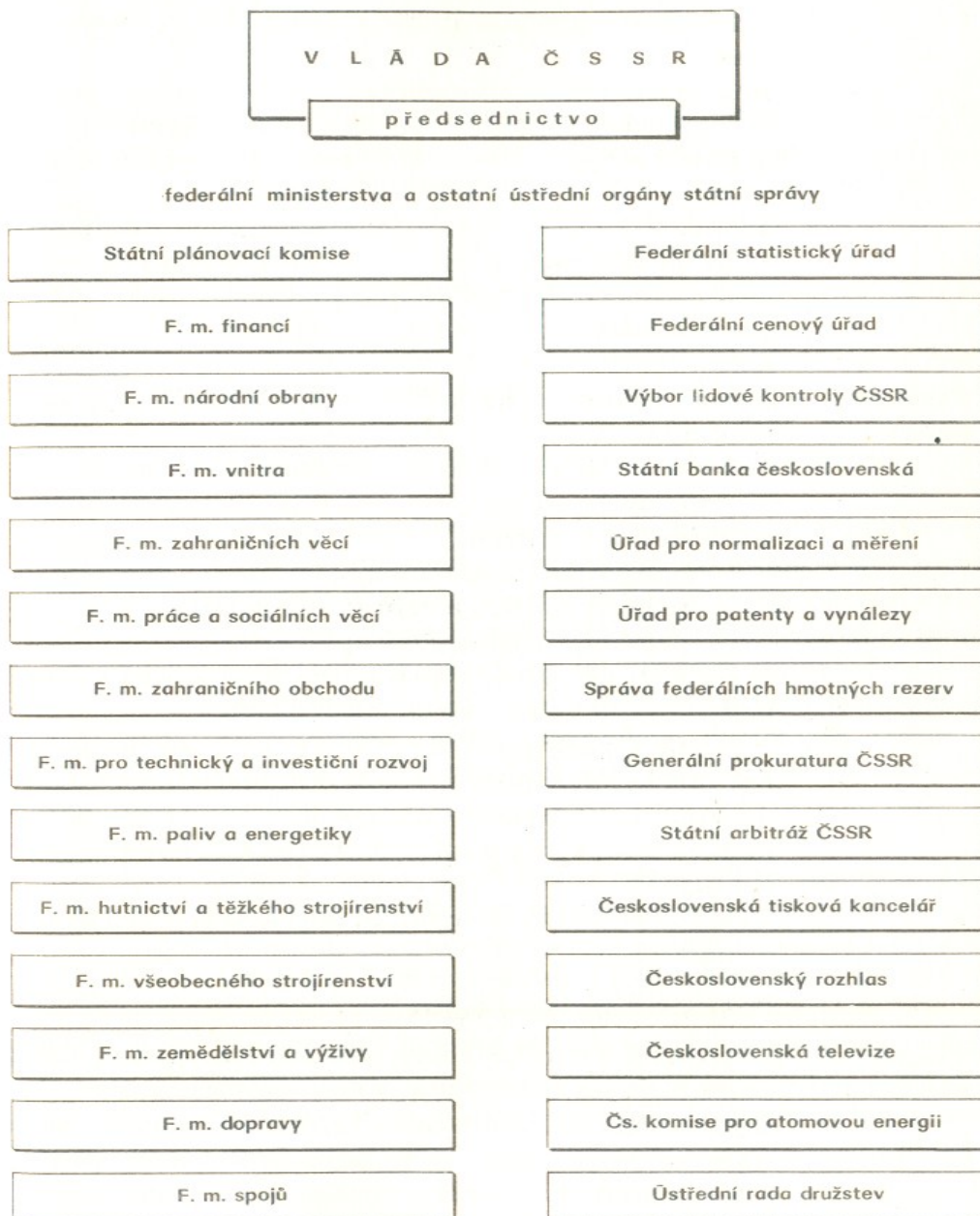
http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_nejedlyz_01.php

PŘÍLOHOVÁ ČÁST

Příloha č. 1

Ukázka z učebnice:

Ladman, J. *Občanská nauka pro 8. ročník*. Praha: SPN, 1975, s. 33.

Vláda a ústřední orgány ČSSR

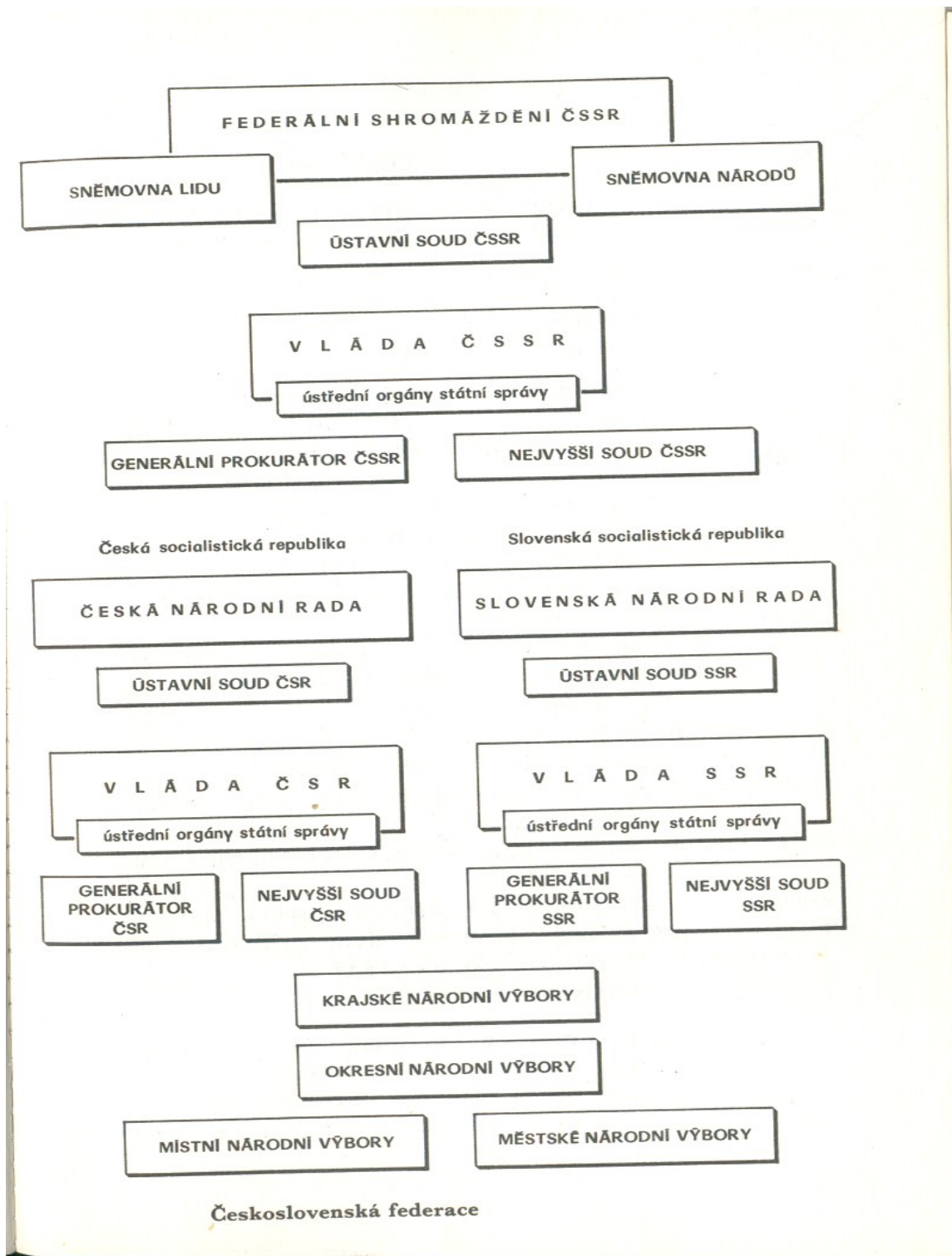
57

Příloha č. 2

Ukázka z učebnice:

Ladman, J. *Občanská nauka pro 8. ročník*. Praha: SPN, 1975, s. 73.

Příloha č. 3

Ukázka z učebnice:

Slouka, T. *Občanská nauka pro 7. ročník*. Praha: SPN, 1974, s. 63.

ních nepřátel, ale navíc pomáhá všem pokrokovým silám na světě. Po zničení fašismu, po 2. světové válce začaly další země budovat socialismus – vznikla socialistická světová soustava a tím se síly socialismu mnohonásobně zvětšily.

Pracující všech zemí mají ve světové socialistické soustavě velkou oporu. Proletáři všech zemí se spojili v ještě větší sílu. Růstem světové socialistické soustavy a každé socialistické země zvláště poroste i síla proletariátu všech zemí. Poroste natolik, že se splní cíl všech pracujících: odstranit vykořisťování člověka člověkem na celém světě a vybudovat všude komunistickou společnost.

Internacionála

Slova: E. Pottier

Hudba: P. Degeyter

Český text: A. Macek a J. Skalák

Již vzhůru, psanci této země,
již vzhůru všichni, jež hlad zhnět!
Teď duní právo v jícnu temně
a výbuch zazní naposled.

Od minulosti spějme zpátky,
otroci vzhůru k cílům svým!
Již chví se základ světa vratký,
my ničím nejsme, buďme vším.

R. [: Poslední bitva vzplála,
dejme se na pochod,
Internacionála
je zítřka lidský rod. :]

Dělníci, též rolníci bratři,
jsme velkou stranou dělnickou.
Všem lidem země jenom patří
a zaháleči ať již jdou!
Dost napásla se naší muky
vran, supů hejna kroužící,
rozptýlí den příští jich shluky,
věčně plá slunce zářící.

Příloha č. 4

Ukázka z učebnice:

Slouka, T. *Občanská nauka pro 7. ročník*. Praha: SPN, 1974, s. 130.

12. STOJÍME VĚRNĚ PO BOKU SSSR

„V uplynulých letech se naše přátelství upevnilo a posílilo. Všechno, co je hlavním smyslem života a práce národů Sovětského svazu a Československa, nás sblíží a spojuje. Společně budujeme naši velkou vymoženost — socialistické společenství.“

L. I. Brežněv
generální tajemník ÚV KSSS

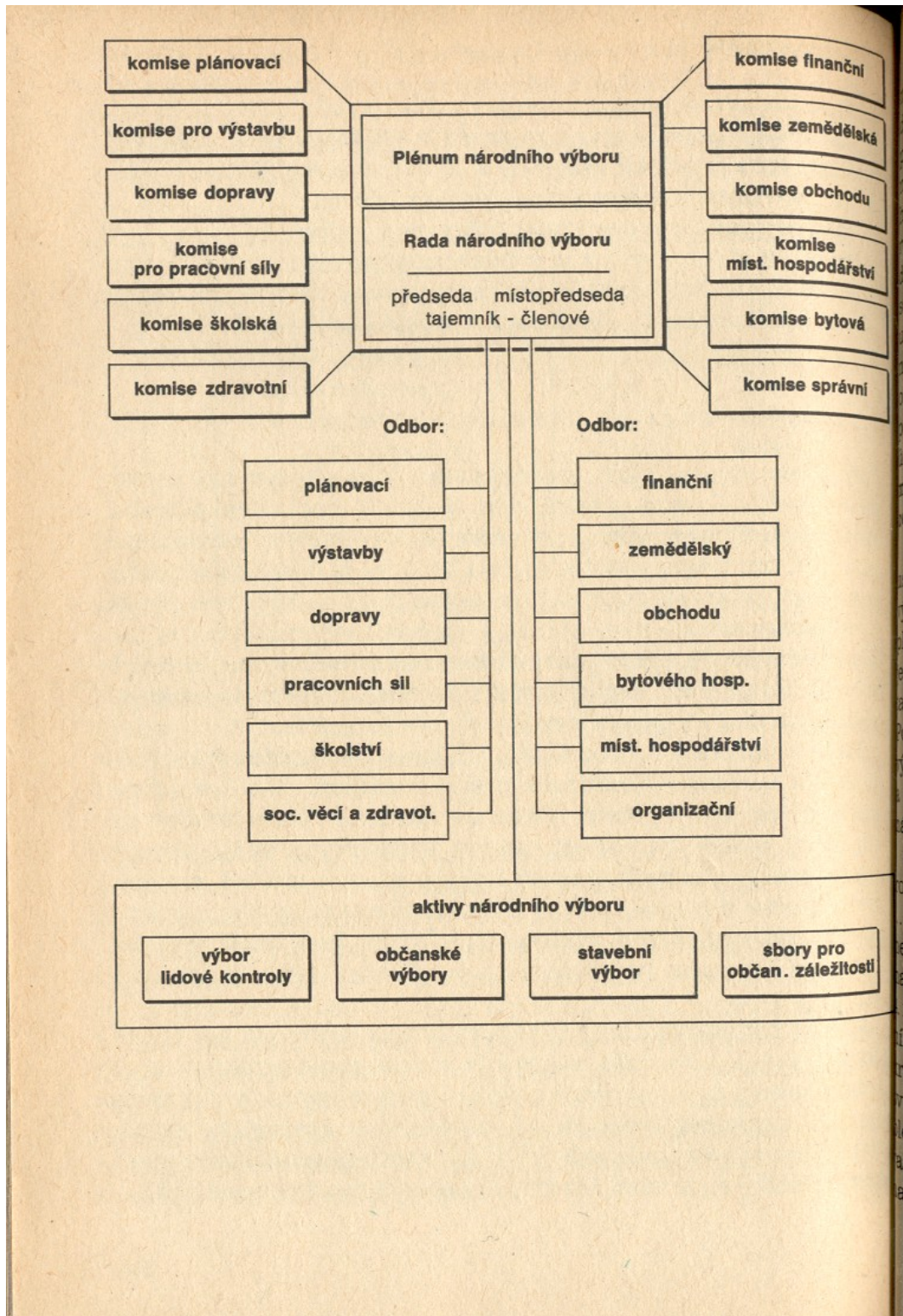
„Nikdy nezabudneme, že za záchranu naší národnej existence a oslobedenia z fašistickej poroby vďačí náš ľud svojmu najväčšiemu priateľovi a spojencovi — bratskému Sovietskému zväzu.“

G. Husák
generální tajemník ÚV KSČ
a prezident ČSSR

Příloha č. 5

Ukázka z učebnice:

Slouka, T. *Občanská nauka pro 7. ročník*. Praha: SPN, 1974, s. 108.

Příloha č. 6

Ukázka z učebnice:

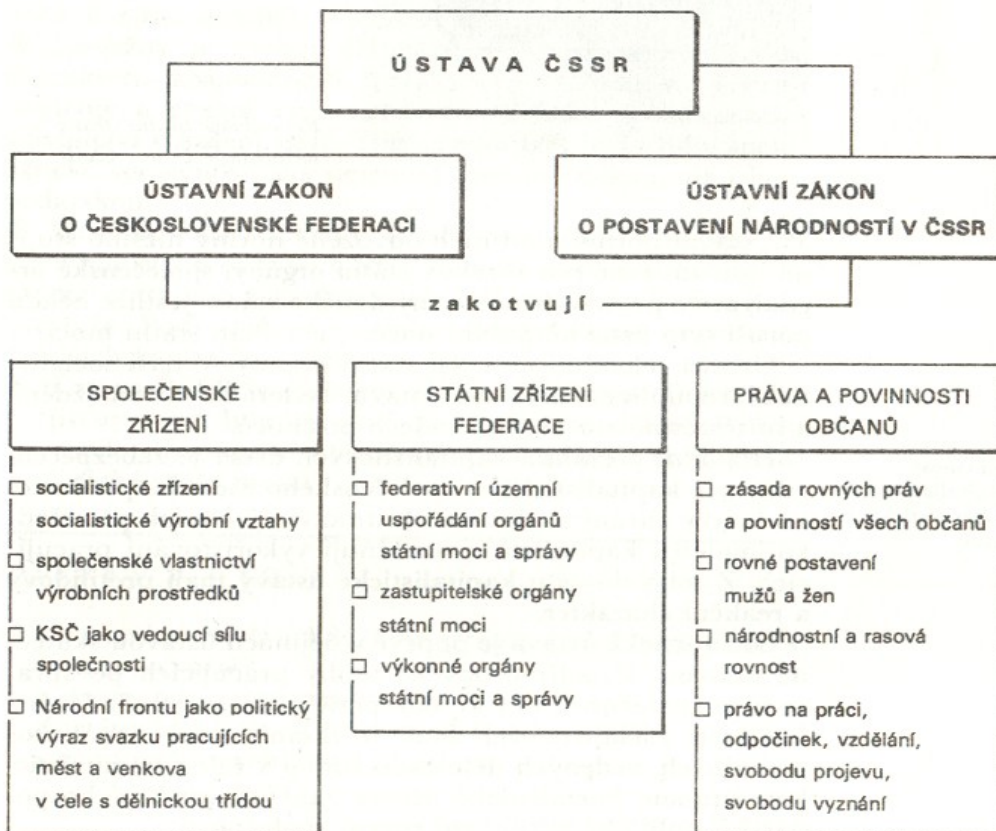
Čihák, J., Tyrychtr, Z. *Občanská nauka pro 8. ročník základní školy*: Praha: SPN, 1985, s. 11.

Každá ústava především obsahuje soubor **právních norem**. Právní normou rozumíme pravidlo chování, jehož dodržování zajišťuje státní moc. Toto státem uznávané pravidlo chování může mít různou formu. Může být vyjádřeno např. formou zákona, nařízení, vyhlášky apod. Ústavně právní normy jsou jen taková pravidla chování, která mají **prvořadí a základní společenský význam**.

Základní znaky
ústav

- Ústava je základním zákonem státu. Obsahuje soubor právních norem, které určují základy společenského, státního zřízení a základní práva a povinnosti občanů.

ZÁKLADNÍ ÚSTAVNÍ ZÁKONY ČSSR

Příloha č. 7

Ukázka z učebnice:

Čihák, J., Tyrychtr, Z. *Občanská nauka pro 8. ročník základní školy*: Praha: SPN, 1985, s. 12.

Reprodukce titulní strany socialistické Ústavy ČSSR

Odlišnost kapitalistických a socialistických ústav

Ústavní normy a od nich odvozené normy nižšího stupně jsou závazné pro všechny státní orgány, společenské organizace a pro všechny občany daného státu. Jestliže někdo poruší tyto ústavně právní normy, je stíhán státní mocí.

Ústavu schvalují nejvyšší státní orgány. V naší socialistické republice schvaluje ústavu Federální shromáždění, a to třípětinovou většinou všech poslanců.

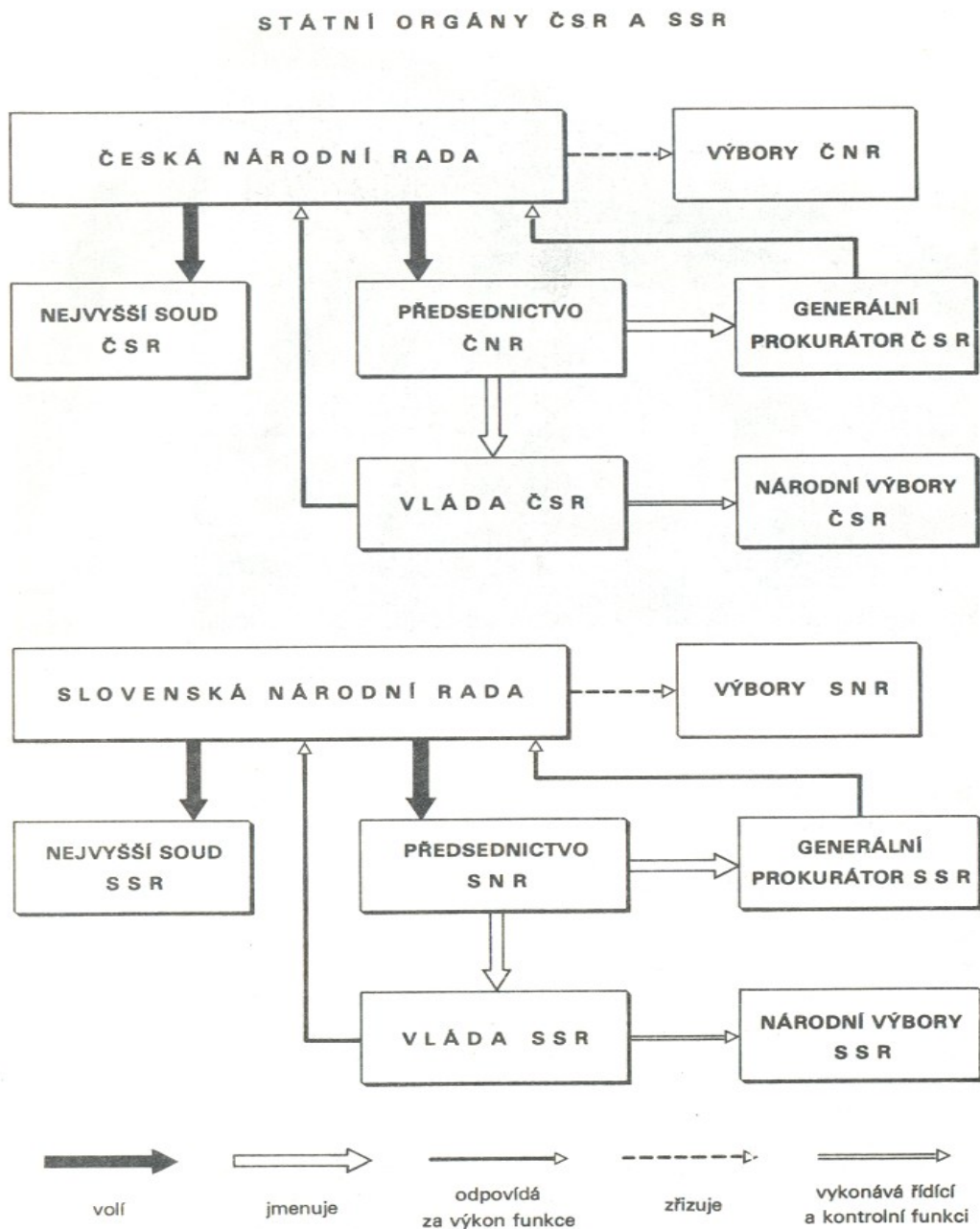
Hlavním posláním kapitalistických ústav je **zabezpečení existence kapitalistického společenského řádu**. Kapitalistické ústavy chrání soukromé vlastnictví výrobních prostředků, majetek kapitalistů a umožňují vykořisťování pracujících. Z toho důvodu kapitalistické ústavy mají **protiidový a reakční charakter**.

Socialistická ústava je poprvé v dějinách ústavou skutečně lidovou. Vyjadřuje odvěké touhy pracujících po spravedlivé společnosti bez útlaku, ponižování a vykořisťování. Posláním socialistických ústav je **chránit a upevňovat moc pracujících, vedených dělnickou třídou v čele s komunistickou stranou**. Socialistické ústavy zajišťují úspěšný hospodářský, politický a kulturní rozvoj společnosti.

Příloha č. 8

Ukázka z učebnice:

Čihák, J., Tyrychtr, Z. *Občanská nauka pro 8. ročník základní školy*: Praha: SPN, 1985, s. 24.

Příloha č. 9

Ukázka z učebnice:

Machač, B., Paulik, J., Valchář, L. *Občanská výchova 1. Dějiny dělnického hnutí.* Praha: SPN, 1961, s. 95.

a užitečnost tohoto hesla a volil Komunistickou stranu Československa, jež se stala nejsilnější stranou v republice.

V období od května 1945 do roku 1948 probíhal urputný boj mezi buržoazií, jež se snažila brzdít výstavbu lidově demokratického státu, a dělnickou třídou, vedenou komunistickou stranou, jež

Pokus o puč
v únoru 1948

Manifestace čs. pracujících za znárodnění

tento stát budovala. Postupně se všichni pracující lid, tedy i všichni poctiví příslušníci ostatních politických stran Národní fronty, přesvědčovali o zrádné politice představitelů buržoazie. Semkli se proto kolem dělnické třídy a jejího předvoje Komunistické strany Československa.

Postrášená pevnou politikou strany a jejím ohlasem mezi pracujícími, urychlila reakce přípravy ke kontrarevolučnímu puči, kterým chtěla znovu dobýt ztracené moci. Demisí, kterou podalo 20. února 1948 dvanáct zrádných ministrů za podpory tehdejšího presidenta Beneše a zahraniční reakce, byla vyvolána vládní krize, jež měla sloužit k odstranění komunistů z vlády a z rozhodujících míst ve státě a jmenováním úřednické vlády dopomoci buržoazii k podobnému vítězství jako roku 1920.

Lid se však semkl kolem strany a žádal, aby zrádci, kteří žádali o pomoc zahraniční reakci, byli z vlády vyhnáni. President Beneš

Únorové
vítězství

Příloha č. 10

Ukázka z učebnice:

Machač, B., Paulik, J., Valchář, L. *Občanská výchova 1. Dějiny dělnického hnutí.* Praha: SPN, 1961, s. 97.

Klement Gottwald v Únoru 1948 (projev na Staroměstském náměstí v Praze 21. února 1948)

Slavné únorové vítězství pracujícího lidu nad reakcí, jehož organizátorem a vedoucí silou byla Komunistická strana Československa, otevřelo plně cestu budování socialismu v naší vlasti. Byly rozbity pokusy mezinárodních imperialistů odtrhnout Československo od tábora míru a socialismu.

Dalším krokem k upevnění jednoty lidu byla ještě v témže roce provedená volba Klementa Gottwalda prezidentem republiky a sloučení Československé sociální demokracie s Komunistickou stranou Československa na základě marxismu-leninismu.

Hned v následujícím roce stanovil IX. sjezd Komunistické strany Československa pro stranu a všechny pracující jako hlavní další cíl vybudování socialistické společnosti v naší vlasti, a to socialistickou

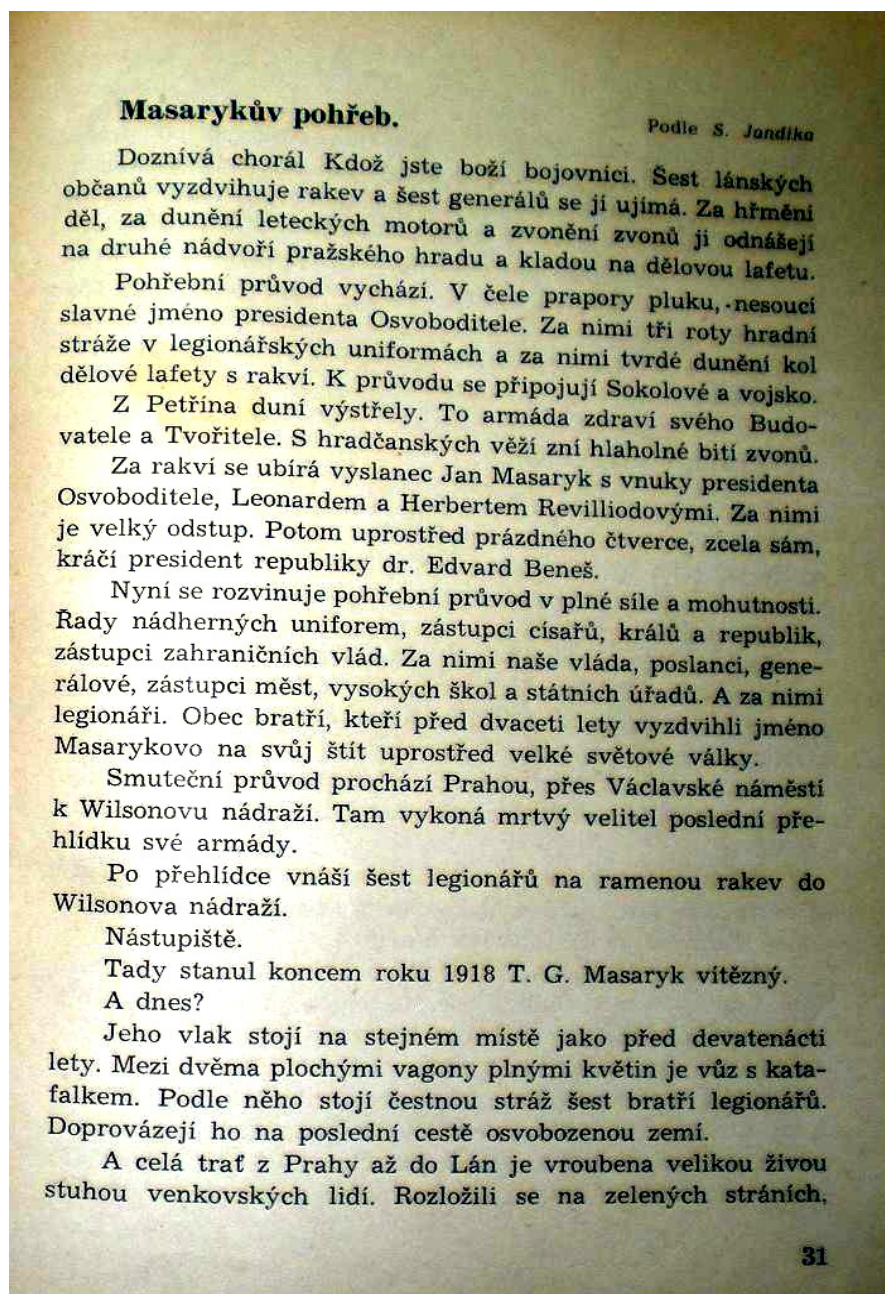
IX. sjezd KSČ

Příloha č. 11

Ukázka z četby v učebnici

Daněk, J., Macháček, M., Málek, J., Struška, E. *Děti republiky. Učivo a četba z občanské výchovy pro žactvo škol I. stupně*. Praha: Státní nakladatelství, 1947, s. 31.

Učebnice poskytnuta z oddělení dějin školství Muzea Komenského v Přerově.

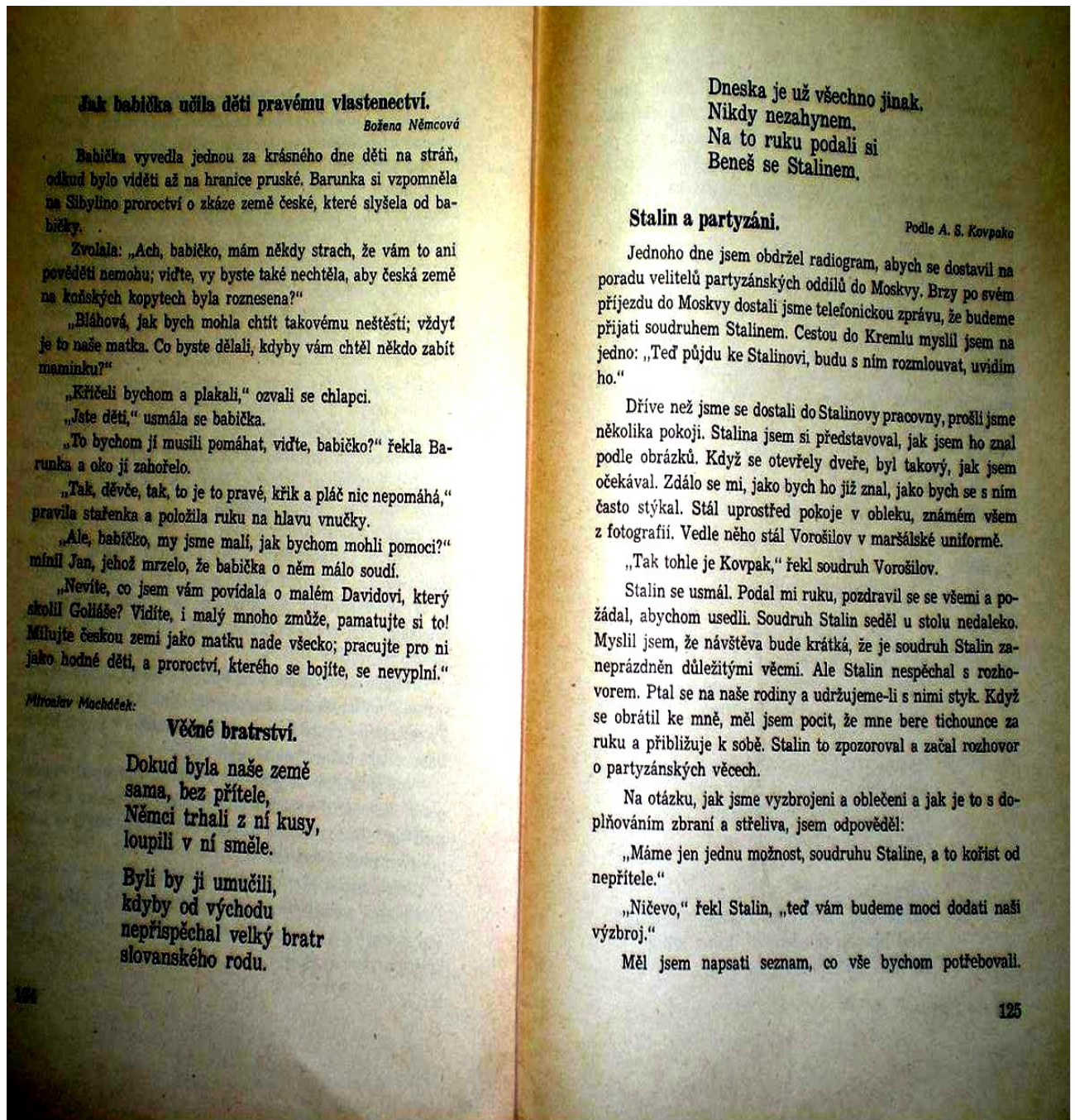

Příloha č. 12

Ukázka z četby v učebnici:

Daněk, J., Macháček, M., Málek, J., Struška, E. *Děti republiky. Učivo a četba z občanské výchovy pro žactvo škol I. stupně.* Praha: Státní nakladatelství, 1947, s. 124 – 125.

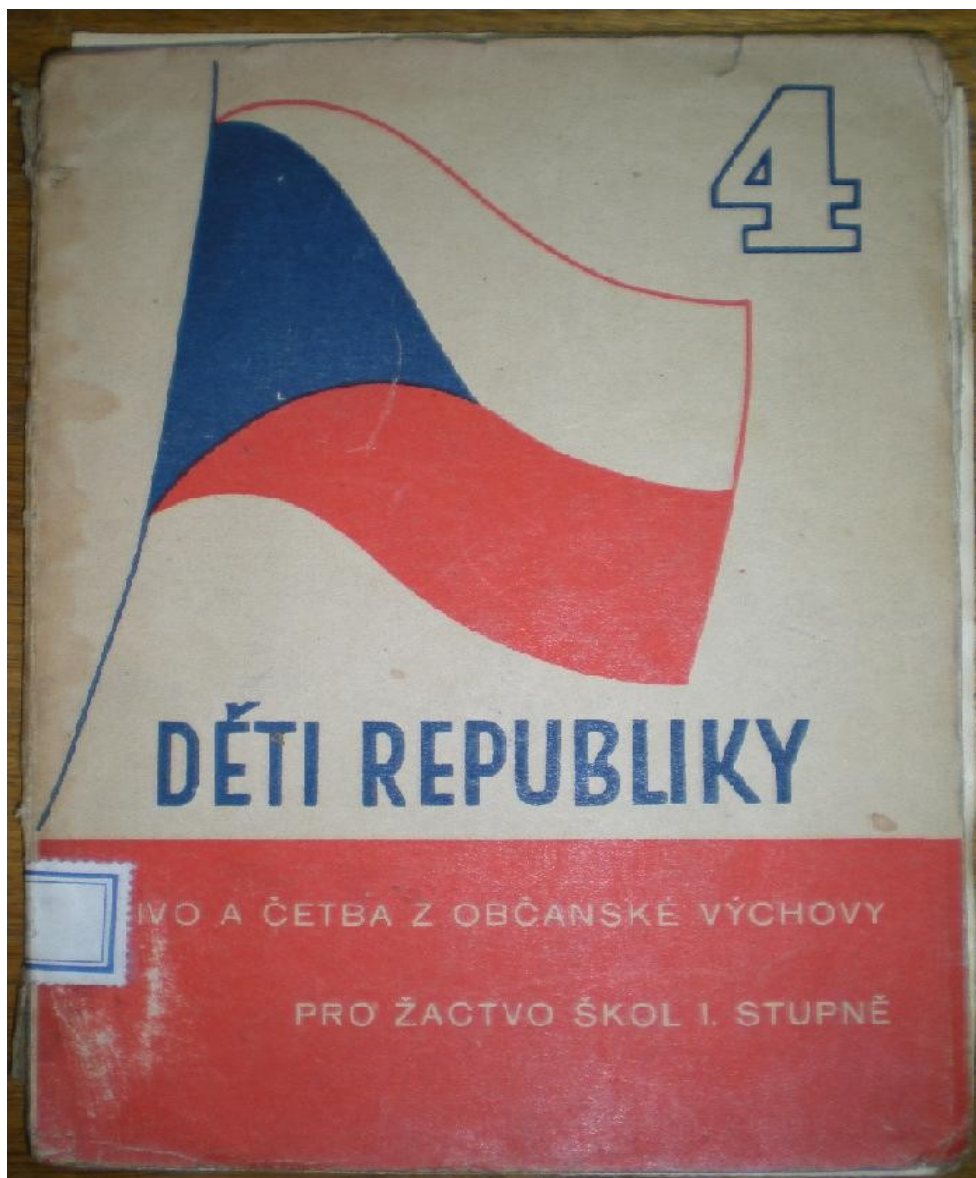
Učebnice poskytnuta z oddělení dějin školství Muzea Komenského v Přerově.

Příloha č. 13

Učebnice ze čtyřicátých let:

Učivo a četba z občanské výchovy pro žactvo škol I. stupně z roku 1947
Učebnice poskytnuta z oddělení dějin školství Muzea Komenského v Přerově.

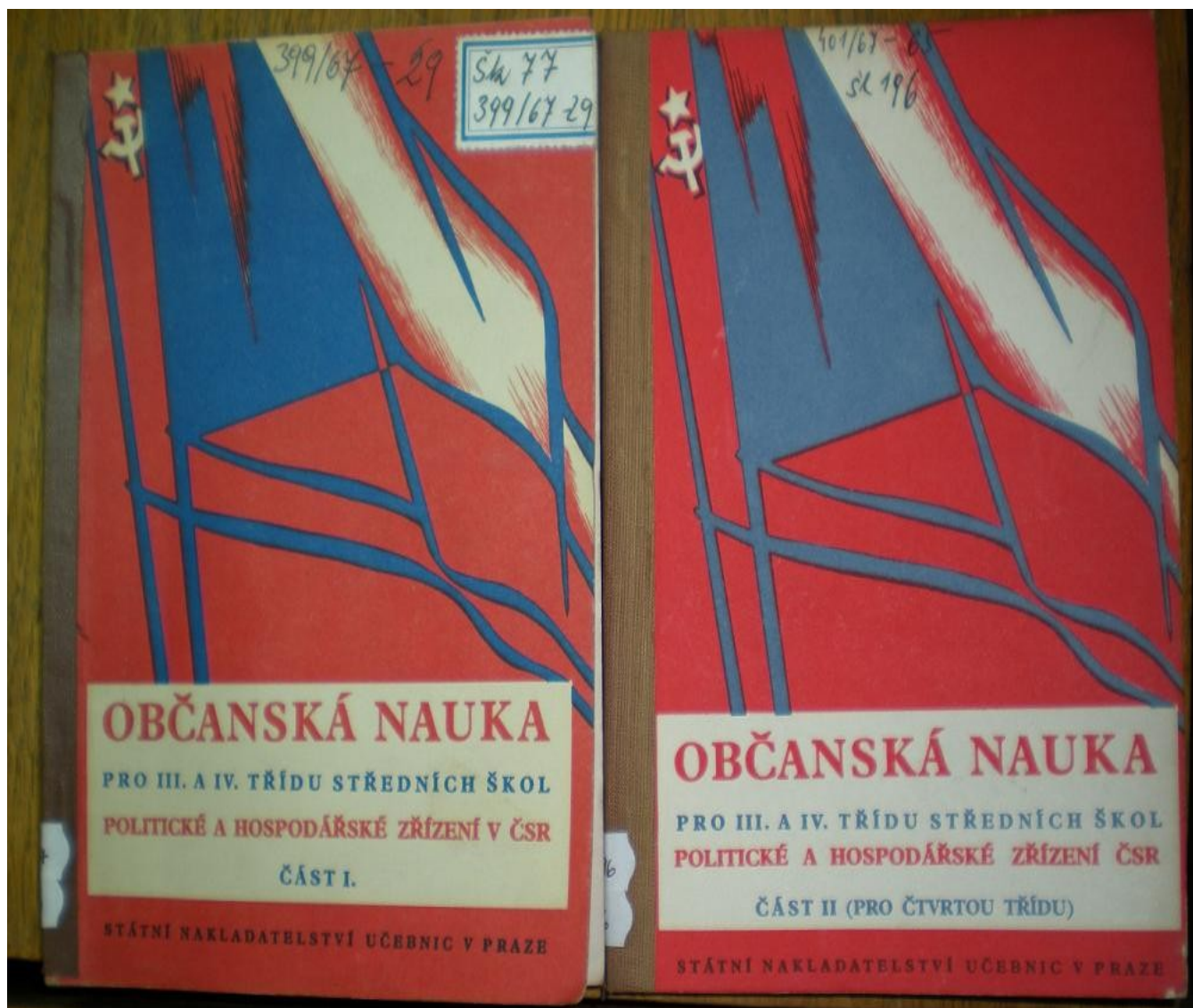
Příloha č. 14

Učebnice z padesátých let:

Učebnice občanské výchovy z roku 1950 a 1951

- Občanská nauka pro III. třídu středních škol. Politické a hospodářské zřízení v ČSR. Část 1. Státní nakladatelství učebnic, Praha, 1950.
- Občanská nauka pro IV. třídu středních škol. Politické a hospodářské zřízení v ČSR. Část 2. Státní nakladatelství učebnic, Praha, 1951.

Učebnice poskytnuta z oddělení dějin školství Muzea Komenského v Přerově.

Příloha č. 15

Učebnice ze šedesátých let:

Občanská výchova 1, 2 – vybrané texty pro žáky škol II. cyklu ze 60. let
Učebnice poskytnuta z oddělení dějin školství Muzea Komenského v Přerově.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Jitka Skřebská
Katedra:	Společenských věd
Vedoucí práce:	Mgr. Gabriela Medvěďová
Rok obhajoby:	2009

Název práce:	Odras politické situace u nás ve výuce občanské výchovy po roce 1945
Název v angličtině:	The reflection of a political situation in civics in Czechoslovakia and the Czech republic after 1945
Anotace práce:	Hlavním tématem bakalářské práce je problematika politického systému Československé republiky v učebnicích občanské výchovy v letech 1945 – 1989. Občanská nauka byla zavedena v roce 1945 do školní výuky jako nový učební předmět. Cílem bakalářské práce je dokázat, jak velký vliv měla politická situace na učebnice a výuku občanské výchovy v letech 1945 – 1989. Bakalářská práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol. První kapitola popisuje politickou situaci v Československu v letech 1945 – 1989. Druhá kapitola se věnuje pojetí občanské výchovy v kontextu důležitých politických událostí a školských reforem. Třetí kapitola prezentuje na dobových učebnicích z let 1945 – 1989, jak se politické poměry a dobová terminologie odrazily do učebnic občanské výchovy. Čtvrtá kapitola je můj vlastní průzkum provedený mezi učiteli, kteří vyučovali občanskou výchovu před rokem 1989. Na základě jejich zkušeností jsem chtěla ukázat vliv politické situace ve výuce občanské výchovy.
Klíčová slova:	Politický systém, politická situace, občanská výchova, učebnice občanské výchovy, dobová terminologie, komunistická strana, socialismus.
Anotace v angličtině:	The main theme of this bachelor's paper thesis is the problem with the political system of the Czechoslovakian Republic in textbooks of civics education in 1945 – 1989. Civics education was set up in 1945 into the school education as a new teaching subject. The aim of the bachelor's paper thesis is to demonstrate how great influence had the political situation with textbooks and education of civics education in 1945-

	<p>1989. The thesis is divided into four main chapters. The first chapter describes the political situation in Czechoslovakia in 1945 – 1989. The second chapter is devoted to the conception of the civics education in the context of the important political affairs and school reforms. The third chapter presents how the political circumstances as well as the period terminology had reflected itself in the textbooks of civics education in years 1945 – 1989. The fourth chapter is my own research executed among the teachers, who taught the civics education before the year 1989. On account of their experiences. I wanted to show the influence of the political situation on the education of civics education.</p>
<p>Klíčová slova v angličtině:</p>	<p>Political system, political situation, civics education, textbook of civics education, Communist Party, socialism</p>
<p>Přílohy vázané v práci:</p>	<p>Č. 1) Ukázka z učebnice: Ladman, J. <i>Občanská nauka pro 8. ročník</i>. Praha: SPN, 1975. Č. 2) Ukázka z učebnice: Ladman, J. <i>Občanská nauka pro 8. ročník</i>. Praha: SPN, 1975. Č. 3) Ukázka z učebnice: Slouka, T. <i>Občanská nauka pro 7. ročník</i>. Praha: SPN, 1974. Č. 4) Ukázka z učebnice: Slouka, T. <i>Občanská nauka pro 7. ročník</i>. Praha: SPN, 1974. Č. 5) Ukázka z učebnice: Slouka, T. <i>Občanská nauka pro 7. ročník</i>. Praha: SPN, 1974. Č. 6) Ukázka z učebnice: Čihák, J., Tyrychtr, Z. <i>Občanská nauka pro 8. ročník základní školy</i>. Praha: SPN, 1985. Č. 7) Ukázka z učebnice: Čihák, J., Tyrychtr, Z. <i>Občanská nauka pro 8. ročník základní školy</i>. Praha: SPN, 1985. Č. 8) Ukázka z učebnice: Čihák, J., Tyrychtr, Z. <i>Občanská nauka pro 8. ročník základní školy</i>. Praha: SPN, 1985. Č. 9) Ukázka z učebnice: Machač, B., Paulik, J., Valchář, L. <i>Občanská výchova 1. Dějiny dělnického hnutí</i>. Praha: SPN, 1961. Č. 10) Ukázka z učebnice: Machač, B., Paulik, J., Valchář, L. <i>Občanská výchova 1. Dějiny dělnického hnutí</i>. Praha: SPN, 1961. Č. 11) Ukázka z četby v učebnici Daněk, J., Macháček, M., Málek, J., Struška, E. <i>Děti republiky. Učivo a četba z občanské výchovy pro žactvo škol I. stupně</i>. Praha: Státní nakladatelství, 1947. Č. 12) Ukázka z četby v učebnici Daněk, J., Macháček, M., Málek, J., Struška, E. <i>Děti</i></p>

	<p><i>republiky. Učivo a četba z občanské výchovy pro žactvo škol I. stupně. Praha: Státní nakladatelství, 1947.</i></p> <p>Č. 13) Učebnice ze čtyřicátých let: Učivo a četba z občanské výchovy pro žactvo škol I. stupně z roku 1947.</p> <p>Č. 14) Učebnice z padesátých let: Učebnice občanské výchovy z roku 1950 a 1951</p> <p>Č. 15) Učebnice ze šedesátých let: Občanská výchova 1, 2 – vybrané texty pro žáky škol II. cyklu ze 60. let.</p>
Rozsah práce:	75 stran + 15 příloh
Jazyk práce:	Český